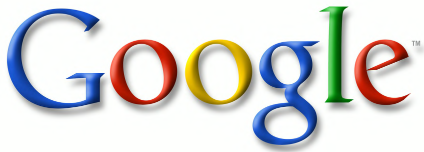
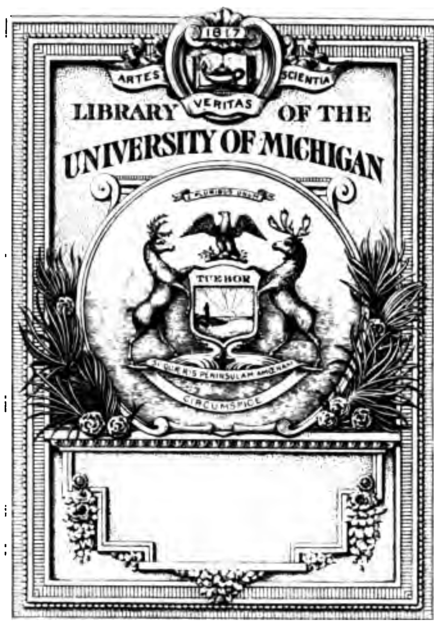

1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

Over het gebruik van den conjunctief en de casus bij Maerlant.

Over het gebruik van den conjunctief en de casus bij Maerlant,

een bijdrage tot de Middelnederlandsche Syntaxis.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE NEDERLANDSCHE LETTEREN,

AAN DE

RIJKSUNIVERSITEIT TE GRONINGEN,

OP GEZAG VAN DEN

RECTOR MAGNIFICUS

Dr. F. DE BOER,

HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE,

TEGEN DE BEDENKINGEN DER FACULTEIT IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN

op Zaterdag, den 5den October 1895, des namiddags om 3 uur,

DOOR

GERARD ENGELS,

geboren te Midwolda.

GRONINGEN. — SCHOLTENS & ZOON. — 1895.

AAN MIJN OUDERS

OPGEDRAGEN.

De keus der hoofdstukken uit de Middelnederlandsche Syntaxis, in dit proefschrift behandeld, vereischt ternauwernood toelichting: onder de uitvoeriger verhandelingen over onderwerpen, tot onze dietsche woordvoeging behoorende, wordt er geen gevonden, die bepaaldelijk aan het gebruik van den conjunctief gewijd is; en in de litteratuur over de leer der naamvallen valt er totnogtoe alleen te wijzen op monografieën, waarin op een of ander onderdeel van dit thema de aandacht wordt gevestigd.

De beperking der onderhavige onderzoekingen tot de werken van MAERLANT laat zich verklaren in verband met den tijd, die voor het vervaardigen eener dissertatie beschikbaar te achten is.

Ter aanwijzing der bronnen zijn in ons boeksken dezelfde afkortingen gebezigd, die in het *Middelnederlandsch Woordenboek* van Dr. E. VERWIJS en Prof. VERDAM als zoodanig dienst doen. (Bij de aanhaling uit de Heim. is van KAUSLERS uitgave gebruik gemaakt; slechts bij afwijking van den tekst wordt ook uit CLARISSE's editie geciteerd). Met *Vgr.* is Prof. VAN HELTENS *Vondelgrammatica* bedoeld, die voorzoover de §§ 174—190* betreft, in hoofdzaak aan onze bespreking van den middelned. conjunctief heeft ten grondslag gelegen.

Bij de behandeling der casus is ter vergelijking nu en dan op een overeenkomstige gebruik in het aan 't Mnl. zoo nauw verwante Oudsaksisch gewezen, en wel aan de hand der werkjes:

WELPMANN, *Zur Syntax der Casus im Heliand*, Hagen 1880,

BÜNTING, *Vom Gebrauche der Casus im Heliand*, Jever 1879,

Dr. H. PRATJE, *Dativ und Instrumentalis im Heliand*, Göttingen 1880, en *Der Accusativ im Heliand*, ibid. 1882.

INHOUDSOPGAVE.

DE CIJFERS GEVEN DE BLADZIJDEN AAN.

door *mochte*. 94.

Indicatief:

om de beteekenis. 15, 26, 30, 32, 34, 36, 43, 44, 46, 47, 50, 53, 54, 55, 58, 59, 64, 65, 67, 68, 69, 73, 74, 77, 78, 79, 82, 83, 84, 85;

ter wille van 't rijm. 14, 15, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 34, 36, 40, 44, 45, 54, 55, 59, 66, 70, 71, 83.

Apocope van den vorm des conjunctiefs. 2, 3, 4, 5, 15, 19, 26, 60, 91.

Niet-consecutio temporum:

om een algemeene sententie te uiten. 12, 21;

door 't gebruik van het praes. als hist. tijd. 12, 21, 22, 29, 36, 38, 39, 43;

ter wille van 't rijm. 12, 13, 22, 23, 27, 29, 31, 32, 33, 36, 38, 39, 43, 58, 72;

bij verbinding van een praes. met een praesentiaal imprf. 13, 23, 43, 97, 98 —

De door soude omschr. tijd met de beteekenis van een futurum. 49, 53, 64, 67, 71.

Nominatief:

accusatiefvorm in den nomin. 100, 101 — ontbreken van als(e) bij het pradicaatsnomen in nomin. of accus. 101, 102, 103 — als(e) uitgedrukt. 103 — constructies met een praepositie. 103, 104.

Accusatief:

verbaal subst. in verbinding gebezigd met een verbum, 't welk dezelfde werking als dat nomen uitdrukt. 104, 105, 106 — subst. bij een anders intransitief verbum gebezigd om 't product van de handeling te noemen. 106, 107 — subst. vergezeld van een bijv. n.w., dat dezelfde functie als het in 't voorafgaande bedoelde subst. vervult. 107 — *al dat hi mach*, *can*, enz. 108 — acc. van richting. 108, 109 — van tijd. 109 — dat. van tijd. 109, 110 — acc. van omstandigheid. 110, 111 — van wijze. 111, 112 — van maat en leeftijd. 112, 113 — bij waert, (on)weerdich, verdienen. 113 — accus. causae. 113.

Datief:

verba met den dat. 113, 114 — bij *wiken* en *nigen*. 115 — constructies met den acc. of een praepositie. 115 — constructie van *gemoeten* en *ontmoeten*. 116 — onpersoonlijk gebruik van *naken*. 116 — genit. en accus. bij verba met de bet. „ontkomen" 117 — bij *deren*, *scaden*, *helpen*, *dienen*. 117, 118, 119 — *in staden staen*. 119 — *volgen*, *danken*. 119, 120 — *dreigen*. 120 — *heeten*. 120; 121 — *leren*. 121, 122, 123, 124 — *bidden*. 124, 125 — *vragen*, *eiscen*. 125 — datief pro accus. 125 — bij impersonalia. 126 — absolute datief. 126.

Genitief:

van richting. 126, 127 — temporis. 127 — van omstandigheid. 128 — constr. met met c. dat. 128, 129 — genit. van wijze. 129 — van maat en leeftijd. 129, 130 — bij *waert*, *verdienen*. 130 — gen. partitivus. 131, 132, 133 — attributieve of appositioneele constr. 133 — genit. ter aanwijzing van de oorzaak. 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141,

---

DRUKFOUTEN.

Bladz. 16 r. 15 v. o. **lees** *troost geven*
„ „ „ 11 „ „ „ *spreken* = (bevelen),
„ 33 „ 1 „ b. „ ontfaren
„ 63 „ 11 „ „ „ (z. § 43, alinea 2)
„ 79 „ 11 „ o. **voeg achter** § 185 **nog** en § 187 *opm.*
„ 88 „ 13 „ b. **lees** c o n d i t i o n e e l e n
„ 99 „ 11 „ „ „ broet
„ 102 „ 3 „ o. „ DETMERS
„ 118 „ 18 „ b. „ pg. 116.
„ 129 „ 7 „ „ **schrap** *sulkerhande*
„ 131 „ 3 „ o. **lees** *groter*
„ 142 „ 2 „ b. „ teerst dat
„ 144 „ 5 „ o. „ *blide up*, in

DE CONJUNCTIEF.[1]

I. IN HOOFDZINNEN.

§ 1. Het *praesens conj.*, dienende om een wensch uit te drukken zonder meer (*optatieve conjunctief*), d.i. zonder tevens te kennen te geven, dat men de vervulling van den wensch niet waarschijnlijk acht (vgl. § 61):

„Dicken mede dat gevel, alsemen enen ontliven dede omme mesdaet die hi dede, dat si seiden die keytive: „maer dat Augustus levende *blive*!" Sp. I^6, 18, 6 — „God *geve* dat siere na moeten leven!" ibid. III^6, 23, 30 — „Entie Romeinen na hare maniere riepen: „Karle goedertiere, den zeghevrijen, den groten here, dien *gheve* God lange lijf ende ere!" ibid. IV^1, 1, 19 — „Bem ic Gods man, tfier van den hemele *come* dan ende *verberne* di ende dine scare". Rijmb. 12985 — „Vermaledijt so *wese* Cham" Alex. IV, 525 — „God selve, die noyt en loech, enten milden niene bedroech, *sette* di in sire hoede buten der duvele roede." Wap.

1) Ofschoon deze modus, wat vorm betreft, aan den idg. optatief beantwoordt, geef ik aan den naam *conjunctief* de voorkeur, zoowel om niet van de gebruikelijke terminologie af te wijken als om het bezigen van een uitdrukking *optatieven optatief* (tegenover *potentialen optatief*) te vermijden.

M. I, 868 — „Bi di *onne* ons God dat wi treden opten viant," O.H. Wond. 70 — „God *hoede* u!" Torec 2796 — „God *geve* u vrede!" Franc. 1039 — „God *groete* dy, des Hemels koninginne, God *groete* dy, der Ingelen minne." Merl. 2247 , enz.

Apocope der *-e* vindt men dikwijls in Troyen hs.: „Got *sent* u weder ghesont ende blyde!" Troyen hs. 9240 — „Ondanc *heb* hy diet my riet", aldaar 15286 (Epis. 3478 *hebbe*); zie verder Troyen hs. 14838 (Epis. 3026 *hebbe*), 15292 (Epis. 3480 *hulpe*), 21487, 22169, 23995, 26325 (Epis. 7301 *help*), 38770, 40218, 40292, enz.

Overigens is deze weglating des uitgangs zeldzaam:

„Ondanc *heb* hi wie dat doet," Torec 3296; zie voorts de *opm.* ben. en §§ 4 en 9 *opm.*

Opm. Deze *conj.* wordt omschreven door *moete* (= „moge") en *moet*:

„Hongher ende grote noot *moete* di volgen entie doot!" Sp. III[6], 27, 85 — „Karel, die beste coninc die leeft, ende die God selve gecoren heeft, die keyser es van derre stede, ende Augustus daertoe mede, dien *moete* God vanden hemele geven eere, victorie ende langhe leven!" Sp. III[8], 92, 51 — „God die *moete* di gheven vulhede der weeldecheden van erdrike", Rijmb. 2372 — „God *moete* u verdomen!" Alex. VII, 194 — „Nu *moete* (var. *moet*) ons God gebringen daer, daer minne niet en ent haer jaer," Wap. M. II, 335 — „Gebenedijt *moete* sijn God selve die here mijn", Franc. 3199; zie verder Sp. III[7], 36, 20, Alex. VII, 110, Rijmb. 2376, 10438, 20377, 22725, 26377, 26936, Franc. 3661, 10533, Merl. 40, 3785, 3901, 5151;

„God sende mi den hemelscen traen, ende *moet* (var. *moete*) mine zinne dwaen;" Wap. M. I, 49 — „So *moet* my God behoeden dat lijf"; Merl. 3544 — „So *moet* die Godes kracht nember van deser dracht my verlosen," ibid. 3599 — „Nu *moet* dy zegenen . . . . . .

Pater et filius et sanctum flumen;" ibid. 3570 — „Dijn rike *moet* (varr. *moete*) ons toe comen:" Rijmb. 22729 — „Also *moet* (var. *moete*) up erdrike dijn wille ghescien alse in hemelrike." ibid. 22733 — „God *moet* hem gheven met hem dat ewelike leven." aldaar 27097 (ontbreekt in hss. B.C.D.) — „Gaet", sprac hy, „Got *moet* u verdoemen," Troyen hs. 10011 — „Got *moet* hem daerom verdoemen!" ibid. 26063 (Epis. 7037); z.n. Troyen hs. 13304, 15916, 19767, 21582; 21613, 23523, 28130, 31976, 32496, 36131; (wegens de zeer gebruikelijke apocope van den flexieuitgang *-e* in het teksths. van den *Rijmbijbel* en in het ms. van *Wissen* kunnen de uit deze beide bronnen geciteerde plaatsen evenwel niet voor strikt bewijzend gelden.)

Voor zoover dit *moet* geen geapocopeerde vorm is, stemt het overeen met den indicatiefvorm, die veelvuldig wordt aangetroffen bij andere mnl. auteurs (in mss., die niet of alleen bij hooge uitzondering apocope der *-e* achter een niet toonlooze of niet zwak beklemtoonde syllabe vertoonen) en gebezigd is in eene omschrijving, welke eigenlijk en oorspronkelijk „mag" (= wat mij betreft) uitdrukt; voor de ontwikkeling van gemelde functie vgl. men de begripswijziging, die bij het in den zin van „doen" gebezigd *laten* is waar te nemen: overdracht van „berusting in den wensch van iemand anders" op „uiting van eigen wensch".

§ 2. Voor het *imprf. conj.* (*praesentiaal imprf.*) in een schijnbaren hoofdzin (eigenlijk bijzin met een elliptischen hoofdzin), gebezigd ter uiting van een wensch, welks verwezenlijking men als onwaarschijnlijk wil voorstellen, zie § 61.

Voor dienzelfden tijd in hoofdzinnen met uitgelaten bijzin, zie §§ 59 en 60.

§ 3. De *conj.*, dienende ter uitdrukking van een toestemming, toelating (*optatieve conj.*):

„Die Jeuden antworden ghinder: „Up ons *come* ende up onse kinder!" Sp. I[7], 28, 29 — „Dat ghi wilt, dat *ga* al vort," Sp. III[3], 36, 66 — „Maer dijn wille die *ghescie*", Rijmb. 26046 — „Nu *wese* een ander heer een stuc, die sy willen ende kiesen." Troyen hs. 20226 — „Thelamon sprac: „*Gae* daert ga!" ald. 32725, enz.

Opm. Ook hier omschrijving met *moete*:

„Sijn bloet dat *moete* up ons wesen, ende up onse kinder na desen." Rijmb. 26377 — „Sijn bloet *moete* op onse kinder ende op ons allen gewroken zijn!" Merl. 320.

Voorts met *laet* (vgl. ben. § 4 *opm.*):

„*Laet* se *maken* na haren sede casteele, borghe ende stede;" Troyen hs. 39664 — „*Laet* mi *genaken* an uwen cant", Wap. M. II, 150.

§ 4. De *conj. adhortativus* (*optatieve conj.*):

„Alse een heere dan heeft verstaen, dat eene dinc nuttelijc es ghedaen, *sette* hem met rade te doene dat," Heim. 362 (Cl. 359 *set*, vgl. § 1) — „Mer *bidden* wy onsen Gade seer", Troyen hs. 11076 — „Nu *sprewi* vander werelt echt." Torec 2400 — „Hier omme *si* elc sondare bout, *drive* rouwe ende ongedout, *bidde* der Maget vul eren, dat si verbidde sine scout, ende *diene* den Cruce omme sout, dies men niet mach omberen:" Disp. 579 — „*Ondoe* sine oren elc mensce ende sinen sin, ende *late* tgelove niet testoren;" Wap. M. III, 138 — „Die dit dier wil wederstaen, *wrive* tusschen sijn handen saen loec te sticken", Nat. Bl. II, 2281 — „Elc *hoede* hem vor der sonden val!" Alex. II, 1271 — „Die na mi comen wille, *loochene* sijns (dats *late* sinen wille), ende *draghe* sijn cruce, ende *volghe* mie." Rijmb. 23943 — „Niemen *verwane* hem up sijn goet," Sp. I[3], 8, 19 — „*Maken* wi ene kerke ere, in dere Sente Pieters van Rome," Sp. III[6], 10, 18 — „*Ga*wy totten dienste van den Grale." Merl. 1112, enz.

Apocope van de vocaal heb ik behalve in Troyen hs.,

als o.a. „Een ygelic *seg* synen moet," aldaar 23041 — „Men *gef* se Ulixes best" ibid. 25916 (ook Epis. 6890), alleen aangetroffen in de boven vermelde var. van Heim. en in „Elc mensche *pijn* (varr. *pine*) hem te verstaen die nature van den pellicaen." Nat. Bl. III, 2965. (In „Men *bern*se," Sp. I^7, 65,152 heeft men natuurlijk met de bekende syncope vóór een enclitisch pron. te doen).

Opm. 1. Omschreven wordt deze *conj.* door *laet* en *weten* (vgl. VAN HELTEN in *Tschr.* X, 208 en VERDAM in *Versl.* en *Meded. der Kon. Acad. (Afd. Lett.)* 1894, pg. 197 vlgg.; over *weten* zie KERN in *Taalbode* V, 100).

Voorbeelden van *laet* met den 1en persoon in accusat.: „*Laet ons gereeden* te ghane" Sp. I^2, 7, 8 — „*Lat*er *ons* mede *doen* onsen wille." Rijmb. 1873 — „Nu *laet mi* den coninc *dorsteken*," ibid. 9596 — „Sarra, minne, *laet ons* sere Gode *bidden*, onsen Here", ibid. 15695 — „Ghesellen, sprac hi, *laet ons varen* doen enen clenen aerbeit," Alex. VII, 236 — „*Laet ons*, Martijn, over een hier af *spreken* onder ons tweeen in dit dyaloge," Wap. M. I, 27 — „*Laet ons* Priamus *ontbieden*," Troyen hs. 7701 — „*Laet ons beginnen* aen te vane Gode te dienne," Franc. 7428; z. v. Sp. I^6, 32, 3, I^7, 83, 18, I^8, 4, 29, III^4, 2, 75 en 80; 45, 74, III^5, 21, 71, III^7, 1, 31; 4, 39, Rijmb. 19204, 19612, 19855, 22881, 22891, 24709, 27562, 29380, Alex. VII, 248, X, 268, 1245 en 1249, Torec 1020, 1673, 3293, Troyen hs. 3709, 10153, 14362, 19149, 21540, 21646, 22015, 22419, 30775, 34029, 37784, 38047, 39321, Merl. 7989;

met den 3en persoon in accus.: „*Laettem pleghen* haerre wet." Sp. I^5, 49, 49 — „*Laet tfleesch* hem *mingen* metter moude!" Sp. I^7, 47, 14 — „*Laetse* met mi *wanderen*." Sp. III^8, 59, 66 — „*Laet hem* der saken *onderwinden*, die haer cracht willen besoecken." Troyen hs. 22828 — „Coninc Latijn sprac: „Dat sy, *laet se comen* hier tot my." ibid. 37294;

met den 2en pers. in dativo en een impersonale (vgl. *Vgr.* § 169 en *Tschr.* X, 219 vlgg.): „*Laet u* uwe zonden *rouwen* sere," Sp. III 4, 3, 45 — „Ne *laet u* niet *vernoyen* das" Rijmb. 31183 — „Sinte Fransoys .... *laet* doch *gedinken di* mijns diensts," Franc. 10419 — „*Laet u ontfarmen* uwer lieden," Troyen hs. 39719 — „*Laet di* dat niet te zeere *berouwen*:" Heim. 720 — „*Laet di ghematen.*" Alex. VIII, 927. [Van deze constructies zijn wel te onderscheiden die met *laet* (= „laat toe") + reflexief verbum, als in „*Laet di genoeghen*" Sp. I4, 48, 41; eveneens ibid. 46, III1, 37, 69, Merl. 2846 — „*Laet di gheroen!*" Sp. III4, 23, 41 — „*Laet u gedogen.*" Sp. III2, 47, 73; z. o. Rijmb. 6464 — „Nu *laet u ghenoghen* hiermede" ibid. 31521. Vgl. hierover *Vgr.* t. a. pl. noot 3 en zie verder nog voor dergelijke constructies bij andere auteurs de boven aangehaalde *Versl. en Med.* bl. 227, waar evenwel de typen *laet u rouwen* en *laet di ghenoeghen* met elkaar zijn gelijkgesteld].

Vbb. van *weten*: „Nu *weten* ghaen halen in Sylo ons Heren arke," Rijmb. 8530 — „Hi seide: *Weten* in Messaet varen;" ibid. 8677 — „*Weten* horen van Cyruse ende laten dat." ibid. 17403 — „Hets ghenoech; *weten* gaen:" ibid. 26080 — „*Weten* rumen dese stede." ibid. 26621 — „*Weten* varen in dit eylant," Alex. IX, 185.

Opm. 2. Omschreven en niet-omschreven vormen naast elkaar gebezigd:

„*Laet ons* der taelen nu *begheven* ende *handelen* wy een ander sake." Troyen hs. 15170 (Epis. 3362 „ende handelen een ander sake") — „*Laet* ons *keren* van desen stryde ende *vaeren* wy ter rechter syde;" Troyen hs. 10153 — „*Gaen* wi mede, sprac Thomas, ende *laet* ons met hem *bliven* doot." Rijmb. 24718 — „*Gaen* wi inden name ons Heren ende *laet*se ons uten lande *slaen*!" Sp. III6, 10, 14 — „*Gaen* wy mitter vaert

ten seyle ende *laet* ons *vaeren* sonder beyde." Troyen hs. 7413.

Opm. 3. In „Deen deel van ons *blive* ter poert, dander *blyft* op sceepsboort." Troyen hs. 2137 staat *blyft* als emphatische indic. (VERDAM Epis. 1300 „Een deel van ons *vare* ter port ende d'ander *blive* an des sceeps bort").

II. IN BIJZINNEN.

§ 5. Een *optatieven conj.* ontmoeten we in de eerste plaats in bijzinnen, afhangende van een hoofdzin met een begrip „wenschelijk, behoorlijk zijn" of „wenschelijk, behoorlijk achten," alzoo na uitdrukkingen met een beteekenis „(niet) betamen," „raadzaam, van nut zijn," „van noode zijn," „begeeren, lust hebben", als: *betamen*, *toehoren* (= betamen), *sitten*, *gevoegen*, *het es betame*, *wet*, *gevoech*, *hovesc*, *recht*, *een scone dinc*, *eerlijc*, *redene* (= passend, behoorlijk), *scone*, *gerechtechede*, *het behoevet*, *het es ere*, *es onrecht*, *onscone*, *goed*, *beter*, *best* (welke drie laatste ook de beteekenis „van nut zijn" kunnen hebben) en *het es noot* (= behoort tot de verplichtingen) — *het es orbore* (nuttig), *nuttelijc*, *nutte*, *te prisene*, *grote rijchede*, *mach niet nosen*, *es scade* — *het es noot* (= is noodig), *tijt*, *noot hebben*, *te doene hebben* (= noodig hebben), *behoeven* (= noodig zijn) — *willen*, *het es mijn wille*, *begeren*, *gere hebben*, *het es mijn gere*, *mi genoeget* (= wenschen), *mi es lief*, *liever*, *ic hebbe liever*, *kiesen*, *hopen*, *roeken*, *mi langet*, *mi es bequame* (= het is mij aangenaam) (zie *Vgr.* § 187):

„Want *het* oghen heeren *betaemt*, ende elken mensce die hem scaemt, dat hi *wete*, hoe lant bedriven" Heim. 15; z. n. Sp. I[8], 53, 1, III[2], 5, 39, Franc. 2372, Heim. 312 — „Doch *horet* den paues *toe*, oft hi dat onnosele diet verdreven sonder redene siet, dat hire toe *doe* hant ende wort te wederstane onreine mort;" Sp. IV[2], 52, 74 — „Over anderhalf jaar na dit Amijs *ghevoeget* ende *sit*, dat hi tote Parijs *vare*," Sp. III[8], 76, 21 — „*Het ware betame*, dat men dat pauescap *name*." Sp. IV[2], 73, 13 — „*Hem dochte sijn nuttelijc*, *recht ende wet*, dat Gregorius *ware* ontset," ibidem 84; z. n. Sp. I[8], 46, 25, Rijmb. 16834 — „Ende seide: *het ware* wel *gevoughe* datmen die messe *anesloeghe*." Sp. III[4], 39, 33 — „*Hets hovesch* datmens *gelove* mede," Sp. I[7], 52, 21 — „*Recht eist* datmen *houde* voet na des goets Fransoysen omoet," Franc. 3379; z.v. Sp. I[8], 11, 33; 62, 73; 68, 78, III[7], 55, 37, Alex, VIII, 197, V Vrouden 28, Troyen hs. 3491, Wap. M. III, 485 (z. *opm.* 1 *c* ben.), enz. — „*Een scone dinc eist* in sinen zinne, dat elc *peinse* ten beghinne," Sp. I[8], 64, 11 — „*Hets soete ende eerlijc* echt, dat een *sterve* up sijn recht." Sp. I[6], 33, 55 — „Hier omme *dinct mi redene* bet, datmen di *pine* na die wet", Sp. III[5], 17, 41; z. o. ibid. IV[3], 28, 49 (z. ben. *opm.* 1 *a*) — „*Hets eerlic ende scone* dat men *gheve* tlijf om dere." Rijmb. 28728; z. n. Sp. III[4], 20, 22 — „Sulc waent da*t si gerechtechede*, dat een sijn eigijn goet *bevrede* (:) ende niemen en doet geen quaet." Sp. III[3], 16, 1 (in de noot verbeterd in „ende niemene en *doe*") — „*Hets goet ende het behoevet*, alsemen hevet vrient geproevet, vint mense vray, datmense *minne*;" Sp. I[5], 2, 5; z.o. ald. IV[2], 50, 77 (z. ben. *opm.* 1 *c*) — „*Hets nuttelijc ende ere*, dat mense *dwinghe* ende *lere*"; Sp. I[8], 52, 3 — „*Het ware* den roomschen Rike *grote ere*, datter sulc werc in *stonde*". Rijmb. 33506; z.n. Sp. I[7], 15, 64 —

„So *ist onrecht* datmen *moete* verhoghet wesen metten soete". Nat. Bl. II, 3467; z.o. Rijmb. 26230 — „Die seiden: *het ware onscone* eenen ongeachten persone, datmenne teenen bisscop *name,*" Sp. III², 31, 21 — „Ende *het ware onschone dinghe*, dat iemene an die galghe *hinge*", ibid. I⁷, 31, 63 — „*Het ware goet*, dat overeen *quame* bisscops ambacht entie name", ald. III³, 15, 7 — „*Een scone exempel* dinct mi, *ende hovesch ende harde goet*, dat elc *danke* datmen hem doet, ende elc sinen waert *verdraghe.*" Nat. Bl. III, 2800 — „Hier omme *dinct mi beter* hem, die menigen andren, die leven, tenen exemple es gegheven, dat hi *scuwe* de hoge steden, ende hi met omoedicheden in armen steden hem *onthoude*"; Franc. 3326 — „*Het is best* dat men *sueke* vrede ende die doden graven (lees *grave*) mede": Troyen hs. 14299 — „*Het es* daer *wet*, *het es* daer *noot*, dat tkint *sla* den vader doot". Alex. II, 279;

„Ende oec *waert* mede *nutte ende goet*, dat een heere *ware* so vroet, dat hi wiste ende kende, wat natueren hem an sende die cracht van sterren, alset was doe sijn moeder sijns ghenas." Heim. 1586; z. o. Franc. 1299, Troyen hs. 3923, Sp. IV², 42, 37 (vgl. ben. § 6) — „Ende seide *dattem beter dochte*, dat hi enen andren cloester sochte, daermen in leide sachter leven, ende hi hem daer *voere* begeven." Sp. III⁴, 34, 11; z.n. ibid. I⁸, 47, 17, I⁵, 54, 13 — „Doe *docht hem best* dat hi die stede met enen mure al omme dede, ende hi *beslote* al haer uutlopen:" Rijmb. 32623; z.o. Sp. III⁴, 10, 37, Nat. Bl. III, 1884, Troyen hs. 14299 — „*Wat orbore waert* datment *vonde*", Sp. I⁸, 66, 15 — „*Het es nuttelijc* gedaen, dat men *scuwe* dulle minne, ende uten sonden *trecke* de sinne". Sp. I⁶, 54, 24; z.o. ibid. I³, 47, 38 — „Da*t nuttre ware* dat hi *storve*", Sp. I⁷, 16, 53 — „Oec *es* seerre *te prisene* dat, alse een man vloyt inden scat, dat hi *gebare* ende *wachte* alse diere niet

up en achte." ibid. I⁸, 56, 23 — „*Hets eene grote rijchede*, dat men *leere* goede sede." ibid. I⁶, 54, 13 — „Ende *en mach* altoes *niet nosen*, dat men up claer water *zie*, ende mense wide *ondoe* dan die." Heim. 1305 — „*Dits grote scade*, dat men Torec te sere *verlade*." Torec 3621;

„*Hens gheen noot*, datter al *vare* dat here groot", Rijmb. 6657; z.n. Sp. III³, 31, 78, III⁴, 39, 35 — „So *eist tijt*, dat men *sla* de hant andien roedere" Sp. I⁸, 75, 31; z.o. Rijmb. 28725 — „Nu *hebben sys noot*, so waer sy wanderen, dat hem elc *hoede* voer den anderen." Troyen hs. 33101 — „In *hebs te doene* niet, dat ic *name* metten andren Gods lachame"; Sp. III³, 38, 81 (vgl. *opm.* 1 *c* ben.) — „Dat *het* altoos niet en *behoeve*, dat menne te sente Pieters *groeve* die sinen stoel maecte so root met so menechs menscen doot", Sp. IV², 50, 77 (vgl. ben. *opm.* 1 *c*); z.n. ibid. IV², 21, 77;

„*Wil*tu dattie zonne *sta* stille, of weder *kere* ten oosten werd, tien grade weder metter verd?" Rijmb. 14374; z.o. Sp. I⁵, 40, 27; 54, 12; 68, 47, I⁷, 65, 28, Rijmb. 4229, 4511, Alex. IV, 1231 en 1246, IX, 530, X, 1203, Troyen hs. 3813, 12455, 20331, 21661, 36888, 40205, enz. — „Weltijt dat *u wille si* datmen te stride *sulle* varen?" Alex. IV, 1302 — „Metter herten hebbic *begaerd* dat ic desen paschen met u *ate*", Rijmb. 25866; z.n. aldaar 18529, Troyen hs. 28194, Merl. 2655, 10251, enz. — „Ende oec *hadd*i groten *ghere*, want hijt al niet vulbringen mochte, hoe so men strede ende vochte, dat hi *gewonne* dat keyserike", Sp. III⁴, 15, 36 — „Hi seide dat *het ware sijn ghere*, dat men des maergens sijn here *ontbode*," ibid. I³, 24, 35 — „Want aldus *ghenoeghet mie*, dattet dus *vergae* ende *ghescie*." Troyen hs. 7339; z.o. Sp. IV², 46, 96 — „*Laet u lief sijn*, datment *scrive* ende dat behouden *blive*," V Vrouden 64 — „*Mij is liever*, dat

men my *verscla* dan ic II voet achterwert ga!" Troyen hs. 10195; z.o. Sp. IV[2], 31, 10 — „*Lievere hebbe ic* dat ic kiese hem te lachterne sine mesdaet, ende hi so uten zonden *gaet* (:) (vgl. § 6) ende ic an hem *verlore* (zie *opm.* 1 *d* ben.) indien sijn spreken ende sijn upsien, dan hi in zonden hem *versmore* ende ickene also *verlore*." (z. *opm.* 1 *c* ben.) Sp. I[8], 62, 56 — „Doe *coos* hi dat si weder *kere*". Rijmb. 14377 (zie *opm.* 1 *c* ben.) — „Want tJoetsche diet niet *hopen* soude dattie coninc crone iet *kere* (z. *opm.* 1 *c* ben.) an haer gheslachte emmermere". Rijmb. 21560; z.o. Sp. I[8], 24, 51, III[6], 26, 4, Troyen hs. 10769 — „Noch nummer en *rocht* hy meed, dat tusschen hem ende u *waer* wreed" Troyen hs. 3457 — „Wi willen ende *ons langhter na*, dat die tijt *come* ende *gha*". Sp. I[8], 67, 59 — „Dat *het ware* hare *bequame*, dat soene te manne *name*". Sp. I[4], 11, 43.

Hierbij behooren nog:

„In kere nemmermeer te mire port, eer mi die dinc moghe *ghescien*, dat ic mine slotele *moghe* sien." Sp. III[2], 39, 60 (= eer mijn wensch, dat ik mijn sleutel zie, vervuld is) — „Wijs man *pleget*, alse hi verstaet dat men [van] hem seget quaet, dat hi *gebare* als hijs niet horde," ibid. III[1], 37, 29 (= het betaamt een wijs man, dat enz.) — „Ende seide dat elc kerstijn man, daer alle doghet was an, *sculdich ware* (= dat het hem paste) dat hi *verworve* met penetencien, ... te bewaerne sine uutfaert," ibid. III[5], 11, 39 — „Ontseidi hem, so *haddi sake* (= had hij reden, was het gepast) dat hi sinen vrede *brake*." ibid. IV[1], 59, 57 — „*Hennes* der pauesen *ambacht* niet (= het past de pausen niet), dat men mort of wijch iet *doe*." ibid. IV[2], 52, 72 — „Doe *visierde* hi in deser maniere hoe musike behouden bleve, dat hi in II colommen *screve* sine const," Rijmb. 984 (hij achtte het nuttig, dat enz.) — „*Die doot die men begeren sal*, *dats dat* een sine lachame al

van ghenouchten *trecke* ende *hale*, ende des vleeschs wille altemale *wederstae* entie leckernie," Sp. I³, 41, 11 (= een wenschelijke dood is, dat enz.); z. o. ibid. I⁴, 31, 45, I⁸, 61, 19, Heim. 145, 191, enz. — „*Dan betamet niet*, dat den kerstijn *dat gesciet* (:) (= het is niet passend), dat hi *sterve* dan in messe," Sp. III³, 7, 99.

Opm. 1. Niet overeenstemming in 't gebruik der tijden van hoofd- en bijzin merkt men op in de volgende gevallen:

a. om een algemeene sententie te uiten (de hoofdzin heeft het imprf., de bijzin het praesens) in:

„Want *hem dochte redene schinen*, dat moenc *leve* bi siere pinen, bi sinen beesten, bi sinen lande ende *late* der werelt dander in hande." Sp. IV³, 28, 49 (vgl. § 8, *opm.* 1 *a*);

b. als gevolg van het in 't mnl. zeer gewone gebruik van een praesens als historischen tijd (imprf. in den hoofd-, praes. in den bijzin of omgekeerd) in:

„Ende baden, *dat hi des ware beraden*, dat hi *besouke* ende *beghome* Sente Pieters stoel van Rome." Sp. III⁶, 1, 103 — „Mi en es die seghe niet so lief, dat ic *wille*, dat men in eneghen brief van mi *lase*," Alex. IV, 1245 (vgl. § 8 *opm.* 1 *b*, § 12 *opm.* 1 *a*, § 21 *opm.* 1 *a*, § 24 *opm.* 2 *a*, § 27 *opm.* 1 *a*);

c. ter wille van 't rijm (imprf. in den hoofdzin, praesens in den bijzin of omgekeerd) in:

„Off*et* hem iet *nutte ware*, dat hi naer Mitridates *vare* in Azia," Sp. I⁵, 71, 49 — „*Recht waert* dat men in den brant *stake*, ende daerna thelsce vier *smake*, daer men die duvele in droemt." Wap. M. III, 485 — „*Dat waer beter* den rijcken man, die hem dat goet trecket an, dat hem een oert niet en *bleve*, dan hi dor God niet en *geve* deser werelt rijchede," Merl. 9441 — „Alse *hi wilde* dat hi *gebare* jegen hem, die boven

ware," Sp. I⁸, 65, 59 — „Want God en *wilde* niet datti *blive*." ibid. III⁸, 6, 62 — „Ende van haren geslachte mede *wilden* si aldaer ter stede dat sulke rente staende *bleve*, ende men elx jaers die olie *geve*." Sp. III¹, 35, 133 — „*Hen hadde gheen recht ghewesen*, dat mine moort verholen *bleve*, ende dit vleesch onlanghe *leve*, dat so fel es ende so dor quaet," Rijmb. 20370 — „So dat si *wilden* dat emmermee Anthyocus daer omme *dinke*," Sp. I⁵, 40, 30; z. o. Rijmb. 14377, 21560, Sp. III³, 38, 81;

„Hi *wille* dat menne God *hiete*," Sp. I³, 10, 19 — „Dattu *wils* dat men di *gave*." aldaar 29, 42 — „Effene diere ende openbare *wille* hi dat elx maeltijt *ware*"; ibid. I², 32, 63; z. o. ibid. I⁸, 62, 56 (vgl. § 8 *opm.* I *c*, § 12 *opm.* 1 *b*, §15 *opm.* 1, § 18 *opm.* 1, § 21 *opm.* 1 *b*, § 24 *opm.* 2 *b*, § 27 *opm.* 1 *b*, § 37).

d. bij verbinding van een praesens in den hoofdzin met een praesentiaal imperf. (vgl. ben. § 58) in den bijzin in:

„*Lievere hebbe* ic dat ic kiese hem te lachterne sine mesdaet, ende hi so uten sonden *gaet* (vgl.. § 6) ende ic an hem *verlore* indien sijn spreken ende sijn upsien, dan" Sp. I⁸, 62, 56 (vgl. § 8 *opm.* 1 *d*, § 27 *opm.* 1 *c*).

Opm. 2. Na *willen* in den hoofdzin is de door *soude* omschreven *conj.* niet ongewoon en éénmaal ontmoette ik dit gebruik ook na *hopen* en *betamen* (na de andere verba en uitdrukkingen, die trouwens veel minder gebruikelijk zijn, heb ik het niet opgemerkt):

„Nochtan *wilde* God niet van desen, dat hi *soude* apostel wesen," Sp. I⁷, 7, 27 — „Dat God *wilde* dat geopenbaert sine doget *soude* sijn ende verclaert." ibid. III³, 24, 17 — „Hy en *woud* ooc niet, sonder waen, dat yemant mit hem *soude* gaen." Troyen hs. 35341; z. o. Sp. I², 32, 73, I³, 6, 45; 33, 24, I⁶, 41, 29, I⁷, 22, 7; 26, 19, I⁸, 9, 38, IV², 41, 84,

enz. — „Ende omme dat hi *hoepte* mede, dat sine jeghenwordichede al sijn volc *soude* verbouden, ende oec dat die Sassen *souden* hem lichte te meer vervaren," Sp. III[5], 34, 67 — „En *betaemet* genen man,.... dat hi een wijf cussen *soude*," Sp. I[1], 48, 65 (vgl. boven *opm.* 1 *b*);

Met omschrijving en niet-omschrijving in denzelfden zin: „Omme dat men niet en *woude* dattene iemene wreken *soude* (:) ende hem elkerlijc *ontsaghe*" (:) Sp. I[3], 55, 51.

§ 6. Behoefte aan een rijmwoord veroorzaakte somwijlen het gebruik van een *indic.* in de in § 5 bedoelde bijzinnen:

„Sech hem, wine *willen* niet dat hi over ons *ghebiet*"; Sp. III[8], 93, 83 — „Maer ic *wille*, dat hi *verstaet*, dor wien hi hem buget so zere;" Franc. 2994 — „Mer daventuer, dat is mijn waen, *woud* dattet also *verghinc*," Troyen hs. 11569 — „Want ic en *begheer* niet, dats den lesere iet *verdriet*." Nat. Bl. III, 3665; z. n. Sp. I[1], Frol. 78, I[2], 25, 22 en 40; 32, 59, I[4], 54, 18, I[7], 5, 24; 28, 8, I[8], 70, 89, III[1], 30, 32, III[3], 15, 1, III[3], 15, 71; 31, 48, III[8], 43, 69, IV[2], 44, 63; 54, 52, Rijmb. 10582, 29437, 29446, 32222, Alex. II, 672, IX, 1341, Nat. Bl. XII, 938, Disp. 88, Troyen hs. 3544, 3613, 4317, 4911, 13181, 14576, 14828 (Epis. 3016), 25092, 25313, 26289 (Epis. 7265), 26299 (Epis. 7275), 26957 (Epis. 7931), 31531, 32671, 38133, 38256 (Epis. 10915), 38832, Merl. 1483, 2293, 3060, 10109.

Dat we hier aan den bovengenoemden factor te denken hebben, blijkt duidelijk uit de volgende voorbeelden, waar een *indic.* in 't rijm en een *conj.* buiten „reinnot" naast elkaar staan:

„Ic *wilde* men en geens biddens *pleget*, ende datmen selden ofte niet *ontfange* scoenheit diemen biet." Sp. III[1],

40, 54 (z. § 5 *opm.* 1 *d*) — „Hi *wille* dat mense gerne *hort* ende mense *vordere* hovescelike," ibid. III^7, 10, 64 — „Maer om datti *wille*, dat *waect* sijn lechame, ende hi na de pine niet ne *gebreke* de traecheit sine," Franc. 882 — „Hier omme", sprac bisscop Geraert, *dinct mi goet sijn*, datmen *bewaert* elc man met wapene in sijn leven, die daer toe so es bedreven; ende men onrecht ende rove *wedergheve* na tgelove der niewer wet enter oude; ende men met crachten niet *houde* (:) den ghenen diemen onrecht doet," Sp. IV^2, 42, 37 — „Dan *eist recht* dattem elc *ontgort*, ende in die covele *gha* vort, ende *late* sijn vel bliven dan." ibid. III^3, 31 43; z.o. ald, I^8, 24, 33; 62, 56, Nat. Bl. III, 1552 — „So *es dat tijt*, dat men over haar *recht* ende mense *voertbringe* vor die scepene in dat gedinge." Merl. 3880 — „Ende *hevet liever* dat hi *verslaet* den keyser selve dan hi *blive* altoes in vresen van den live," Sp. IV^1, 50, 36.

Toch vindt men buiten rijm: „Soe en *rochte* noch en *woude* dat hare *halp* wijf of man;" Sp. III^2, 8, 8 („Ic *wil* dat men se *hout* in speel." Troyen hs. 15026 vertoont de bekende apocope vgl. § 1. (Epis. 3216 var. „dat men 't oec *verdraghe* te spele.")

Opm. Praesens ind. naast *imprf. conj.* in:

„Den senaturen *dochte bet*, datmen Fabius *ontset*, ende men eenen anderen *name*," Sp. I^5, 6, 13 (beide i. r.) — „*Hets best*, dat een *sterft* (varr. *sterve*) allene over al die werelt ghemeene, danne al tfolc *bleve* verloren." Rijmb. 24777.

§ 7. Wordt het in den subjectszin genoemde voorgesteld als een feit, dan is de *indic.* natuurlijk van rechtswege op zijn plaats:

„Hier bi so *waest trecht*, dattem *overquam* tgevecht," Sp. I^8, 27, 5 — „*Hets recht*, dat syt my *doet* becopen," Troyen hs. 15316 (Epis. 3508) — „Ende *dat was recht* sekerlike, dattie hoochste vele te voren, die tien

tiden was gheboren, vander scoonster *was* ghemint, die in dien tiden was bekint." Alex. VIII, 130 — „*Hets grote doget*, dat een *laet* (:) die dinc, daer hem die sin toe staet." Sp. I[6], 52, 31 — „Ende *dinct hem wesen grote cere*, dattene *verwinnet* sulc een here," Sp. I[4], 25, 25.

Opm. In: „Al eenlike *het* Gode *bestaet* (= heeft het recht) dat hi sterven *doe* den man," Heim. 641 is de lezing corrupt. Cl. 640 heeft dan ook de juiste lezing *doet*;" zie ook *Mnl. Wb.* I, 1097, 11).

§ 8. Een andere soort van *optatieven conj.* is waar te nemen in bijzinnen, afhangende van een hoofdzin met een begrip „de wenschelijkheid uiten," alzoo na uitdrukkingen met een beteekenis „verzoeken, een begeerte te kennen geven," „raden, aansporen", „vermanen", „bevelen, een bevel doen toekomen, eischen", „een besluit, vonnis uitvaardigen, bepalen," als:

bidden, *bede doen*, *soeken*, (= verzoeken), *te voren leggen* (= verzoeken), *besweren*, *gebede spreken*, *gebede setten*, *spreken* (= verzoeken) — *raden*, *beraden* (= raad geven), *wederraden*, (= afraden) *raet geven*, *mijn raet es*, *anedriven*, *troosten*, *troost*, *geven* (alle drie = aansporen), *te voren bringen* (= aanraden) — *manen*, *vermanen* — *bevelen*, *gebieden*, *het es gebot*, *heeten*, *seggen* (= bevelen), *scriven* (= schriftelijk een bevel doen toekomen), *bescriven*, *spreken* (= een bevel zeggen), *bespreken*, *zegele ende brief geven*, *ontbieden* (= bevelen), *senden* (= een bevel doen toekomen), *bode senden*, *eiscen*, *geven* (= bevelen), *doen verstaen*, *laten verstaen*, *doen weten* (= bevelen), *crieren*, *gewagen* (= een bevel uiten), *dagen*, *leeren* (= docere en discere), *instruweeren*, *te voren komen* (=een bevel ontvangen), *dwingen*, *roepen* — *gebot doen*, *gebode leggen* (= een bevel uitvaardigen), *wisen*, *setten* (= bepalen), *ordineeren*, *coren*, *wilcoren* (= een besluit uitvaardigen), *vonnesse geven*, *ban leggen*, *upheffen*, *overeendragen* (= bepalen), *uut-*

geven, *aenleggen* (= voorschrijven, *Mnl. Wb.* I, 118, *d*), *orconden*, *openbaren* (zie *Vgr.* § 187):

„Maer ic *bidde*, dat si *doe* smaken so mijn dichten ende mijn leren," Claus. 18; z.n. Sp. I^{4}, 28, 13, I^{6}, 11, 8, I^{7}, 32, 100, Rijmb. 65, 2683, 3160, 7510, enz. — „Die tote eenen abt *dede bede*, dat hi hare *gave* stede in sinen cloester," Sp. IV^{2}, 76, 39 — „Hy *deed soeken* aen die stede, dat men *gave* een half jaer vrede," Troyen hs. 23389 — „Ende *leidem* menechwaerf *te voren* dat hi kerstijndoem *ontfinghe*," Sp. III^{1}, 30, 38 — „Oec *beswoer* hi also wel sinen swazelinc, Raguel, dat hi met hem II weken *ware*." Rijmb. 15725 — „Laet ons onse *gebede spreken*, dat soe di *helpe* alsoe mach." Sp. I^{7}, 86, 96 — „Hi ginc spade an Pylatuse ende *sprac* hem hier ave, dat hi hem Jhesus lachame *gave*." Sp. I^{7}, 33, 2;

„Noch *raed*ic datmen die joncfrouwen varen *late* mettier vrouwen." Alex. IV, 249; z.v. Sp. I^{7}, 61, 43, I^{8}, 55, 57, III^{1}, 41, 3, III^{3}, 17, 18 en 32, Nat. Bl. III, 1017, VIII, 361, Heim. 1420, enz. — „Dat hi hem wilde *beraden*, dat hi hem die gevangene *gave*," Sp. I^{4}, 24, 32; z.o. ibid. I^{3}, 18, 33 — „Dat emmer daer *wederriet*, datmen Cristus die stat *verbode* ende men *anebede* die gode;" Sp. III^{4}, 11, 48 — „Ende daer *gaf* hi Pietren *den raet*, dat hi sijns evens kerstijns mesdaet *vergave* sdages, alse hem bedaerf, tote VII waerf LXX waerf;" ibid. I^{7}, 14, 43; z.n. ibid. IV^{1}, 24, 36 — „Tevoren" sprac hi „*waest mijn raet* (ic waent niemen en ware quaet) datmen die ghevangen weder *gave* omme scat ende omme have." Alex. IV, 241 — „Want duvelen hem *anedreven*, dat hi *anevinge* doude leven," Sp. III^{3}, 33, 15 — „Dese *troostene* dat hi ute *quame* ende der Romeyne hulde *name*." Rijmb. 29171 — „Maar dingel heefse upgeheven, ende hare goeden *troost gegeven*, dat soe dasschen woch dade ende hare droevelike gewadc, ende dade hare beste

cledere an, ende *quame* weder te hem dan." Sp. I^1, 49, 35 — „*Brachtent te voren* haerre moeder, dat soe *bade* eene bede" Sp. I^7, 20, 32;

„Ende *maendene* bi ons Heren cracht ende bider heileger crucen macht, dat hine up hem zitten *liete*, ende sonder noot van verdriete onder Gods gheweldichede tote Rome *drou̇ghe* indie stede, behoudens lijfs ende gesont, ende also in cortre stont also weder *droughe* dane:" Sp. III^4, 7, 37 — „*Vermaenden* die keyserinne das, dat hi haren patriaerke in sinen stoel weder *gestaerke*" ibid. III^6, 27, 68 (zie ben. *opm.* 1 *c*);

„Ende Melions *beval* sine neve, dat hi metten pape *bleve*:" Torec 1640; z.n. Sp. III^6, 29, 39, III^8, 30, 11, Rijmb. 33915 (z. ben. *opm.* 1 *c*) — „Doe *gheboot* hi al te hant dat menne *liete* in sine stede," Rijmb. 14638; z.v. aldaar 6732, 8406, 17489, Alex. I, 1035, III, 459 (z. ben. *opm.* 1 *c*) Troyen hs. 21663, Franc. 2416, (z. ben. *opm.* 1 *b*), enz. — „Ende sijn raet ende sijn *gebot*, datmen den keyser tsine *gheve*," Sp. III^8, 93, 210 — „*Hiet* te hant Fransoys, datmen daer uit *trake* ende men den broeder om de zake weder *gave*, die daer staet." Franc. 3366; z.n. Sp. I^7, 84, 30, I^8, 3, 69; 14, 33, III^5, 16, 46, Rijmb. 3447 (z. ben. *opm.* 1 *c*), 6583, 7484, 9822, 11110, enz. — „Ende *sech* den bisscop eer iet lanc, dat hi tfleesch, dat hi hier leide, want het stinct, *werpe* upter heide." Sp. III^7, 48, 44; z.o. Sp. I^7, 19, 17; 74, 125, III^3, 32, 55, III^4, 17, 13, Rijmb. 3826, 10158, Alex. V, 395, VII, 591, Troyen hs. 17105, enz. — „Philadelphus *screef* na desen den bisscop Eleasarus, ... dat hi, dor sinen God allene c. dusent *liete* ghaen" Rijmb. 18542; z.o. ald. 1340, 19889, Sp. I^7, 18, 65; 101, 5, III^6, 41, 4, III^8, 50, 24 — „Ende vanden apple, diere was *bescreven*, datmen *ghave* dien der scoenster vrouwen vanden drien." Sp. I^2, 15, 40 — „Dat die ingel an Joseph *sprac*, dat hi

trocke dordie wostine, ende *name* tkint entie moeder sine." ibid. I⁶, 47, 4; z.v. Rijmb. 2363, Troyen hs. 34758 — „Ende hi en wilde nemmee *bespreken* dan men hem *gave* hure", Sp. III², 10, 40 — „Ende *gaf* hem *zeglen ende brief* toten princen van Surie, dat men die Jueden van gavele *vrie* (zie *opm.* 1 *c* ben.) ende dat men van des coninx scatte Esdrase den wisen *gave* al datte, dat bedaerf ten temple ons Heren ende men hem *late* (z. *opm.* 1 *b* ben.) sijn volc leren." Sp. I³, 25, 12 — „Des anderdages *ontboet* na dat die coninc, dat Torec *quame* ter stat daer opt plein;" Torec 3643; z.n. Sp. I⁵, 37, 6, I⁷, 67, 13, III⁸, 12, 46; 68, 123, Franc. 1874, Rijmb. 6797 (z. ben. *opm.* 1 *b*) 34795, Merl. 6463, 8027, enz. — „Ende *sende* anden paues Jan, dat hi redene *name* hier van," Sp. III⁶, 17, 25; z.o. ibid. III², 16, 71, III⁶, 8, 45, III⁷, 27, 6, IV³, 24, 18, Torec 3807 — „In desen tiden die van Ytale *senden boden* also wale an Roedolve coninc van Vrancrike, dat hi *quame* mogendelike:" Sp. IV², 5, 49; z.o. Rijmb. 5988, Troyen hs. 25196 — „Ende *heeschten* dat, dat hi van sinen weghe *ghave*" Sp. I⁷, 14, 20; z.n. ibid. 85, 51, IV², 79, 31, Troyen hs. 25880 — „Want die wet hevet *gegeven*, dat een man *verwere* sijn leven". Sp. I⁶, 54, 17 — „Nu *doet* Turnus *verstaen*, dat hy die stat *verweer* (vgl. § 1) ter noot." Troyen hs. 39944; z.o. Sp. I⁷, 14, 56 — „Doe *liet* hem onse Here *verstaen*, dat hi die outste *name* ghemeene, ende hi *ghinge* ten marber steene vander montangen daerbi, die Oreb heet, dats Sinay; ende hi dien steen *soude* slaen:" (z. ben. *opm.* 3) Rijmb. 4420 — „Cycero Tullius *dede weten* Juliuse, dat si waren beseten..... dat hijs met en *liete* hine *quame* enter andere ware *name*." Sp. I⁶, 6, 1 — „Doe *crierde* Torec menecfout, datmen *name* spise ende goet, ende ment ten borchwaerd voren *doet*". (vgl. *opm.* 1 *c* ben. en § 9) Torec 835; z.o. Merl. 8143 — „Ende

si visierden dat Anubis, een god, hadde *gewagen* dus, dat soe tote dien temple *quame*, ende soe sinen wille *vername*;" Sp. I^{7}, 3, 17 — „Den moenc *daged*i teere stat, tenen dorpe, dat hi daer *quame*:" Sp. IV^{2}, 39, 32 — „In desen doene *leert* ons hier dit ongheleerde wilde dier, dat elc wel *doe* in alre wijs, ende nemmermeer en *soeke* prijs ter warelt," Nat. Bl. II, 2009 — „Maer omme dat wire an *leren* souden, dat die, die wijs wesen woude, dat hi te horne *ware* snel, ende traech te sprekene also wel." Sp. I^{6}, 50, 17 — „Doe *quam* hem *te voren* in drome vanden ingle, dat hise *ontfinghe*, ende hijt in gheenen quaden dinghe ne *merke* (z. *opm.* 1 *b* ben.), dat soe draghe kint," Sp. I^{6}, 40, 52 — „Die Joseppe daertoe *dwinghen* woude, dat hi bi hare *laghe* alnaect ende haerre minnen pleghen *soude*" (z. *opm.* 3 ben.) Alex. IV, 572 — „Ende *riep* ten Persienen saen, dat men Spartacus coninc *core*", Sp. I^{3}, 2, 38; z.o. Rijmb. 33078 (z. *opm.* 1 *c* ben.);

„Ende *dede tgebot*, dat hem van boven sendde God, dat hi met groter eeren *name* daer sente Lambrechts lichame," Sp. III^{8}, 54, 35 — „Dat hiere an *leide sine ghebode*, dat menne *worpe* in enen pit" Rijmb. 16816 — „Dat heerscap *wijsde* van Athene, dat hi *storve* omme die sake," Sp. I^{3}, 32, 36; z.n. ibid. III^{2}, 30, 88 — „Dese *sette*, dat es cont, dat wie soet ware, wijf of man, hoe soe hi quame daer an, die sijn kint ter vonten hieve, datmense *sciede*, al waren si gelieve," Sp. III^{8}, 1, 56; z.o. ald. 46, 6, III^{7}, 59, 41, I^{6}, 14, 27, Rijmb. 2100 (vgl. ben. *opm.* 1 *a*) — „Sijn here *ordineerde* hi saen dat men ten mure *ghinge* daer," Rijmb. 29074; z.o. Sp. III^{1}, 18,21, III^{5}, 37, 7, IV^{2}, 22, 22 — „Die senature *cuerden* saen van Cartago, om dese dinc, dat wie dat te scolen ginc van Cartago nemmermere neghene Griexe lettren en *lere*," Sp. I^{3}, 37, 34 (z. *opm.* 1 *c* ben.) — „Ende alse hi staerf wildi *wilcuren* datmenne

groeve buten duren," Sp. IV², 39, 49 — „So dat Diederic daer af *een gherecht cort vonnesse gaf*, dat hi paues *blive* (zie *opm.* 1 *a* ben.) sonder toren, die eerst paues was gecoren entie hadde die meeste zide." Sp. III⁶, 1, 75 — „Ende *leidere* oec up *sinen ban*, dat geen prince *quame* daer an dat hi die Vriesen meer bedwonge, hine verwietene met sire tonge." Sp. III⁸, 93, 151 — „Nu so haddi *upgeheven*, wie dat eenen hert vinge, die *ware* doot, waermen beginge." ibid. IV², 84, 64 — „Omdat hi Gods vicaris was *drouchi overeen* ooc das, dat hine ter werelt *gave* te vierne," Franc. 7945 — „Hi *gaf ute*, dat men *verwate* (zie *opm.* 1 *c* ben.) kerkedieve om hare onmate, ende dat niemen hant en *stake* an heilech gebeente, om gene sake, hine ware priester of goet man." Sp. III⁸, 9, 19 — „So wilden si dat *orconden*, dat het aflaet *ware* van zonden," Sp. IV², 41, 95 — „Ende oec mede *gheopenbaert*, datmen *eere* ende *verchiere* Gods beelde in alre maniere." Sp. III⁸, 34, 10 (vgl. *opm.* 1 *a* ben.)

Opm. 1. Niet-overeenstemming in 't gebruik der tijden in den hoofd- en den bijzin merkt men op in de volgende gevallen:

a. om eene algemeene sententie te uiten (praesens in den bijzin, imprf. (plusquamprf.) in den hoofdzin) in:

„Bedi *waest*, na genen dach, voort meer so *vaste gheset*, dies men noch pliet, ende es wet, dat men niemen ne *gheve* man, soene lije ooc mede daer an." Rijmb. 2100; z.o. Sp. III⁶, 1, 75, III⁸, 34, 10 en ibid. III⁵, 5, 63, op welke laatste plaats echter ook 't rijm van invloed kan zijn geweest (vgl. § 5 *opm.* 1 *a*);

b. samenhangend met het gebruik van 't praesens als historischen tijd:

„Hieromme *bat* soe onsen Here, dat hijt *gedoghe* nem-

mermere;" Sp. III^{6}, 38, 21 — „Soe *bat* datment hare *bringe* saen." ibid. I^{3}, 1, 41 — „Ende soe *bat* gode dat hi hare *gheve* cracht den man te slane." Alex. IV, 1035 — „Ende *rieden* den coninc Honorike, dat hi *verbiede* mogendelike, dat Eugenius ne geen sermoen voer die meente mee sal doen," Sp. III^{5}, 37, 67 — „Hi *hiet* den stouten Banayas dat hine *ontlive*." Rijmb. 11110 — „Dat hi den steen *gebode*, dat hi hem *verkere* in brode." Sp. I^{7}, 6, 39 — „Willem *sendde* van sire partie *boden* anden coninc Arout, dat hi een point van III *hout* (z. § 9): of dat hi *rume* Ingelant.... of.. dat hi here..... *blive*, ende *houde* sire dochter te wive;" ibid. IV^{2}, 66, 94; z.v. Sp. I^{3}, 25, 12, I^{6}, 40, 52, I^{7}, 65, 231, III^{1}, 35, 72, III^{2}, 10, 31; 18, 2; 38, 17, III^{6}, 21, 23, IV^{3}, 30, 56; 33, 13, Rijmb. 17616, Troyen hs. 25630, Franc. 2416, Merl. 6961 (vgl. § 5 *opm.* 1 *b* en de aldaar geciteerde §§).

c. ter wille van het rijm (imprf. in den hoofdzin, praes. in den bijzin of omgekeerd):

„Dit heeft hi met Porus bestaan, die hem *raet gaf* sonder waen, dat hi Inden *bescouwe*," Alex. X, 345 — „Hi hiet *roepen* an Janne, waerd so dat hi wilde striden, *name* die hi wilde tien tiden (men gave hem wijch gherne ende wale), ende hi die stede niet al te male enten tempel niet *ontere*." Rijmb. 33078 — „Ende *beval*..... dat hijt *drage*" Torec 3263 — „Hy *hiet* my dat ic niet en *bleve* ende den raet oec niet *gheve*." Troyen hs. 7393 — „Doe *ontboden* die senature, dat hi te Rome niet en *keere*," Sp. I^{6}, 11, 12 — „Ende *bat* Gode dat hijt *toge*" ald. 30, 61; z. o. Sp. I^{3}, 25, 12; 37, 34, I^{7}, 65, 292, I^{8}, 6, 18, III^{1}, 33, 4; 35, 123, III^{2}, 10, 66; 12, 13; 30, 5, III^{6}, 6, 18; 13, 44; 27, 43 en 68; 31, 48, III^{7}, 10, 72; 18, 16, III^{8}, 9, 19, Rijmb. 15884, Troyen hs. 39451;

„Willem die bastaert, die grave, *eescht* datmen hem

die wapene *gave*," Sp. IV², 67, 15 (vgl. § 5 *opm.* 1 *c* en de aldaar geciteerde §§).

d. bij verbinding van een praesens in den hoofdzin met een praesentiaal imprf. (vgl. § 58) in den bijzin:

„Eene dinc *bids*tu mi, dats swaer, dat ic mine gode *verdreve*, ende ics ane die dine *bleve*:" Sp. III⁶, 5, 36 — „Mettien si an Josephe *scriven*, dat hi in Jherusalem *quame*, ende hi vast gheleede *name*." ibid. I⁷, 37, 6 (daar beide verba in rijm staan, kan in deze zinnen van „reimnot" geen sprake zijn.) — „Maer datmen hem sal sonder ghile *raden* nader ewangile, dat hi *vergave* dat ende dit," Sp. IV², 42, 51 — „Bedi *raet*men over waer, dat best *ware* dat hi laghe in der somertijt twee daghe," Nat. Bl. III, 1884 — „Sente Ambrosius *raet* ende *heet*, dat die man *afworpe* (varr. *werpt of*) sijn cleet." ibid. II, 2395 — „Mettien tkint der zwalewen *gebiet* boudelike, in Fransoysen name, dat soe *zwege* ende tot hem *came* (:)." Franc. 6532 (vgl. § 5 *opm.* 1 *d* en de daar aangehaalde §§).

Opm. 2. De door *soude* omschreven *conj.* is zeer gebruikelijk:

„*Baden* dien van Israel ende *dwonghen* se mede also wel, dat si rumen *souden* tlant." Sp. I², 3, 3 — „Doe *daden* zi des an hem *bede* groet dat hi hem *zoude* wesen by." Merl. 6346 — „Ane Gode *sette* hi *sine gebede*, dat hi hem wisen *soude* tgewat." Sp. III⁶, 10, 68;

„Want hem sine goden *rieden*, dat hi *soude* met sinen lieden een eylant souken ende vinden," Sp. III¹, 13, 9;

„Ende *beval* hem dat, dat si niet en rumden die stat Jherusalem, maer siere gaven ontbeiden *souden*:" Sp. I⁷, 39, 73 (z. *opm.* 3 ben.) — „Ende *geboot* die man, dat si hem also *souden* cleeden." Sp. I¹, 42, 24 — „Ende hi *gaf* hen *dit ghebot*, dat si met houtinen paerden

vechten *souden* ende met swaerden." Alex. V, 726 — „Die hant, die hem af was geslegen, *hiet* die keyser hem te scanden, datmense hangen *soude* te handen in sinen cloestre" Sp. III², 18, 14 — „*Seide*...., dat Jhesus *soude* sijn sine name." Sp. I⁶, 40, 57; z. o. ibid. I³, 8, 26 — „Ende *screef* met an menech rike dat si hem alle ghemeenlike *souden* wesen onderdaen;" Sp. I³, 10, 11; z. n. Alex. II, 531 — „Want daer inne *bescreven* stoet, dat menne der scoonster gheven *soude*." Alex. I, 1256 — „Haer wijf om hem *senden* daer, dat si te lande *souden* keeren." Sp. I¹, 38, 36 — „Cassiaen, die boven lach ende dese grote scade sach, *sendde boden* in Corosaen, datmen hem *soude* in staden staen." Sp. IV³, 14, 49 — „Zorobabel *eeschte* an hem, dat hi in Jherusalem den tempel Gods *soude* doen maken." Sp. I³, 16, 7 — „Adam.... *instruweerde* sine kinder, dat si *souden* offren Gode" Sp. I¹, 10, 41 — „Wildene *dwingen* bede gader, dat hi trecken *soude* te wive;" Sp. III¹, 33, 2 — „Doe *riepen* si alle daer ghemene an Marien der maghet reene, dat si haers ontfaermen *soude*." ibid. I⁷, 63, 23;

„Doe *wijsdene* si alle bi dat, dat hi die maget *soude* ontfaen." Sp. I⁶, 36, 12 — „Dese paues hevet *gheset* inder heileger kerken wet, dat no wijf no nonne en ghene en roeren en *soude*, groot no clene, ghewijet cleet," Sp. III⁴, 21, 17 — „Dese *ordineerde* mede, datmen *soude* vanden clerken die leeke sceden binnen der kerken," Sp. III⁶, 23, 90.

Opm. 3. Omschreven en niet omschreven *conj.* in denzelfden zin:

„Sabijn ons Heren knecht, *ghebiet* den watre Padus recht, in Jhesus Cristus name des Heren, dattu *souds* binnen dinen oevere keren, noch en *scade* nemmeer vort den lande datter kerken hort." Sp. III⁷, 31, 45 (z. *opm.* 1 *b* boven) — „Ende *baden* Morile dor sine houde, dat

hi haers ontfaermen *soude*, ende dat hi vor den doden *bade*," Sp. III², 38, 55; z.n. ibid. III⁷, 36, 48, III², 13, 9; 23, 66, IV³, 26, 37, Alex. IV, 572.

Opm. 4. Na verba en uitdrukkingen met een beteekenis „verzoeken" vindt men ook de omschrijving met *moete:*

„*Bidt* Gode, dien du verbolges sware, dat hijt di *moete* vergeven." Sp. I⁷, 46, 12 — „*Bat* hem dat hi bidden *moete*, dat hi quite *moete* gaen"; Sp. III², 38, 30 (vgl. boven *opm.* 1 *b* en *c*) — „Nu *bid* ic dat sy *moete* saen loen ontfaen van dier smade," Troyen hs. 36861 — „Nu *biddic* den selven Gods Sone, ... dat hi mi sin *moete* gheven daer af te sprekene die warede." Rijmb. 21034; z.o. Sp. I⁷, 62, 16, III³, 3, 75, Merl. 1166;

Voor *moet* in „Som *bidden* sy dat sy Got alle behueden *moet* van misvalle." Troyen hs. 38024 — „Den Gade *bid* ic allegader dat ic mynen oude vader wreken *moet*," ibid. 3631 — „*Biddet* uwen sone, dat hy weren myne ziele *moet* ter goeder stede," Merl. 3428, vgl. hetgeen is opgemerkt in § 1 *opm.*

§ 9. Behoefte aan een rijmwoord veroorzaakte ook hier vaak het gebruik van den *indic.* (vgl. § 6):

„Aldaer *badene* die prophete Saulle, dat hi met hem *at*." Rijmb. 8732 — „Priame *bidden* sy dat hyt *doet*", Troyen hs. 31042; z.o. Sp. I⁷, 69, 64, I⁸, 41, 16, III⁸, 2, 52 (z. § 8 *opm.* 1 *c*), IV², 77, 73, Alex. X, 492, Franc. 10153 (z. § 8 *opm.* 1 *c*), 10457, Merl. 338 — „Ic en *rade* niet, datmer an *leghet* te vasten waen," Nat. Bl. XII, 1152; z.n. Rijmb. 13819, Nat. Bl. X, 100, Heim. 1915 — „*Het is myn raet* dat men weder *keert* te landewert," Troyen hs. 21472 — „Ende *ghebiet* dat men *vecht*." Alex. IX, 404 — „Josaphat *heet* dat mer omme *ghaet*:" Rijmb. 12820; z.o. Sp. I¹, 49, 66 (zie

§ 8 *opm.* 1 *b*), I[5], 71, 27, III[8], 6, 96 (z. § 8 *opm.* 1 *c*), Alex. IX, 404, Troyen hs. 35892, Sp. I[4], 21, 30, I[5], 44, 36 (z. § 8 *opm.* 1 *c*), I[7], 28, 34, I[8], 6, 48, III[1], 35, 123 (z. § 8 *opm.* 1 *c*), III[8], 28, 2, Rijmb. 21944 (z. § 8 *opm.* 1 *c*), 29131 (z. § 8 *opm.* 1 *c*), Troyen hs. 6061 (z. § 8 *opm.* 1 *c*), Merl. 1590 — „Enten leeken *anegeleit*, dat niemen tharen dienste *gaet*," Sp. IV[2], 70, 8.

Dat hier de *indic.* aan het rijm te wijten is, blijkt weer duidelijk uit de volgende voorbeelden met een naast elkaar staanden *ind.* in en *conj.* buiten rijm:

„Maer si *vermaent* hem dat hi *waect* ende *love* Gode, diet al maect." Nat. Bl. III, 2263 — „Ghinc soe *bidden ende vermanen* die genadeghe moeder ende maghet, dat soe hare aflaet *bejaghet* (z. § 8 *opm.* 1 *c*) van haren zonden ende *bevrede* (z. t. a. p.) inder grotere scanden mede." Sp. I[7], 60, 58 — „Die vader *ontboot* doe hare, alse hi quame slapen dare, dat soe *taste* ende *besiet* (zie § 8 *opm.* 1 *b*), weder hi oren hadde of niet;" Sp. I[3], 14, 49 — „Die *wijsden* hem, eist quaet of goet, dat hi die wapenen *afdoet*, ende menne *beslute* (z. § 8 *opm.* 1 *b*) daer toe, daer hi sine penetencie doe." Sp. IV[1], 37, 29; z.o. Torec 835.

Opm. In „*Heet* ende *ghebiet* dat dese II kinder mijn deen *sid* (varr. *sitte*) ter rechter hant dijn, ende dandre ter luchtre in dijn rike." Rijmb. 24858 getuigt *sid* voor de jeugd van het teksths. (vgl. § 1).

§ 10. Wijst de bijzin niet het doel, maar het resultaat der handeling aan, dan vinden we, zooals te verwachten is, den *indicat.*:

„*Verbat* hi onsen Here das, dat hi *upstont* ende *genas* (:)," Sp. I[5], 41, 21 — „Die goedertierheit van Gode die *ordineert*, dat sulc van dode weder *coemt* te desen live," ald. III[7], 43, 15 — „Aldus so *ordineert* God, dat Vaspasiaen cortelike keyser *ward* van erdrike." Rijmb. 30772.

§ 11. Als een derde categorie van *optatieve conjunctieven* vertoonen zich die, welke afhangen van een hoofdzin met een begrip „met woorden trachten te verhinderen" (= de wenschelijkheid uiten, dat iets niet geschiedt) als:
verbieden, *ontseggen* (vgl. *Vgr.* § 187):

„Die dode hem aldaer *verbiet*, dat hi ten naesten daghe niet altoos te scepe *vare* no *ghae*." Sp. I², 42, 51 — „Got *verboot* mi also, dat ic *dronke* no *ate*", Rijmb. 12192; z.v. Sp. I⁶, 17, 73, I⁷, 65, 153, III⁴, 21, 23; 28, 76 (z. ben. *opm.* 1), III⁵, 21, 93; 41, 8; 47, 67, III⁸, 9, 8; 18, 42; 55, 93, Torec 577, Rijmb. 5360, 6047, 8937, 17456, 18382, 25098, 31809 — „Die hem mede *ontseide* das, omdat Ramfreit bi hem sat, dat hi niet *quame* indie stat." Sp. III⁸, 62, 64.

Opm. 1. Niet-overeenstemming in 't gebruik der tijden in den hoofd- en den bijzin door den invloed van het rijm in:

„Ende *verboot* den coninc nadien, dat hi nemmermeer en *jage* voert meer inden Sonnedaghe." Sp. IV², 18, 70 — „Ende Bruant *verboet* al sinen gesinde, dats hem nieman *onderwinde*." Torec 577 (vgl. § 5 *opm.* 1 *c* en de daar genoemde §§).

Opm. 2. Van den met *soude* omschreven *conj.* vond ik één voorbeeld:

„I, hiet Eleasarus, daer naer *verboot* in die temple mede, alsmen daer sacrificie dede, dat men der Romeynen offrande ontsegghen *soude*." Rijmb. 27590.

§ 11*. Ter wille van het rijm staat de *indic.* in:

„*Verbiedet* dat men niet en *strijt* eer gy wederkomen zijt," Merl. 8439.

§ 12. Eveneens wordt de *optatieve conj.* gebruikt in bijzinnen, afhankelijk van een hoofdzin met een

begrip „toestaan” (= naar eens anders begeerte wenschelijk verklaren) als:

(ge)orloven, *orlof geven*, *orlof nemen*, *dogen*, *gedogen*, *gehingen*, *gestaden*, *genoegen* (= genoegen nemen met), *laten* (= toelaten), *jonnen*, *het mach wesen*, *mach gescien* (= is toegestaan), *brieve geven* (= schriftelijk toestemming geven) (zie *Vgr.* § 187):

„Of*t gheorloft ware* dat men chens den keyser *gave*.” Rijmb. 25338 — „Ic *georloves* in mine lere, dat men scalcheit met scalcheit *kere;*” Sp. I^{6}, 54, 15 — „Hi *gaf*, 111 warf int jaer, *orlof*, dat tfolc onder hem *voere* bedevaerd te Jherusalem.” Rijmb. 14140; z. n. Sp. III^{8}, 18, 39, IV^{3}, 2, 56, Franc. 4546 — „Hi *doget*, dat men te halse *ride* voer di,” Oversee 37 — „Ende seid hy en *ghedoges* nummermeer dat yemant *waer* aver hem heer:” Troyen hs. 20145; z. o. Sp. I^{2}, 42, 78, I^{3}, 1, 44, I^{8}, 54, 2, III^{2}, 10, 67; 22, 83, III^{5}, 24, 57, III^{8}, 45, 34, Rijmb. 17234, Franc. 2376, Torec 1072, Troyen hs. 23397, 36041 — „Ende omdat si niet wilden *gehingen*, datmen meer *besage* daernare,” Sp. III^{4}, 13, 44; z. v. ibid. 5, 58 (z. *opm.* 1 *a* ben.); 36, 54, III^{6}, 21, 24 — „Doer mijnen wille *ghestaed* my das, dat Turnus *heb* (vgl. § 1) een sweert.” Troyen hs. 40713; z. o. Merl. 7740 — „Dan sal *ghenoughen* (var. *gedogen*) die zieke, datmen sine wonde *wieke*.” Sp. I^{6}, 54, 45 — „Ende oft hem daventure *liete*, dat hi here daer af *hiete*.” Sp. I^{8}, 60, 31 — „Dat hi hem der eren *jonde*, dat hine in sinen tiden *vonde*.” ibid. III^{1}, 45, 25; z. o. Rijmb. 18478 — „Want en *mochte* els niet *wesen*, dat eenech coninc daer crone *droege*,” Sp. III^{8}, 62, 8 — „Dat en *mach ghescien* nemmermere, dat die dinc also *verkere*.” Sp. IV^{2}, 15, 31 — „Hier bi quam keyser Otte te *gevene*, duer Luudgaerde sire moeder lieve, den anderen Diederike *brieve*, dat Hollant *bleve* sijn erve allene,” ibid. 26, 60.

Opm. 1. Niet-overeenstemming in 't gebruik der tijden in den hoofd- en den bijzin:

a. door 't gebruik van 't praesens als historischen tijd in:

„Up dat die prince *gehinghe*, dat men doch die grote mort *verbode* daer inde port." Sp. III[4], 5, 58 (vgl. § 5 *opm.* 1 *b* en de daar aangehaalde §§).

b. ter wille van het rijm in:

„*Gaf* hi selve *orlof* do in die kerke van Kartagho, dat men enen bisscop *make* na die kerstijnlike sake," Sp. III[5], 37, 31 — „Die niene *gedoget* openbare, dat iemene sine ghelike *ware*:" ibid. I[5], 39, 21 — „Ende men niemene *gehinghe* dat hi mettem ten grave *ginghe*." ibid. IV[2], 41, 105 (vgl. § 5 *opm.* 1 *c* en de daar geciteerde §§).

Opm. 2. Ook voor dezen *conj.* is een omschreven vorm met *soude* in gebruik:

„Die *gaf orlof* al ommetrent, dat leec volc naer sinen wille pleghen *soude*, lude ende stille, siere voere ende siere nature," Sp. III[2], 8, 86 — „Dat XIIste *nam* van Gode vleesch *orlof* tetene bi gebode, ende si dat bloet *souden* laten." ibid. I[1], 40, 29 — „Dander was, dat nemmermere dat *gedogen* soude onse Here, dat vremde volc *soude* verteren Yrlant," ibid. III[5], 3, 59; z. o. ibid. I[3], 17, 8, I[4], 6, 15, III[3], 4, 52, Merl. 9167 — „Wine willen niet *gehingen* das dat men ons *soude* gebieden ghelijc ghemeenen lieden." Sp. III[6], 16, 46 (vgl. *opm.* 1 *a*); z. o. ibid. I[7], 6, 5.

Omschrijving met *moet* in:

„Dat ghy den Duyvel niet moetet *gehengen*, dat hy my te dier scanden *moet* brengen!" Merl. 3445 (vgl. § 1 *opm.*).

§ 13. Door „reimnot" staat de *indic.* in:

„Noch *gedoghen* in sinen moet, dat men hem groot onrecht *doet*." Sp. I[3], 46, 17 — „Hoers selves kint sal si

gedogen dat ene amme sogen *sal;*" Merl. 9112 (vgl. § 57).

§ 14. Het resultaat der handeling staat natuurlijk in den *indic.*:

„Hi *dogede* dat menne *bant* ende menne also *gaf* den vianden;" Sp. I², 21, 30 — „Hine moest *gedogen* datmen hem *utestac* sine ogen," ibid. III⁸, 52, 67 — „Al *gehinget* hi dan dat, dat die quade *gewinnet* scat, ende menne *heet* den vroeden," Wap. M. I, 163.

§ 15. Een vijfde soort van *optatieve conjunctieven* ontmoeten we in bijzinnen, afhangende van een hoofdzin met een begrip „door te handelen de wenschelijkheid doen blijken," alzoo na uitdrukkingen met een beteekenis „bewerken," „naar iets streven," als:

doen, *maken*, *winnen*, *merken* (= zorgen voor), *beraden sijn* (met dezelfde beteekenis), *bejagen*, *helpen*, *bedriven*, *getelen* (= gedaan krijgen), *gescien*, *gewerken* (beide met dezelfde beteekenis) — *sien*, *pogen*, *gepogen* (= gedaan krijgen), *soeken*, *dinken up*, *(hem)pinen*, *sinen moet setten* (zie *Vgr.* § 187):

„Ende *doet* datten God niene *hate.*" Claus. 364; z. o. Rijmb. 15742, 22737, Wap. M. II, 34, Troyen hs. 7688 — „Sy wilt also *maken*, dat men *beter* (vgl. § 1) alle die saken." Troyen hs. 34059; z. n. Rijmb. 25094 — „Ende Engistus *wan* omme lanc, alsonder Vortegrijns bedwanc, dat hi hem *gave* alse breet steden veste te makene met vreden, alse eene rieme mochte begaen;" Sp. III⁵, 8, 27; z. o. ibid. III⁷, 2, 75 — „*Merc* wel, dat in ghere stont dit niemene en *werde* cont." ibid. III⁶, 4, 61 — „Hierbi *si* elc mensche *beraden*, dat elc den anderen *sta* te staden." Nat. Bl. II, 1092 — „Dese *bejagede* an Foeken mede, dat die kerke van Rome der stede hovet van allen kerken *ware;*" Sp. III⁷, 59, 45 — „Helpt datmense daer toe *bringhe*, dat si niet en coemen ten valle." Nat. Bl. III, 2396 — „Wie es die dit *bedrive*, dat hi ons *geve* gansen raet,"

Disp. 555; z. o. Sp. III[4], 1, 16 — „Ende hi daerbi soude *getelen*, datti uter werelt scame seker *sciede* ende zonder blame." Franc. 770 — „Ende al zine macht het dede, hoe het dat mochte *gewerken*, dat zijn vrouwe *ghinge* ter kerken." Franc. 4422 — „Ende wien soet mochte *gescien* dat hi indie kerke *quame*, dat men sijn leven niet en name." Sp. III[6], 31, 26; z. o. Rijmb. 23634;

„*Sie* dat hi *cone* (vgl. § 57) sinen moet vaen;" Sp. I[8], 43, 16; z. o. ibid. 4, 70, III[5], 55, 59, Alex. VII, 568, Nat. Bl. II, 1938, X, 391, Troyen hs. 13296, 23069, 25212, 35049, Franc. 400, Heim. 264, 1019 — „Elc *poghe* dat hi *gewinne* met soeten worden sine minne" Sp. I[6], 53, 45; z. o. ibid. I[8], 68, 45 — „Hine can ghepinen no *gepogen*, dat hi den vinger iet *gerechte*, of dat vingerlijn *verrechte*." ibid. IV[2], 58, 32 — „Die en es Cristus niet getrouwe, die *souct* datse die werelt *scouwe*." ibid. III[5], 55, 39 — „Maget, peins ende *hier up dinc:* dine herte, dat soe *minne* Gode, ende tfleesch *sta* te sinen gebode, ende deene minne dandre *verdrive*, ende God emmer boven *blive*." ibid. III[1], 41, 32 — „Teerst dat Absalon versoent was, begonste hi *hem* te *pijnne* das dat hi den vader *verdreve* ende hi selve coninc *bleve*" Rijmb. 10395; z. o. Nat. Bl. III, 1152 — „Gy moet *pinen* ombe den hertoge dat men hem gewinnen *moge*." Merl. 8151 — „Dattie ghene diet al honen, daernaer *setten haren moet*, dat men *segge*, si sijn goet." Sp. I[6], 8, 20.

Opm. 1. Niet-overeenstemming in 't gebruik der tijden in den hoofd- en den bijzin (vgl. § 5 *opm.* 1 *c* en *b*) in:

„Scat, no precieuse steene moghen hem *helpen*, groot no cleene, dat hem emmermeer toe *quame* eere, ofte goeden name." Heim. 332;

„Dies hiet hi tfolc al geheel, ... dat *hem* elc soude

pinen das dat hi toter stede *vare* daer hi af gheboren ware," Rijmb. 21207;

„Alghader *pijnd*i omme dat dat hi Josephuse *verdrive* ende hi in tlant here *blive.*" Rijmb. 28228.

Opm. 2. Een omschreven *conj.* heb ik hier niet aangetroffen.

§ 16. „Reimnot" is de oorzaak van 't gebruik van den *indic.* in:

„Carmilla *deedt* dat voer haer *vliet* menich ridder stout ende goet." Troyen hs. 39874 (vgl. § 15 *opm.* 1). —

„Al dat lant van Israel *ghemak*ic dat het di *dient*," Rijmb. 9912 — „*Siet* hi dat hi den pinboem *ghewinnet*," Nat. Bl. II, 3897 — „*Sie*, dattene niemen *verstaet.*" Rijmb. 14972 — „*Siet* dat u hier bi *genoeget.*" Sp. I[1], 1, 18; z. n. Nat. Bl. X, 689, Heim 534.

Indic. in rijm naast *conj.* buiten rijm in:

„*Siet*, dat hem niemant en *vervaert*, ende niemant en *vlie*, hy en sie my vlien:" Troyen hs. 10797.

§ 17. Wijst de bijzin het resultaat, niet het doel der handeling aan, dan staat, gelijk te verwachten is, de *indic.*:

„*Dede* dat men Janne *vinc*," Sp. I[7], 9, 10; z. o. ibid. I[8], 74, 24, Nat. Bl. XII, 782, Troyen hs. 23536 — „*Maecte* hi in corter stont, dat in Surien *quam* een ander," ibid. I[5], 59, 12; z. n. Troyen hs. 5406 — „Mach het, het *geteelt*, dat etse bi den hoefde *grijpt*," Nat. Bl. II, 3366 (zie de noot, Dl. I, pg. 145).

§ 18. *Optatief* is ook de *conj.* in bijzinnen, afhankelijk van een hoofdzin met een begrip „wenschelijk achten, dat niet," alzoo na uitdrukkingen met een beteekenis „vreezen" als:

ontsien, *hem ontsien*, *vruchten*, *vrucht hebben*, *vaer hebben*, *vrese hebben*, *in vare worden*, *in vare sijn*, *vervaert sijn*, *sorgen*, *sorge hebben*, *duchten* (zie *Vgr.* § 180):

„Maer, weet God, hi *ontsach* dat Alexander up den

dach altoos niemene *liete* ontfaen van die an dander side waren." Alex. V, 583; z. n. Sp. I^{6}, 24, 45, III^{7}, 54, 15, Troyen hs. 33185 — „Ende *ontsach hem* des ons Heren hande dat hem die plaghe *ware* bi." Rijmb. 14596; z. v. Sp. III^{8}, 74, 19, Rijmb. 32620, Nat. Bl. XII, 823 — „Want soe *vrucht*, sonder waen, name hi wijf teere coninginne, so *worde* hare macht dan dinne;" Sp. III^{7}, 9, 44; z. o. ibid. III^{3}, 30, 44, Alex. VI, 304, Troyen hs. 5142 — „Ende alsi boven hanghet in die lucht, die voglen onder *hebben vrucht*, risen si, datmense *vanghe*," Nat. Bl. III, 2507 — „Want hi *sorgde* ende *hadde vaer* dattie Gods Sone *ware*." Rijmb. 22232; z. n. ibid. 21397 — „Ende *worden in vare*, dat haer here verdronken *ware*." Sp. III^{2}, 39, 101 — „Hi *hadde sorghe* groot dattie dochter na den vader tlant *soude* hebben al gader, ende soe up hem *wrake* haer kint." Rijmb. 17220 (vgl. ben. *opm.* 3).

Opm. 1. Niet-overeenstemming in 't gebruik der tijden in den hoofd- en den bijzin ter wille van het rijm in:

„Want si *hem* wel sere *ontsaghen* dattie vreese, die die man van hem hadden van Chanaan, in stoutheden iet *verkere*." Rijmb. 6674 — „*Hebb*ic *vaer*, dat des dat paepscap belgen *soude*," Sp. I^{1}, Prol. 80 (vgl. *opm.* 2 ben.) — „Altoes *had*soe *sorge* daer in om hare gesellenenden alle, dattere gene in sonden *valle*." ibid. I^{6}, 31, 34 (vgl. § 5 *opm.* 1 *c* en de daar aangehaalde §§).

Opm. 2. Zeer gebruikelijk is hier een omschreven vorm:

„Om dat hi *ontsach* dat hi verresen van dode te live *soude* wesen, ende hem dat rike *soude* ontgaen." Alex. II, 1145; z. o. Sp. I^{1}, 52, 53, I^{4}, 38, 49, I^{7}, 96, 44, Rijmb. 6807 — „Hi *ontsach hem* dat daer naer comen *soude* ons heren wrake;" Franc. 8496; z. o. Sp. I^{3}, 24, 25, I^{5}, 56, 52, III^{2}, 13, 13, III^{3}, 20, 19; 36, 38,

III[6], 48, 89, Rijmb. 27741, 27788, 27998, 31750, 33098, Alex. VI, 1192, Troyen hs. 677, enz. — „Want hi *vruchte* dat de kerke niet ne *soude* hebben, no de clerke." Sp. III[3], 6, 43; z. o. ibid. I[1], 16, 28, I[3], 38, 45, III[8], 51, 73 — „Alse die ghene die *hadden vaer*, datse die coninc sceden *soude*," Sp. III[6], 48, 70; z. o. ibid. I[1], Prol. 80 (vgl. *opm.* 1 boven) — „Maer doe *hadde* hi *vrese* groot dattie vader *soude* verrisen" Rijmb. 16618 — „Ic *was vervaert*, dattu nemen *souts* mijn wijf." ibid. 2582 — „Oec *sorgedi* dattem sulc een spel noch te live *soude* sijn te fel." Sp. IV[2], 18, 21 — „Ende *hem duchte*, datzi verloren alle by my *zouden* wesen," Merl. 5000.

Opm. 3. In denzelfden zin omschreven en niet-omschreven *conj.*:

„*Ontsagen* si *hem* van sulkere plaghen, dat Mahumet bi sulken dinghe vray kerstijnheit *ontfinghe*, ende *vruchten* dattem Nestoriaen groot volc *soude* doen ontgaen;" Sp. III[8], 14, 36; z. o. Rijmb. 17220.

Opm. 4. Na *hem ontsien* vond ik ook op twee plaatsen de omschrijving met *mochte:*

„Die *ontsach hem* in sijn gedochte, dat iemene jegen hem zweren *mochte* (:)," Sp. I[3], 50, 5 — „Sy *ontsach haer* herde seer, datter suster een weten *mochte* (:)" Troyen hs. 5581.

§ 19. Ter wille van het rijm staat de *indic.* in:

„Si scuwedene ende *ontsaghen*, dat hi gheen recht kerstijn *was*." Sp. I[7], 95, 8 — „Maer nu *ontsie* ic *mi* also dat sulc hier een deel vaers *ontfact* dat hier so grote menechte staet;" Rijmb. 29594.

§ 20. De *indic.* is natuurlijk op zijn plaats, wanneer in den bijzin een feit (of wat men als zoodanig wil voorstellen) als grond voor de vrees wordt voorgesteld:

„Want hi *hem* dies *ontsach*, datter werringe ute *lach*." (:) Sp. IV[1], 35, 45 — „Antipater *ontsach hem* das dat trike dieser kinder *was* (:) met rechte van des vader zide, ende

hijs mochte werden omblide" Rijmb. 21659 — „Die kelderwaerder *hadde vaer*, dat den broederen niet *was* bleven," Sp. III^{6}, 54, 36.

Opm. 1. In: „Segghict, ic *ontsie mi* dies, datmen mi *hout* over ries;" Franc. 5807 zou de *conj.* beter op zijn plaats zijn.

Opm. 2. *Mine rouc* heb ik slechts op één plaats i. r., *c. ind.* aangetroffen:

„*Mine rouc*, dat hijs meer daer in *vint*." Sp. I^{6}, 56, 68.

§ 21. Naast den in § 18 besproken *conj.* staat die, welke wordt gebezigd in bijzinnen, die afhangen van een hoofdzin met een begrip „door daden zijn vrees te kennen geven," alzoo na uitdrukkingen met een beteekenis „verhinderen," „trachten te verhinderen," als:

benemen, *beletten* — *ware nemen*, *hem hoeden*, *hem behoeden*, *hoede dragen*, *wachten*, *hem wachten* (= zich in acht nemen) (zie *Vgr.* § 187):

„Een warsagere hem *benam* dat hi niet *voere* inde port:" Sp. I^{4}, 51, 2; z. o. ibid. III^{8}, 16, 63, Rijmb. 2221 — „Doen sy gherne hadde belyt (lees *belet* en vs. 25726 *smet*) dat hy voer Troyen niet en *waer* ghevaeren," Troyen hs. 25727;

„Ende baven alle dinc *neem waer*, dat hy te stryde niet en *vaer*." Troyen hs. 18607 (Epis. 5757 *ware*, *vare*) — „Ende hijs *hem* niet en mochte *hoeden*, ghenase hi qualic sinen here, hi ne *verlore* lijf ende ere." Alex. IX, 998; z. o. Troyen hs. 5375 — „Dat *hem* een lands heere *behoede*, dat hi sine ondersate niet en *bescatte* buter mate." Heim. 152 — „Ende hijs *vaer drouge ende hoede*, dattene niemen altoos daer inne no *verhoge* no *verwinne*." Franc. 3714 (vgl. *opm.* 1 *a* ben.) — „Want hi nerenstelike *wachte*, dat hi niemene *verloede* te sere," Sp. I^{6}, 17, 78; z. o. ibid. I^{7}, 32, 92, Troyen hs. 25202 — „Op dat hi *hem wacht* eere sake, dat hi nemmermeer vrou en *genake*." Nat. Bl. II, 2481; z. o. Sp. I^{8}, 13, 43.

Opm. 1. Niet-overeenstemming in 't gebruik der tijden in den hoofd- en den bijzin:

a. samenhangend met 't gebruik van 't praesens als historischen tijd in Franc. 3714 (zie boven de § en vgl. § 5 *opm.* 1 *b* en de aldaar aangehaalde §§).

b. ter wille van 't rijm in:

„Sijn broeder geboot hem te gevene wat so hem was orbare, maer *wachte* dat hi niet *ontfare.*" Sp. IV³, 23, 74 — „Maer Jan ende Symoen, entie waren an haer doen, *wachtem* dies also sere dat hem niemene *ontkere*," Rijmb. 32397 (vgl. § 5 *opm.* 1 *c* en de daar geciteerde §§).

Opm. 2. Een omschreven *conj.* heb ik hier niet aangetroffen.

§ 22. Aan het rijm is het gebruik van den *indic.* toe te schrijven in:

„*Wacht* wel dat hy u niet en *ontvliet.*" Troyen hs. 24638.

§ 23. Wordt door den bijzin het gevolg, niet het doel der handeling uitgedrukt, dan staat de *indic.:*

„Want mi dede ende *benam*, dat ic mede niet en *quam* (:) metten coninc indien noot, ende ic mede niet *bleef* doot." Sp. I², 4, 63 — „Want hem gone dinc *benam*, dat hi ter herberge niet *cam.*" Franc. 7169 — „Dat vier den man den wech *benam*, datter nemmermeer gheen in *quam.*" Rijmb. 799 — „Maer Corbohan te hant *benam*, dat kerstijnheit nemmee en *quam* negheene spisen vander zee." Sp. IV³, 16, 71;

„Daer *wachte hem* Thobias, die wise, dat hi van der heidine spise niet ne *at* clene no groot, die de wet Gods verboot." Rijmb. 15169.

§ 24. In den finalen bijzin, ingeleid door *opdat*, *dat*, *omdat* of een *pronomen relativum*, staat bijna zonder uitzondering (zie § 25) de *optatieve conj.* (vgl. *Vgr.* § 187):

„Ende ghaven minen ridderen ghelt, alsi selve hebben ghetelt, *updat* die dinc *bleve* verholen," Sp. I[7], 96, 49 — „Comen wi te di, dor dine goede, *dat* di *ontfaerme* onser armoede." ibid. III[6], 50, 51 — „Slach mi selve doot te hant, *dat* ment niet *tije* den wive, dat soe mi roofde van den live." Rijmb. 7762 — „Selve dede hi scepe laden met wapen ende met dieren ghewaden, beide met dranke ende met spisen, *dat* altoos in ghere wisen hem en *ghebrake* up die see." Alex. I, 1059 — „Hi bitene, bi sulken saken, *dat* hi *lere* terden stille." Nat. Bl. II, 2468 — „Sijn vleesch te dooddene pijndi zere, *dat* hi tcruce van onsen here,.... buten *droege* bloot genouch." Franč. 523 — „Maer om die daer stonden beneven, *dat* zochteit vander genade niemene *gave* troost te quade, heet hi des broeders caproen int vier warpen om dat doen," ibid. 3356 — „Die bode... voer... ombe Jhesum den vrien, *dat* hi *quame* van Jherusalem." Merl. 498 — „Hi dect met sinen steerte dan sine sporen, *om dat*ten die man niet en *vinde* also ghereet." Nat. Bl. II, 2171 — „Dese veinset hem, *omme dat* hi eenechsins *ontga* daer bi." Sp. III[5], 17, 27 — „Eenen vicaris dat hi set, *die* recht *doe* in sine stede," ibid. III[3], 13, 86 — „Hi vloghe heine ende sochte een cruut *daer mede uutvloghe* dat," Nat. Bl. III, 3166 — „Laet ons ene wisse maken beginnen, *daer* deen den anderen in *late mede*." Torec 1673 — „Dieghene die haer waeren hout droeghe se henen mit ghewout, in een camere *daer* sy *in laghe* ende men haer ghemaecs *plaghe*." Troyen hs. 19779, enz.

Opm. 1. Soms is het doelaanwijzend voegwoord uit een andere conjunctie in denzelfden zin aan te vullen:

„Dit was, *om dat* hi woude weten, wie milde was van sinen smeten, ende een ridder anders prijs hem *ane* en *trecke* in ghere wijs." Alex. VI, 93 (= omdat hij wilde weten, ... en opdat de eene ridder zich den lof van een ander niet toeëigende) (vgl. *opm.* 2 *a* ben.) — „*So dat-*

men mi, dor den Gods vrient, gaf orlof te comene weder te liene up ende neder mine zonden ende ic verheven daer bi *worde* int lange leven;" Franc. 8434 (zoodat .... en opdat ....).

Opm. 2. Niet-overeenstemming in 't gebruik der tijden in den hoofd- en den bijzin vertoont zich:

a. samenhangend met 't gebruik van praesens als historischen tijd:

„Amelberten, sire nichten eene, *gaf* hi in huwelike ghemeene van Doringen coninc Ermenfride, *dat* hi staerc *blive* andie zide." Sp. III[5], 36, 65 — „Ende *offerd*ene Gode.... *up dat*tene God *losse* (varr. *lossede*, *loste*) uter noot." Rijmb. 13159 — „Doe dede God den mensce die ere, dat hine *gesciep*, *omdat* hi *lere* te doene dat God geboet, ende hi *besitte* dan emmermere der ingle stoel met groter ere, ende *nutte* themelsce broet sonder wederstoet." Wap. M. III, 267 — „Tote Jherusalem dat hi doe *sende* Componiuse, enen van Rome, *dat* hijt *bewachte* ende *begome*." Rijmb. 21906; z. o. ibid. 10288 (varr. *bleve*), 20532, 24887, 27319 (var. *sleepte*), 34245 (varr. *keerde*) en Alex. VI, 93 (z. *opm.* 1 boven);

Praesens afwisselend met *imprf.* in denzelfden zin, in:

„Ende *scout* den man III waerven omme dese sake, *dat* hi *ontbere* der achtersprake, ende hi bet milder *ware* den aermen, ende haer noot hem *liete* ontfaermen." Sp. III[7], 59, 20 (vgl. § 5 *opm.* 1 *b* en de daar aangehaalde §§).

b. Voorts vindt men dit gebruik dikwijls in rijm, waar de behoefte aan een rijmwoord de oorzaak kan zijn geweest (vgl. § 5 *opm.* 1 *c* en de daar aangehaalde §§), b.v. in:

„Grote erve ende al sinen scat *gaf* hi Gode, *omme dat* dat hi sijn erve *name* dare, ende hi te sinen rike *vare*." Sp. III[7], 7, 63, waar naast praesens i. r. buiten rijm imprf. staat, en in: „Daer was hi alse gevangen vri,

up aventure, hoet ginge, *dat* hij den broeder uten lande niet *dreve*, ende hi te bet in sekerheit *leve*." Sp. III[8], 38, 31, beide i. r.;

In: „Heliseus die *sendde* ghinder een der propheten kinder tote Jhehu, in dat here, *dat* hine coninc *sacrere*." Rijmb. 13521 — „Dan woude hi dat dusent baroene enen conincstavel coene *hadden die* hare dinc *bemaerke*," (hs. *bemarken*) Alex, VI, 89 — „Oec bescrivet ons Helynant, dat doe *sendde* in Grieken lant Aaron, coninc van Perchi, eenen ammirael, *omme dat* hi tlant van Licien *destruwere*," Sp. IV[1], 15, 55, en verder ibid. III[7], 7, 26, III[8], 39, 34; 83, 59; 90, 54, IV[1], 28, 88; 39, 65, IV[2], 45, 86; 83, 21, Rijmb. 11373 (var. *soude vallen*), 14683, 28899, 34132, 34368, Merl. 2997 kunnen beide oorzaken samengewerkt hebben.

Opm. 3. Omschreven wordt deze *conj.* door vormen van *sullen*, *mogen* en *moeten:*

„God hadse daer ghesent, *dat* si dat dorpre covent verjagen *souden* ende verdriven," Sp. III[2], 33, 29 — „Ghillen, siere dochter scone, gaf hi Rollen den Norman, Robbrecht, *dat* daer bi enden *soude* tgevecht," ibid. IV[1], 66, 48 — „Ende men gaf hem dat niet danne, *om dat* si eten *souden* hem." Rijmb. 17108 — „Leider here, tors ende te voet, up ene veste ter kuere goed, *die*se dane *souden* verdriven." ibid. 29505 — „Doe ontboot die vrouwe sciere Neptanabus, *om dat* hiere die waerheit *soude* doen verstaen," Alex. I, 171 — „Men deed scepe maken saen *daer* men in Griecken *mede soud* vaeren," Troyen hs. 3886 — „Heet hi des broeders caproen int vier warpen om dat doen, *dat* elc merken *soude* de zake," Franc. 3359 — „Ende gaf den rikesten enen slach van den dorpe, dat hi lach, met ener kolven vor sine scene, *omdat*ten scelden *zoude* degene." Merl, 4939 — „Als die veertien nacht waren gedaen, sende die koninck ridder

saen; *die* die Vrouwe entie mage geleiden *souden* toten dage." ibid. 8807, enz.;

„So raden wi, dattu di ghereets bidi tesere hogere tijt na de wet, *dat*men sien *moghe* te bet," Sp. I[8], 24, 39 — „Dat was een beelde van ere apinnen, *dat*ment weten *moge* ende kinnen," ibid. III[2], 12, 77 — „Ende hevet versamet volc ende scat, *daer* hi *mede moge* vulbringen den wille van sinen dinghen." ibid. III[5], 54, 48 — „Help mi, *dat* ic *moghe* (varr. *mach*) ontfaren." Rijmb. 2612 — „Wacht dat ghi ghewapent vaert! *dat* u dat moordadeghe diet en *moghe* ghescaden niet;" Alex. VII, 300 — „Mer ic wil van yersten beghynnen *dat* ghy *moghet* weten ende kennen" Troyen hs. 17 — „Dat hi . . . . . groot goet ende miede boot, omme Josephe te slane doot, *updat* hi twijf *mochte* gewinnen;" Sp. I[1], 50, 35, enz.;

„Ende *omme dat* dit *moete* (var. *moet*) gediën, so bidden wi der maget Mariën," Wap. M. III, 248 (vgl. § 1 *opm.*)

§ 25. Een paar maal een *indicat.* ter wille van 't rijm:

„In bem niet ter werelt ghesent, *dat*men mi bi miraclen *kent*," Sp. III[8], 16, 67 — „Houtse vaste, *dat* soe niet, alsoe wille, di ne *ontvlieghet*;" Alex. VIII, 1037 — „Ende beval, dor sine goede, dat rent in Fransoisen hoede, *dat*tie wulf niet *verteert*, eer datti daer weder keert." Franc. 10223 — „So hevet Hi een ander dope geset, *opdat* hi in sonden niet ne *let* (:), maer hi *ga* te biechten ghereet, ende *doe* dat hem zijn priester heet;" Merl. 140 — „Vliet henen, dat es mijn raet, *dat* iu dat gerechte niet en *verslaet*;" ibid. 4617.

Eéns ook buiten rijm de *ind.*, echter in Troyen hs.:

„Segt ons doch waer ghy en siet, *dat* men hem *sueckt* ende vynden *sal*." (:) aldaar 5515 (vgl. § 57).

§ 26. Wil men in conditioneele bijzinnen de voorwaarde als wenschelijk voorstellen, dan is de *optatieve conj.* in zwang (zie *Vgr.* § 187*):

„Ic doe, ... dit up eene voerworde, dat hi *segge* van

worde te worde alle dinghe hier ter stede voer hem VII, die hi oint dede." Sp. I^7, 65, 234 — „Hine *come* tOrlieins noch huden der stat te hulpen met sinen luden, hi coemter morgen omme niet." ibid. III^4, 23, 97 — „Ende screef, up datmense hem *gave*, hi stonde der ander wive ave." ibid. III^6, 43, 77 — „Dattem eene lettre sware sendde sente Columbaen: wat evelmoede hi soude ontfaen van Gode, en ware dat hi der zonde *ontbore* ende hiere *afstonde*." ibid. III^7, 9, 68 — „Hine *late* tfolc ute ghaen: ic sal saen dor Egypten lant vlieghen doen comen te hant," Rijmb. 3838 — „Die ghelooft, ende menne *dope* (var. *ende wert gedoept*) in desen, die ghene sal behouden wesen;" ibid. 27063 — „So hart datmene ghegraven en can, ensi datmen *snide* daer an met splentere van den dyamant." Nat. Bl. XII, 573 — „Niet en seggic dat rijcheit sent die siele in den torment, updat ment *nutte* met rechte;" Wap. M. I, 833 — „Te grondene dese woert daers onse redene toe wel dinne, ons en *trecke* gelove ende minne upwaert ter hemelscer poert," ibid. III, 227 — „Ons en *helpe* in alre wijs u Cruce, wi sijn verraden;" Disp. 592 — „Ende dese joncfrouwe heeft oec gesworen, dat si man ne nemet nembermeer, hine *hebbe* (zooals, met JONCKBLOET, te lezen is) afgesteken eer alle die vander tafelronden:" Torec 643 — „Ende hy en laet iu nemmer vry eer gy gehoent zijt alle gader, ons en *helpe* Jhesus, Onse Vader!" Merl. 3268 — „By my, ten *doe* groot ongheval, waen ic dat hy verloren niet wort." Troyen hs. 9398 — „Menne sal baden dan, no laten, hen *doe* noot groot utermaten," Heim. 1123 — „Den lachame eist goet zuveren dan, up dats noot *hebbe* de man." ibid. 1155, enz.

§ 27. Evenzoo staat in den conditioneelen bijzin een *conj.*, wanneer men de voorwaarde als mogelijk, als niet zeker wil voorstellen (*potentiale conj.*) (zie *Vgr.* § 183):

„Ende sette datmen vort des plaghe, datmen ten vierden jare name dien dach die daer over *quame*," Sp. I[6], 14, 28 — „Want *viele* eene beeste in enen pit, men moeste wel uuthalen dit." ibid. I[7], 15, 59 — „*Gheviele* hem oec teneger steden, dat hi iemene genas des reden, hi wilde dan een ingel wesen." ibid. III[4], 36, 103 — „Ende *ghinghe* hire in oec, hi ontsach die wrake van onsen Here." ibid. III[7], 42, 60 — „Alse oft een leuwe ware, die sine jonge *vonde* vermort" ibid. IV[1], 27, 34 — „Oft fier *quame*, dat die aerde hare daer na wel openbaerde; of twater *quame*, dattie marberine bleve gheheel nader groter pine." Rijmb. 989 — „Ende wies ors dat daer eerst *nye*, wese coninc sonder envie." ibid. 17725 — „Wi! ne dochte hem niet al dat, *saghe* hi Mardocheuse leven." ibid. 18248 — „Den oom beet hi af te handen beide sijn oren metten tanden, of hi *ontghinghe* uter vangenesse, dat hi dan, bi dier mingnesse, den dienst Gods nemmermer dede," ibid. 20763 — „*Warem* ene beeste int water ghevallen eens saterdaghes, si haeldense uut." ibid. 23330 — „Dat mer an *strede*, deerde clene:" ibid. 34502 — „Hi woude ooc elken gheven tsout na dien, dat hi *ware* bout." Alex. VI, 97 (afhangende van de omstandigheid, dat hij meer of minder dapper was) — „Ooc gaf hi hare al die dinc, die hi hare soude hebben ghegheven, of soe sijn wijf *ware* bleven." aldaar 674 — „Want anders so bleven si doet, *quame* hem enighe quade lucht an." Nat. Bl. I, 332 — „So stille so es die viant, dat elc man houd over doet, hi ne *kenne* (var. *kinde*) sijn scalcheit groet;" ibid. IV, 122 — „Ende nu ter stonden sone leeft in die werelt man, diese u oec genesen can, ic ne *waerd*," Torec 615 — „Hy en *hebbe* misval ende ramspoet, hy sal hem tonen noch so huden, men sal van synre behagelheden, beide van sclaghe ende van steken, voer syn scone amye spreken," Troyen hs. 17342 — „Dat hi emmer orlof

bat, *came* hem enich armer beneven, dat hijt hem vort moeste geven." Franc. 4288 — „Daer hi Gods vriliker mochte gebruken ende vagen of jof hem *ware* enich gestof an bleven van enegen dingen van der lieden wandelingen." ibid. 6868 — „Si is dijn moeder, die ic mene, die di suver maect ende rene, alsmen di in die vonte *dwa*." Oversee 17, enz.

Opm. 1. Niet-overeenstemming in 't gebruik der tijden in den hoofd- en den bijzin vindt men in de volgende gevallen:

a. samenhangend met 't gebruik van 't praesens als historischen tijd in:

„Ende *dregede*m te nemene tlijf, hine *wise* hem den keytijf Maercerise, diet al hevet beraden." Sp. IV[1], 25, 43 (vgl. § 5 *opm.* 1 *b* en de daar aangehaalde §§);

b. ter wille van het rijm in:

„Ende Herodes Antipas..... naest den broeder coninc *bleve*, up dat hine dan *verleve*." Rijmb. 21633 (vgl. § 5 *opm.* 1 *c* en de daar aangehaalde §§);

c. bij verbinding van een praesens in den hoofdzin met praesentiaal imprf. (zie § 58) in den bijzin in:

„Ende dien de paues *gevet* te lone, *waere* hijs wert, die coninc crone." Sp. IV[2], 40, 49 — „Dat men niemen daer ne *dere*, hine *ware* ghewapent ter were." Rijmb. 34121 — „Ende *ate* hi dan iet te vele, hi *trect* dan weder uter kele." Nat. Bl. II, 2235 — „Men *ghevet* niemen, hine *waer* viant." ibidem X, 308 (vgl. § 5 *opm.* 1 *d* en de daar geciteerde §§).

Opm. 2. Een omschreven *conj.* heb ik hier niet aangetroffen.

§ 28. Denkt men niet aan de wenschelijkheid of mogelijkheid der voorwaarde, d. i. stelt men deze eenvoudig als een feit voor, dan staat de conditioneele bijzin in den *indic.* (vgl. *Vgr.* § 183):

„Ende *brinct*mer ule, soe stervet thant." Sp. I[1], 32, 28 — „*Coemt* dit onder die liede, het sal ghescien dat nie gesciede;" ibid. I[7], 36, 45 — „Indie partie, die coemt hier naer, sullen wire af seggen meer ende waer,... *gevet* ons God gesonde aldure." ibid. III[8], 92, 79 — „*Coemt* hi niet met wapenen fier, sone saltu ons niet ghetrouwen." Rijmb. 20338 — „Also alsict in tware vernam, sone at God noit vleesch, groot no clene hen *was* of hi dies at allene." ibid. 25870 — „Aldus eest biden cnecht, alshi *ghewint* heerscaps recht." Alex. I, 541 — „*Coemt* ieman op hem onversien, ende tusschen den oghen *siet* met dien, hi es te hant quite van den live." Nat. Bl. II, 1263 — „En ware datsi de moeder *wacht*, ende *deet*se met listen groet, die vader pecse alle doet." ibid. IV, 334 — „Ere te minne dats ene dinc, daer noyt herte mede ommeginc, sone *was* van reinen aerde." Wap. M. I, 391 — „*Helpt* ons daer geen degen, so moeten wi ontwegen." Disp. 454 — „Egypten hadde gesijn verloren, sonder spise ende sonder coren, en waer dat hire af *was* behoeder." Claus. 121 — „Mer ic wil se al gheheel . . . . . maken, *gan* my Got al sulker saken" Troyen hs. 8 — „Hets mit hem ghedaen tensy dat men hem *uyttreckt* saen." ibid. 10237 — „Baden sijn dan goet ende pussoene, up dats een mensche *hevet* te doene." Heim. 1151 — „Hem so gheve ic up de wrake, *mesdoet* men mi in eenegher sake." ibid. 1989 — „Ende dan ieman *comt* daervoren, dien doen si vernoy ende toren;" Torec 307, enz.

Opm. 1. Dat evenwel de behoefte aan een rijmwoord ook invloed kon uitoefenen op den modus, blijkt uit de volgende voorbeelden, waar *indic.* en *conj.*, de eene in rijm, de andere buiten „reimnot", naast elkaar staan:

„Hen si dat sake dat hine *siet* hande ende voete ghesleghen dore, ende in die side tgat ter core, ende hiere sinen vinger in *steke* (:), hine ghelovets niet sekerleke."

Rijmb. 26956 — „Ten selven evele es goet sijn vel, op datmer mede *inwinde* den voet, ende men die vleeschside inwaert *doet.*" (:) Nat. Bl. II, 3938 — „Haer galle.... op datmer effene jeghen *weghet* (:) honech, ende ment *minghe* (var. *mingt*) dan, dat et die oeghen verclaeren can." ibid. III, 3107.

Opm. 2. *Tensi* wordt reeds geheel als partikel beschouwd en zooals uit de voorbeelden blijkt, zoowel met *conj.* als met *indic.* verbonden; z. n. voor den *conj.:* Nat. Bl. V, 673, VII, 410, Troyen hs. 21041, Franc. 4919, Heim. 847, allen echter in rijm; voor den *ind.:* Sp. I^5, 10, 90, Troyen hs. 12045, 22908, 30918, Merl. 6304, eveneens i. r.

§ 29. Ook in den negatief-conditioneelen bijzin staat de *potentiale conj.*, wanneer men de omstandigheid als mogelijk wil voorstellen (vgl. *Vgr.* § 184):

„Maer dijn loen en mindert niet, al *worde* dijn lijf gelinget iet." Sp. III^3, 7, 71 — „Ende oec in een eylant gesent, daer hi in was al ombekent, omme te levene na moenke wise, wie dat *love* ofte *mesprise.*" ibid. III^6, 48, 101 — „Wie hi *ware*, wijf ofte man, die van yemene, eist groot of clene, bade, dan van den coninc allene, *war*t an mensche, *war*t an gode; dat hiere an leide sine ghebode, dat menne worpe in enen pit onder die lewen omme dit." Rijmb. 16812 — „Hi swoer, al *baed* (var. *bade*) soe hem half sijn rike, dat hijt haer gave sekerlike." ibid. 23457 — „Ende seiden, waer men *vonde* hem dat menne brochte te Jherusalem." ibid. 24787 — „Hi sprac tote hem cortelike „*Gescie* al dat mach gescien, ic moet emmer Darise sien," Alex. IV, 1276 — „Artabacus bat sinen here, dat hijt dede dor sijn ere, dat hijt verdroughe met ghemake, al *ware*t een pijnlike sake." ibid. VI, 1021 — „Slouge oec iemen yser of hout in die gate met ghewout, ende picus niet in ne mochte, hi vloghe heine ende sochte een cruut daer mede uutvloghe dat, so

hoe vaste et *staec* (var. *stake*) int gat." Nat. Bl. III, 3163 — „Comen sijn voeten oec an sijn vel, hi wort al mat, al *waer*hi (varr. *ware*) snel." ibid. V, 1083 — „Want noit van mi tuwaert lac een stof, al *quaem*t mi inne." Wap. M. I, 707 — „Alle creaturen, hoe so men *poge*, en dogen niet een caf," ibid. III, 34 — „Van dragene werdic lichte moede, al *waer*t dat men mi sachte loede." Kerk. Cl. 194 — „Wien dat *dere*, vromecheit prisic oec sere;" Torec 2452 — „Wat so hi wise ende sempel kende, *waer* si vulmaect of onvulmaect, jonc of out, of hoe geraect, te vragene hoe hi comen mochte ter vulmaecteit, die hi sochte." Franc. 6406 — „Ga alst *ga*." Troyen hs. 11099 — „Syn hals en mach niet voerwaer ghedraghen also groten last, al *waer* hy noch also vast" ibid. 26249, enz.

§ 30. De als een feit voorgestelde omstandigheid vereischt natuurlijk den *indic.:*

„Dit was een edel zondare, al *waes*t dat hi mesdede sware," (= niettegenstaande het feit, dat hij zwaar zondigde.) Sp. I^2, 25, 11 — „Al *was* tDuutsce lant ende Gallen dicken in verlies ghevallen, noint ne quamer Romein int lant," ibid. I^6, 2, 7 — „Maer so wat hi *sprac*, Jhesus altoes gheen wort ontbrac." (= in weerwil van alles, wat hij zeide) ibid. I^7, 28, 13 — „Ende hine spaerde vrouwe no here, no ghenen edelinc in dien daghen, hoe hoghe dat hi *was* van maghen:" ibid. III^3, 4, 58 — „No niemen en was die hem bestont, hoe groot hi *was*, hoe namecont, wie hi *was*, lude of stille, dedi iet jegen sinen wille." ibid. III^6, 26, 55 — „Wat so hi *seghet* ofte *doet*, dats algader sonder spoet." ibid. IV^2, 83, 91 — „Daer onder dede hi metsen liede, (*waes*t lief, *waes*t leet den roomschen diede) ende metsen hoghe e voete enen muur," Rijmb. 28607 — „Al *was* sine felheit menechfoud, hi was milde, vroet ende stout;" ibid. 31421 — „Al *was* meerre sijn conincrike ende bat

ghewapent sekerlike ende ooc riker van groten goude ende ooc bat met ghewoude menech coninc onderdaen, ende hi ooc meer prijs hadde ontfaen ende daer toe ouder *was* van daghen, so en dochtes hem niet wel belaghen (drukfout voor behaghen?) dat hi te stride moeste riden;" Alex. II, 9 — „Ende al *vint*men lettel voghele minder, nochtan wint hi vele kinder." Nat. Bl. III, 1423 — „Al *gehinget* hi dan dat, dat die quade gewinnet scat, ende menne heet den vroeden, so hi hogere sit upt rat, so hoger val, so meerre plat in der helscer gloede, onder der duvele roede." Wap. M. I, 163 — „Al *waes*t min vader die u bant, ic sal u ontbinden altehant." Torec 1440 — „Dit moet wesen, wire om *sterft* oft *sal* genesen." ibid. 3083 — „Hoe men den vrede III maende gaf, *was*t Hector leet of lief daeraf." Troyen hs. 343 — „Hem en rocht, al *sclaet* men se doot." ibid. 8802 — „Al *was* hi vleescelike niet daer, geestelike gebrac hire niet;" Franc. 2036 — „Al *was* hy jonger hy was vroeder, ende was haer meester;" Merl. 1718, enz.

Opm. In: „Het si hi *levet* ende up hem *ervet* dijn goet, ende het *si* een quaet ries, so es al dine pine verlies." Sp. I⁵, 3, 48, is *si* als *indicatiefvorm* gebezigd (vgl. *Mnl. Spr.* § 243 *b*).

§ 31. De *potentiale conj.* staat om iets onzèkers aan te wijzen in bijzinnen, afhangende van een hoofdzin met een begrip „meenen, gelooven" (vgl. *Vgr.* § 174), alzoo na verba en uitdrukkingen met een beteekenis „tot de meening komen," „de meening hebben," „gelooven, denken," „zich herinneren," als:

„*overeendragen*, *hem bepensen*, *te sinen rade vinden*, *bi redene vinden*, *in rade worden* — *wanen*, *waen hebben*, *in wane sijn*, *mijn waen es*, *waen*, *hem bewanen*, *peinsen*, *achten*, *meenen* — *geloven*, *geloof hebben*, *visieren*, *mi dinct*, *dinken*, *mi droomt*, *getrouwen* (= gelooven, vgl. *Mnl. Wb.* II, 1762) — *in sijn gedochte*

comen, *gedinken*, *te voren comen*, *in inne worden*, *in den moet comen:*

„Doe wart men geware lichte ende men *drouges over een*, dat *ware* Jhan Damasseen." Sp. III², 17, 46; z. n. ibid. I⁵, 5, 15 — „Torec *bepensdem* doe nadat, dat hem daer beter *ware*, dat hi metten gene vare, dien hi bescud heeft daer ter stont, dan daer hi jegen vacht ende heft gewont." Torec 723 — „Sulke *vonden te haren rade*, dat ment best den aermen *gave*;" Sp. III¹, 43, 18 — „Ende men dat *bi redene vant*, dat hi daer bi quite *ware*:" ibid. I³, 8, 10 — „Van synen luden die alrebeste *worden in rade* noch int leste dat hy beter begraven *waer* in synen lande dan aldaer, daer het waer beter dat hy laghe begraven onder syn maghe." Troyen hs. 20655;

„Hi *waende* dat al *ware* goet, wat so hem stont in sinen moet." Alex. III, 529; z. v. Sp. I¹, 48, 37, I⁴, 23, 22, I⁶, 39, 5, III², 36, 113, III³, 2, 58, III⁸, 13, 81; 93, 130, enz. — „Entie Romeyne *hadden waen*, dat al there *ware* ondaen," Rijmb. 31705 — „*In wane waren* si van dien, dat hi teen *ware* van den drien." Rijmb. 22173; z. n. Sp. III⁴, 11, 6, Alex. X, 1298 — „Quam daer hem drouch sijn *waen* dat hi *laghe* met sinen here." Sp. III², 4, 18 — „Ende *pensde* doe in haren sinne, dat lachter *ware* dat sine hilde." Torec 1253; z. v. Rijmb. 17263, 18275, 30970, Alex. VIII, 176, IX, 298, enz. — „Ende *meende* dat dat *waer* waer," Merl. 5007; z. o. ibid. 6164, 6745;

„*Gheloefdy* aen Apollyne, dat hy verdryven wil die Latyne ende hem dit lant *gheve* in erve?" Troyen hs. 38124; z. n. Sp. I⁷, 38, 28, Nat. Bl. III, 431 (var. *settet*), Franc. 6917, enz. — „Dies ne *hadde* niemen *gheloof*, dat het iet anders *ware* dan spel." Rijmb. 30646 — „Ende wilde *visieren*, dat metten rechte elc Vriese omme sine vriheit *vechte*." Sp. III⁸, 93, 193 — „*Hem dochte* meer no min, dan dat hi voren *ware* een stier" Sp. I², 50,

20; z. v. ibid. I^3, 50, 14, I^5, 5, 50, III^2, 13, 42, IV^2, 45, 79, enz. — „Joseph *hilt* over saghe ende dattere niet an *gelaghe*," Sp. I^6, 42, 13. — „Doe *droemden* haer, dat hy den brant *waer*, die storen soud dat lant." Troyen hs. 6224 — „Eer hi den keyser *getrouwen* wilde dat hi hem vorworde *hilde*." Sp. IV^3, 7, 43;

„*Quam* hem daer *in sijn gedochte*, dat hi dat *ware*" Sp. I^7, 19, 10 — „Ende soe soude *ghedinken* das, dat sijn wijf *ware* hare nichte." Alex. VI, 284 — „Mi *quam te voren*," seitsi openbare, „dat dat selve broot dat *ware*, dat ic metten handen wrochte," Sp. III^7, 15, 23 — „Ende hi *wart*s int herte *in inne*, dat hi bet *viele* int gebede dan hi vloe teeneger stede." ibid. III^2, 36, 98 — „Paulus *quam* thant *inden moet*, dattem die boetscap *ware* goet," ibid. I^5, 46, 13.

Ook zijn hiertoe te brengen:

„Ic *troeste* mi an Gode dies, dat di God *ontfinge* mede in sine grote ontfaermechede." Sp. III^2, 35, 70 (= het geloof, dat God u in zijn groote genade zou opnemen, strekte mij tot troost) — „Ic *wille* dat een man wel *vare*," ibid. I^6, 9, 18 (= ik geef de mogelijkheid toe, dat enz.).

Opm. De door *soude* omschreven tijd heeft de beteekenis van een *futurum:*

„Daer men *over een* des *drouch*, ... dat men den Jueden laten *soude* gebruken, ... metter niewer der ouder wet," Sp. I^8, 25, 23;

„Nu *waenden* Zebedeus kinder, Jacob die grote ende Jan ginder, dat hi *soude* cortelike besitten een erdsch conincrike in Jherusalem." ibid. I^7, 20, 27 — „Dat die lieden *waren in wane*, dat die lovie *soude* vergaen ende metter werelt ware gedaen;" ibid. III^7, 5, 4 — „Dats *haer waen* dat men se mit wyghe *soud* bestaen." Troyen hs. 5996 — „Want hi *peinsde*, dat noch hiernaer vonden *soude* worden over menech jaer." Sp. III^2, 13, 53;

„Want niemen *geloven* en woude, dat die bisscop ter selver ure liggen *soude* voer die dure." ibid. III^{4}, 47, 124 — „Alse hem selven *dochte* das, dat hi sterven *soude* daer ave," ibid. III^{2}, 26, 62, enz.

§ 32. Om aan te wijzen, dat men het in den bijzin uitgedrukte voor s t e l l i g, z e k e r houdt, wordt de *indicat.* gebezigd:

„Ende men *drouch* wel *overeen* das, dat het niet gehouden en *was.*" Sp. I^{8}, 25, 19;

„Ic *wane* hi hem *wrac* in stride:" Rijmb. 32147; z. v. ibid. 21905, 25461, 25488, Alex. I, 1096, 1347, IV, 229, 1154, Nat. Bl. III, 2879, IV, 897, V, 143, Torec 1248, Sp. I^{7}, 8, 9, I^{8}, 74, 11, enz. — „Dies willemen *sijn in wane* das, dat hi lichte Kerstijn *was.*" Sp. I^{8}, 33, 5 — „Ende oec mede *was haer waen* dat hi tonrechte *was* ghevaen" Alex. VIII, 461; z. o. Sp. I^{6}, 38, 21 — „Nochtan *bewan*ic *mi* al das dat Philip sijn vader *was.*" Alex. I, 329 — „Ic *peise* dicwile, alsic wake, dat Lucifer, die helsche drake, *heeft* gestort dit quade venijn." Kerk. Cl. 66; z. o. Sp. III^{4}, 22, 69 — „Ysidorus sprect ende *meent*, dat sonder den mensche el niet en *weent.*" Nat. Bl. II, 1673; z. n. ibid. IV, 325 — „Hi *acht* dat tallen saken *gaet.*" Sp. I^{8}, 34, 154;

„Ic wane ende *gelove* mede, dat aelmoesne ende ontfarmechede *betekent* dese vrouwe claer," Sp. III^{7}, 60, 39; z. v. Sp. IV^{3}, 22, 32, Rijmb. 546, 1439, 23453, enz. — „Alsic was met u, *dochte* u dat, dat ic met u *dranc* ende *at;*" Rijmb. 15867; z. n. Sp. III^{2}, 36, 69, III^{3}, 39, 33, III^{7}, 13, 37; 53, 71, IV^{2}, 80, 78; 82, 74, enz. — „Hi zat eens ende *dochte* alleene in sine hagedochte, dattem dinghel Gods *sprac* an," Sp. III^{3}, 31, 13; z. v. ibid. I^{8}, 34, 150, III^{4}, 31, 96;

Opm. Naast elkaar (beide buiten rijm), staan *indic.* en *conj.* in:

„Ic ne *wane* niet, dat mire papen hier enich *aventuurt*

int vier, te bescermene de wet sine, no *gedoge* ooc enige pine." Franc. 5188.

§ 33. Aan den in § 31 besproken *conj.* sluit zich aan het gebruik van dien modus, afhangende van een hoofdzin met een begrip „beweren, betoogen" (vgl. *Vgr.* § 176), alzoo na verba en uitdrukkingen met een beteekenis „zijn oordeel uiten", „zich op zijn oordeel laten voorstaan", „beschuldigen", „verzekeren", als:

seggen, *voorseggen*, *spreken*, *roepen*, *gewagen*, *onscout doen*, *predeken*, *antwoorden*, *vermanen*, *raden*, (als zijn meening uiten) *hem aentrecken* (= zich aanmatigen), *doen te verstaen*, *heeten*, *gien*, *te voren leggen*, *meenen* (= bedoelen), *wederseggen* — *hem beroemen*, *hem vermeten* — *wroegen*, *betien*, *lachteren*, *aenleggen* (= verwijten), *verwiten* — *sweren*, *beloven*, *seker doen:*

„Hi *zeide* dat met wive spreken niet dan gedwas *ware* of treken," Franc. 2459; z. v. Sp. I[7], 11, 13, III[1], 27, 63, III[2], 21, 41, III[6], 35, 13; 40, 80, IV[2], 33, 85; 50, 71, Rijmb. 7887, 18971, 33226, Alex. II, 607, IV, 343, X, 8, enz. — „Daer *voorseiden* si tier tijt (onwetende al openbare) dat hi hemelsch coninc *ware*." Rijmb. 25054 — „So dat alle die lieden *spraken* dat het *ware* die Gods wraken." ibid. 21695; z. o. Sp. I[7], 65, 250, III[1], 32, 27, IV[2], 59 10, euz. — „Doe *riepen* sine ghesellen alle, dat wel *gheleke* goeden ghevalle." Alex. I, 1127; z. n. Sp. III[1], 38, 45, III[2], 12, 116 — „Ende ginc . . . *ghewaghen*, dat hi die Gods sone *ware*." ibid. I[7], 14, 63 — „Alse tfolc omme hem was gestaen, haddi gherne *onscout gedaen*, dat hi der dinc onsculdich *ware*." ibid. III[5], 16, 117 — „Want Nestorius, die sot, die patriaerc daer was wilen, hadde *gepredect* in sijn ghilen, dat der Mageden sone reene een puur mensce *ware* alleene; Eutyces, een abt mede van Censtantinoble die stede, die *seide* in sine valsce scrifture, dat *ware* al eene nature die menscheit entie godlichede in onsen Here Jhesuse mede." Sp. III[6],

24, 24; z. n. ibid. 37 — „Denijs *antworde* al openbare, dat hy vray God ende mensce *ware*." Sp. I^{8}, 21, 31; z. n. ibid. III^{3}, 32, 48 — „Ende *vermaent* dat hi so rike *ware* van scatte" ibid. I^{3}, 8, 14 — „Want sijn smekende volc hem *riet:* jegen hem *ware* ghene were, so ongetellet ware sijn here." ibid. 19, 52.„ — Want die patriaerc Jan wild*em* met crachte *trecken an*, dat hi *ware* in sine tale patriaerc universale:" ibid. III^{7}, 12, 13 — „Die wilden alle *doen te verstane*, dat die Gods sone na de godlichede ende naer sine menscheit mede al van eere naturen *ware*." ibid. III^{5}, 21, 24 — „Dat soe wilde *heeten* (in den tekst staat *heelen*, doch zie Dl. III, pg. 302, aant. en *Mnl. Wb.* III, 240) dat, dat hare dat kindckijn *ware* ende hijt gewonnen hadde an hare." Sp. IV^{2}, 45, 66 — „Ende *leiden* hem *te voren* dat, dat rechter *ware* ende noch also scone, dat hi hadde die keyser crone," ibid. 11, 10 — „Dat *meent* dus dat hi ghecruust *ware* dor das, want hi der Joeden coninc was." Rijmb. 26448; z. o. ibid. 21433, 21436, Sp. I^{2}, 49, 66, I^{3}, 4, 41 — „Die *wederseiden* overeen dat ghene verrisenesse en *ware*," Sp. I^{7}, 24, 86;

„Dat III vrouwen spraken ende *beroemden hem* harentare, dat elc die scoenste *ware*." Sp. I^{2}, 15, 28 — „Daer *vermat hem* Pieter sere: al vloen si alle van onsen Here, hine *liete* hem nemmermeer ghescien." Rijmb. 25957;

„Judase *wroegden* si in desen dat hi des coninx vrient *sloeghe* ende hi niemen ne *verdroeghe*," Rijmb. 19438; z. o. Sp. I^{6}, 49, 47, IV^{2}, 84, 69 — „Men soude mi niet *betien* mede dat ic Neptanabus kint *ware*." Alex. I, 460 — „Want dat hi hem *lachterde* sere, dat hi coninc *ware* ende here, ende hi geen getrouwet wijf *ontfinge* ende met amien *ommeghinghe*." Sp. III^{7}, 9, 35 — „Want Killiaen die *lach* hem *an*, dat die wet daer jegen *liepe*, dat hi sijns broeders wijf besliepe." Sp. III^{8}, 50,

76 — „Si begonden hem *verwiten* dat hi I incomelinc *ware*," Rijmb. 1882; z. n. Sp. IV[3], 17, 49, Alex. VIII, 571;

„Dat hi *swoer* van danen vort, daer *ware* ghene tale no scriven," Sp. I[4], 19, 20; z. n. ibid. I[7], 79, 27, III[7], 36, 56, Rijmb. 13227, 13291, 23457, Troyen hs. 2478, enz. — „Dien ic *beloefden* algader, dat ic niet en *ontsaghe* dat diet?" Troyen hs. 39435 — „Condi mi nu *seker gedoen*, dat mi niet *neme* die rode lyoen;" Torec 53.

Ook behoort hierbij:

„*Dat ware tekijn* van dien dinghe, dat lovie nemmermeer en *ghinghe*." Sp. I[1], 14, 25 (= met dit teeken beloofde hij, dat enz.)

Van een elliptisch verbum van „beweren" afhankelijk staat onze modus in:

„Die Marien wilden roven haerre moederlikere eere, (ellipt. „door te beweren") dat haer Sone, onse Here, mensche ende niet God *ware* alleene." Sp. III[6], 28, 18 — „So dat hem gheraden werd dat hi dade dat men hem riet, hen *ware* so swaer te doene niet." Rijmb. 13282 — „Si rieden haren here doe dat hi die Grieken doden dade, dat *ware* die loon van sulken rade." Alex. II, 660.

Opm. De door *soude* omschreven tijd heeft de beteekenis van een *futurum:*

„Anderen *seiden*, dat men die have der kerken best *soude* anedragen;" Sp. III[1], 43, 20 — „Hadde *hare vermeten* des, dat soe desen Demostenes emmer te valle bringen *soude*," ibid. I[3], 51, 39 — „Die *sworen* menechwerf te voren dat sy dat rycke *souden* storen." Troyen hs. 1955 — „Ooc *beloofd*i hem daer beneven die an hem gheloven woude, dat hi hem tghelike doen *soude* dat hi dede," Rijmb. 25978, enz.

§ 34. Om aan te wijzen, dat men het in den bijzin

uitgedrukte voor s t e l l i g, z e k e r houdt, wordt ook hier weer de *indic.* gebruikt:

„Maerlant *seide*, dat hi noit en *vant* also goet lant, alse Bruxambocht." Alex. I, 1094; z. v. Sp. I^3, 30, 27, I^5, 75, 67, III^8, 12, 32; 18, 26, IV^2, 3, 13, Rijmb. 9702, 9805, 22350, 23916, enz. — „*Sprac* I prophete, hiet Azarias, dat hem die zeghe ghegheven *was* om dat hi hilt ons Heren wet." Rijmb. 12349; z. n. Sp. III^7, 26, 22 — „Ende *wedersegget* talre tijt, dat ic den Gods sone niet en *drouch.*" Sp. I^7, 82, 34;

„Om dat hi *hem beromde* das, dat Jupiter sijn vader *was;*" Alex. VIII, 673 — „Ende *vermeten hem* das, elc dat si die liefste *was;*" Sp. I^1, 37, 7;

„Ende *verweten* hem utermaten dat hi *nam* ende soude laten Tarabis ene heidine coninginne." Rijmb. 5597;

„Ende dese joncfrouwe heeft oec *gesworen*, dat si man ne *nemet* nembermeer, hine hebbe afgesteken eer alle die van der tafelronden:" Torec 643; z. o. Sp. I^2, 32, 86, III^6, 32, 53, Troyen hs. 40681.

Opm. Beide modi naast elkaar, de *conj.* meestal i n r ij m, in:

„Maer niet en *seggen* si, dat hi God *ware*, ende hi te hemele *voer* openbare." Sp. III^8, 12, 35 — „Sulke diet hoorden, *seiden* openbare dattie stemme I donre *ware;* sulc *seide*, d'Ingel *sprac* hem an." Rijmb. 25207 — „Doe *seid*i al openbare, dat hi Ambrosiuse *ontsaghe*, ende hi bidi te vliene *plaghe* alst kint ware te Meilane, ende hi hem weder dan *quam* ane, alst quame buten der stede." Sp. III^8, 10, 38;

In „Want hi *seide* het *was* sijns vader, bedi *waer*t sijn van rechter ure," Alex. III, 908, zijn beide modi op hun plaats (= het behoorde aan zijn vader, daarom zou het hem met recht toekomen.

§ 35. De verba *lijen*, *belijen*, *begien*, *bekennen* in den zin van „a l s m o g e l ij k e r k e n n e n" vorderen

natuurlijk den *potentialen conj.* (vgl. *Vgr.* § 176):

„Hi *lijede* wel sekerlike, dat soe swaer *ware* den Roemscen rike;" Sp. I^{5}, 54, 15; z. n. ibid. I^{7}, 31, 59, IV^{1}, 20, 38, Alex. VI, 712, Wap. M. II, 131, Troyen hs. 32829 — „Ende *belijede* daer ter stede Gode ende sente Pietre mede ende alder kerken openbare, dat hi harde mesdadech *ware* indie cuere der werelt al van zielen diemen hem beval," Sp. IV^{2}, 75, 55; z. n. ibid. III^{5}, 30, 46 — „Dies Lucifer *begiede*, dat *waer* (var. *was*) sine maisniede." Wap. M. I, 961 — „Ende screef an hem ende *bekende*, dat hi der cronen werdich *ware*." Sp. III^{6}, 10, 134; z. n. ibid. IV^{2}, 75, 76.

§ 36. Daarentegen staat bij deze verba de *indic.*, wanneer ze „als feit erkennen" beteekenen:

„Daer *liede* Jan al openbare dat hi Christus niet ne *was*, no prophete no ooc Helyas." Rijmb. 22170; z. o. Sp. I^{1}, 50, 17, I^{6}, 23, 14, III^{8}, 13, 47; 14, 9, IV^{1}, 50, 61, Rijmb. 20859, Alex. VIII, 543, Franc. 8365, 9755 — „Ende oec *belijede* hi des mede, dat niet alleene daer ter stede haer gheselscap hem *was* cont," Sp. III^{4}, 47, 47 — „Dat Cruce lijet ende *bekent*, dat alle rouwe *was* geënt," Disp. 459.

Opm. Ter wille van 't rijm staat de *indic.* (naast den *conj.*) in:

„Doch *beghiede* hi, daer hi lach, dat hare gelove *ware* quaet, ende kerstijnlijc gelove *staet* an dat die Roemsche kerke ghiet." Sp. III^{6}, 52, 58.

Evenzoo de *conj.* in:

„Te hare *lijedi* openbare, dat hi ne geen Manicheen en *ware* ende oec mede *lijede* hi das, dat hi geen vray kerstijn en *was*." Sp. III^{8}, 18, 57, waar beide bijzinnen wel iets zekers zullen uitdrukken.

Zoo verwacht men ook den *indic.* in: „Hoe Jan Baptiste *liede* dat hi Christus niene *ware*." Rijmb. II cap. 22 opschrift.

§ 37. Een van een verbum of uitdrukking met een begrip „vernemen", „weten" afhankelijk verbum wordt in den *conj.* geplaatst om het vernomene, gewetene als niet volkomen zeker voor te stellen (vgl. *Vgr.* § 175). Dergelijke verba en uitdrukkingen zijn:

vernemen, verstaen, geware worden, verkennen, die mare comt, die niemare comt, dat wort comt, ene bootscap comt, ter herten incomen, bekent worden, cont worden, te verstane worden, vroeder worden, anecomen, verheeschen, bekennen, merken, goem nemen, sien, versien, besien, horen, verhoren, lesen, vinden — weten, beseffen, seker sijn, kennen, het es openbare:

„Doe men daer had *vernomen*[1], dat Ulixes *waer* comen," Troyen hs. 34743; z. v. Sp. III^{3}, 29, 27, IV^{1}, 7, 2; 14, 2, Rijmb. 10037, 25583, enz. — „Want het ware sijn onwille, mochte iemen weten of *verstaen*, dat hi ter wikelressen *ware* (varr. *was*) gheghaen." Rijmb. 9710 — „Mettien hevet Vaspasiaen over wareid dat *verstaen* dat daer bi *laghe* in I velt vanden Joeden groot ghewelt." ibid. 29563; z. n. ibid. 10460, Sp. I^{1}, 42, 4, I^{5}, 48, 2, III^{4}, 26, 57, III^{6}, 47, 82 — „*Wart* hi *geware*, sonder waen, dat sijn leven *ware* gedaen," Sp. I^{4}, 53, 41; z. v. ibid. I^{6}, 14, 25, I^{7}, 95, 52, III^{6}, 57, 50, Rijmb. 26559, Alex. II, 381, enz. — „Cysarase *quam die mere* dat dat here *ware* in porre ten berghe waert van Thaborre." Rijmb. 7342; z. v. ibid. 30515 (var. *was*), 34476, Sp. I^{5}, 53, 15; 75, 43 enz. — „Hier binnen *quam die niemare* vor Darise al openbare dat Alexander *ware* int lant ende hijt al *dwonghe* metter hant." Alex. II, 1; z. o. ibid. 121, III, 1019, VI, 373 — „Van boven *quam* hem *dat wort*, dat sine bede *ware* gehort," Sp. III^{8}, 3, 65 — „Daerna *quam* hem *ene boetscap* sware, dat sijn vader doet *ware*," Torec 3799 — „Alst dan *quam ter herten in*, dat beter *ware* die Heilege Scrifture," Sp. III^{1}, 36, 32 — „Alse Alexander quam bat na ende

cont waert int conincrike dattie ghesele van erderike met haesten *quame* darewaert," Alex. IX, 66; z. n. ibid. X, 1104 — „Hier bi *bekende* Heraclides wel die rechte waerheit des, dat het *ware* een geestlijc man," Sp. III^{3}, 41, 59 — „Daer mochten die Joden *merken* wel, ... dat sine gebornesse scone nakende *ware* ende bi, dieghene die Cristus geheten si." Sp. I^{6}, 21, 25; z. o. ibid. I^{7}, 22, 8, Rijmb. 25392, 26092 — „Datmen wanen mochte ende *sien*, dat hi van Abrahame *ware* comen," Sp. III^{8}, 18, 8; z. o. ibid. IV^{2}, 50, 43, Troyen hs. 28274, 30679 — „Nu *versaghen* dapostelen wel, dattem die Jeuden waren fel, dattem *stonde* om volc te leerne" Sp. I^{7}, 45, 1 — „Doe *hoorde* hi wel dat hi *ware* van Israel," Rijmb. 18161; z. v. ibid. 19587, Alex. VI, 818, Sp. IV^{2}, 71, 9, IV^{3}, 15, 27, Merl. 4945, enz. — „Maer hi *verhoorde* dat gheen man *ware*, die hem keerde daeran, dat hi keerde in ander tale" Rijmb. 18531; z. n. ibid. 22508 (varr. *was*), Sp. I^{5}, 36, 35; 49, 41, I^{7}, 56, 111, III^{8}, 6, 1 — „Van desen dier es datmen *leist* in Plinius boeke, dat sijn smere ghesoden seer nutteliken *were* dieghene die hem ontsaghe der scade, dat hi twater soude laden, bestriker mede sine lede." Nat. Bl. II, 1950; z. o. Rijmb. 13608 — „Men *vant* in steene gehouwen daer van daer te voren menech jaer, dat Seraphis tempel *worde* gescent, alse dat cruce worde bekent." Sp. III^{3}, 12, 81; z. n. ibid. III^{4}, 27, 14;

„Elc hoede hem dat hi niet en ete, vor hi wel die waerheit *wete*, dat die maghe *hebbe* verdaen die spise die soe hadde ontfaen." Heim. 1031; z. n. Sp. I^{7}, 37, 27; 96, 32, III^{2}, 36, 43, Rijmb. 30876, Alex. IV, 1101, Wap. M. III, 30, Troyen hs. 4819, Merl. 4755, enz. — „Dat een es sijns selves quite, eer hi *beseft* datmene *bite*;" Nat. Bl. III, 2189 — „*Hens* man *seker* dat hi goet *blive* voer dat ende van sinen live," Sp. III^{8}, 20, 39; z. o. Troyen hs. 18050, 23601 — „Seidi neent, so *eist open-*

bare dat hi jeghen den keyser *ware.*" Rijmb. 25345 (*imprf.* in den bijzin ter wille van 't rijm vgl. § 5 *opm.* 1 *c* en de daar aangehaalde §§).

§ 38. Wilde men het vernomene of gewetene als iets stelligs voorstellen, dan bediende men zich van den *indic.*:

„Ende doen si *vernamen* daer ter stat, dat haer here *was* gevaen, worden si alle sere ontaen," Torec 935; z. o. Sp. I[3], 7, 25, I[8], 18, 23, III[4], 19, 48, III[6], 20, 14, enz. — „Als dat joetsche volc dat *verstaet* dat tportael vul *was*, te hant so staken si ghinder in den brant." Rijmb. 33330; z. n. ibid. 13352, 14504, 29925, Nat. Bl. XII, 796, Torec 1511, Franc. 9328, enz. — „Ende als si *woert gheware* daer, datse die jaghere *wacht* daer neder," Nat. Bl. II, 1024; z. o. Rijmb. 11180, 21498, 21867, Torec 2627, Sp. III[3], 49, 7, III[5], 33, 22, enz. — „Alse hi vernam ende *verkende* dat het *naect* sinen ende," Sp. III[3], 24, 1 — „Doe *quam* hem *mare* up I dach, dat groot volc versamet *lach* in enen bosch," Rijmb. 34569; z. n. Sp. I[7], 65, 42 — „Want dit was *cont worden* hem dattie stede *was* wijt ende groot," Rijmb. 29968 — „Hier naer so *wart* het *bekent* den moenken van Orient, die quamen te Jherusalem waert te doene hare bedevaert, dat daer in Herodes palays *lach* sente Jans hoeft," Sp. III[2], 13, 55 — „So dat Joab *quam te verstane* dat hi daer *hinc* ter aventure," Rijmb. 10542 — „*Wart* hijs *vroeder*, dat hi *was* al sonder oren:" Sp. I[3], 14, 56 — „Bi dien herde *quam* hijs *ane*, dattet *was* siere dochter sone," aldaar 2, 16 — „Alset *quam* der werelt *an*, dat soe kint *drouch* sonder man;" Sp. I[6], 41, 9 — „Alse die oude dat *verheeste* dat sijn broeder *was* ontfangen, wilde hiere niet van toorne gangen;" Rijmb. 24074; z. o. Sp. III[5], 44, 35 — „Daer bi *bekend*i vorwaer, dattem *was* sijn sterven naer." Sp. IV[2], 58, 149; z. n. ibid. III[3], 7, 15, IV[3], 6, 52 — „Men mocht *mer-*

ken vele te bat, dat wilen *was* een grote stat." Alex. I, 1267; z. v. ibid. 1395, IX, 778, Sp. I^{6}, 27, 3, III^{5}, 5, 85, III^{7}, 14, 23, IV^{1}, 37, 17, Rijmb. 8089, 26370, enz. — „Doe *nam* hi *ghoem*, dat daer *stont* een pijnboem," Sp. III^{2}, 32, 23; z. o. ibid. III^{1}, 36, 99, III^{6}, 28, 59 — „Die node *sach*, dat si stoet *ontfinc* of slach!" Oversee 220; z. o. Rijmb. 147, 197, 1241, 21488, 25395, 33567, 33574, Alex. I, 1264, VIII, 1154, Nat. Bl. III, 461, enz. — „Alse hi hevet *versien* aldus, dat dat kint *was* so gestade," Sp. III^{3}, 12, 78; z. o. ibid. I^{7}, 9, 39, III^{2}, 10, 27, Rijmb. 33992 — „Ende als hi heeft *besien* dat, dat soe daer *quam*," Rijmb. 18214; z. n. Sp. I^{6}, 23, 6 — „Zorobabel die *hoorde* daer dat sijn vrient, dese Darius, coninc worden *was* al dus." Rijmb. 17756; z. n. ibid. 27000, Sp. I^{1}, 23, 34, III^{4}, 18, 81, III^{6}, 24, 47, III^{8}, 55, 70, enz. — „Jabin, die coninc van Asor, *verhoorde* dat menech tor gevellet *was* van Josue," Rijmb. 6831; z. o. ibid. 26279, Sp. III^{6}, 43, 35 — „Men *leest* in Ezechiels tale, dat hi an ons Heren sale ene porte *sach* besloten vaste," Claus. 274; z. o. Sp. I^{1}, 15, 22; 25, 10, I^{7}, 31, 7, III^{6}, 56, 7, III^{8}, 39, 62, enz. — „Want men in Machabeus *vint*, dat hi *was* conincs Philippus kint;" Alex. I, 331; z. v. Sp. I^{3}, 9, 42, I^{7}, 31, 23, III^{4}, 47, 77, III^{8}, 63, 31;

„Du *weets* wel, tallen stonden dat God *wreect* alle sonden;" Alex. VI, 737; z. n. ibid. 1235, Torec 2370, 3095, Sp. III^{6}, 34, 40; 39, 33; 47, 77, III^{8}, 55, 44; 79, 72, IV^{3}, 17, 35; 25, 4, Rijmb. 8519, 12081, 13594, 23247, 24722, 30793, 32013, enz. — „Doch *kennen* wi van den selven Stevene, dat hi wandel *was* van levene," Sp. III^{7}, 44, 29.

Opm. Somwijlen staan beide modi naast elkaar en wel de *indic.* in rijm:

„Oec hebben si wel *vernomen*, dat des coninx sone

van Denemarken met menegen stouten man ende starken bi Nychene *ware* geslagen doot, ende vanden sinen cume een *ontscoot.*" (:) Sp. IV³, 15, 18 — „Ende bi hem so *verstont* hi dattie vrouwe nie kint *ghewan*, (:) ende dat hi oud *ware* die man." Rijmb. 13206.

Doch ook buiten rijm:

„Dat soe Fransoyse prosenteerde alder Antonis instrueerde die broeders vanden cruce ons heren, alse te *openbare* met eren, dat hi wel *sprac* ende waer van den cruce ons heren daer, ende hire of tekin *drouge*, bede in sire herte, in zinen clede." Franc. 2079.

In „Mittien *quam* Turnus *niemaer*, dat daer een poerte op *waer* ontdaen op die ander syde ende datter volc uyt *quam* te stryde;" Troyen h. s. 38584 hebben we in *quam* een geapocopeerden vorm te zien (vgl. § 1 *Opm.*).

§ 39. Op gelijke wijze als na „vernemen," „weten" werd de *potentiale conj.* gebezigd bij afhankelijkheid van in den hoofdzin staande verba of uitdrukkingen met een begrip „mededeelen" = „doen vernemen," als:

seggen, *vorseggen*, *spreken*, *antwoorden*, *vorspreken*, *propheteren*, *roepen*, *predeken*, *clagen*, *leren*, *doen weten*, *vore leggen*, *belien* (= mededeelen), *lien*, *orconden*, *mare*, *mare bringen*, *mare maken*, *mare seggen*, *die mare loopt*, *die mare doen lopen*, *ene mare es*, *ene mare gaet*, *boodscap bringen*, *bode senden*, *inbringen*, *bedieden* (= te kennen geven), *teken geven*, *doen verstaen*, *laten horen*, *beconden*, *cont doen*, *cont maken*, *tellen*, *vertellen*, *gewagen*, *gewach doen*, *doen bekinnen*, *ontdecken*, *ontbieden*, *scriven*, *gescreven staen*, *tekenen*, *togen*, *proeven*, *ontproeven*, *openbaren*, *rekenen* (vgl. *Vgr.* § 176):

„Ende *seid* den coninck, dat daer aen tsant een scip *waer* van Grieckenlant." Troyen hs. 5752; z. o. Alex. VII, 134, 217, Torec 2869, 3215, Sp. I¹, 48, 6, I², 34, 64, I³, 14, 26, enz. — „Ende *voorseide*, in waren zaken, dat haer negheen nemmermere weder te sinen

lande *kere.*" Rijmb. 16258; z. n. Sp. III^{5}, 14, 47 — „Soe *sprac*, soe mindene genouch reinlike, alse den broeder haers heren; maer anders en *waer*re geen keren." Sp. I^{7}, 65, 120 — „Ende *spraken* van den Heilegen Gheest, dat niemen sijns gelts ne *behoeve;* maer dat ment metten doden groeve ende tgelt henen metten riese voere ten euweliken verliese." ibid. III^{1}, 43, 26 (zie voor de *optatieve conj. groeve* en *voere* § 8) — „Die brief die *sprac* al sonder saghe dattet tgoet onder syn bedde *laghe.*" Troyen hs. 33619 — „Doe *antwoorde* soe daerjeghen dat hare lant *ware* onberecht." Alex. VIII, 208; z. v. Rijmb. 9277, 18384, 33503, Nat. Bl. VIII, 114, Troyen hs. 3223, 36007, Sp. IV^{2}, 54, 90, enz. — „Aldus waest den Joden *vorsproken:* alse hem af worden tebroken hare ceptren van haren maghen, dat Cristus *quame* in corten dagen." Sp. I^{6}, 20, 43 — „Dus *propheterde* hi te voren, dat den volke nutcep groot *gelaghe* (varr. *gelach*) an ons Heren doot." Rijmb. 24780 — „Hi *riep* in Yssoen al te hant dat Daris *quame* ende al sijn here ende men vaste vinghe ter were." Alex. II, 846 (voor den *optatieven conj. vinghe* zie § 8); z. n. Rijmb. 33795, Troyen hs. 4727 — „Die *predecte* al openbare dat I warachtech God *ware.*" Rijmb. 24499 — „Ende *clagede*, dat hi tebroken *ware* uptie zee ende al verloren," Sp. III^{6}, 50, 46; z. o. ibid. I^{4}, 43, 63, III^{2}, 15, 27 — „Die *leerde* daer int lant, die sot, dat tfier *ware* een gherecht god." Sp. I^{1}, 40, 5; z. o. Alex. II, 1124 — „Dabt *leide*m *voren* vele dinge, dat het *ware* grote pine te volgene siere discipline ende sijn gebot *ware* so swaer," Sp. III^{4}, 34, 6 — „Ende *orconde* dattem vergeven *ware* de zonde," ibid. III^{6}, 8, 63 — „Die doe blide was der *mare*, dat sijn dochter vonden *ware.*" Torec 1766; z. o. Sp. III^{7}, 62, 64 — „Doe so *brocht*men hare *mare*, datter doot *ware* der zuster ene, die jonc ware ende harde clene." Sp. III^{6}, 38, 64; z. n. Sp. I^{8}, 25, 14, III^{3}, 12, 65, Rijmb. 15275,

34463 — „Dese heidine," sprac hi, *maecten mare*, dat ic een coninc half doot *ware;*" Sp. III^{5}, 34, 91 — „So datmen hem *seide die mare* dat onder die Joeden *ware* die wet, die God met sinen monde seide, ende screef, in ouder stonde," Rijmb. 18525 — „*Die mare liep* ute mede, dat daer een jongelinc *ware* vonden," Sp. III^{5}, 16, 114 — „Doe *dede* men *die mare lopen* dat, das hi gequetst *ware* van slagen," Torec 2801 — „In den selven tyt soe *was maer*, dat coninc Eneas comen *waer* aen dat sant;" Troyen hs. 37226; z. o. Sp. III^{2}, 31, 65 — „Achter lande *ghinc die mare* dat Pirrus ghemaect *ware* heer van Acastus conincrycke;" Troyen hs. 34963; z. o. Sp. I^{7}, 75, 5 — „*Boodscap brocht*men hem gedragen in dat wout in derre wijs, datse die keyser Alexijs groete in Gode onsen Here, ende hi hem allen *bade* sere, dat si roofs ende brants ontboren in sijn lant," Sp. IV^{3}, 6, 80 — „Mer men *seinde* hem herde saen *bode*, dat Achilles *waer* vonden" Troyen hs. 6073 — „Ende *brochten* hem dat *in*, dat Cristus *ware* van ere nature," Sp. III^{8}, 12, 20 — „Ende mijn leedere heeft mi *bediet*, dat *ware* hemelrike niet." ibid. 41, 27; z. o. Rijmb. 436 — „*Dede verstaen* datghone, dat hi *ware* die Gods sone." Sp. I^{8}, 14, 9; z. n. ibid. I^{7}, 16, 20, III^{8}, 13, 28; 16, 42, IV^{3}, 17, 70, Rijmb. 17268, 23252, Merl. 9045, Troyen hs. 6312 — „*Een tekijn gaf* hem Judas echt, dien hi custe, dat hijt *ware*." Sp. I^{7}, 27, 6 — „Haren here si *beconden*, dat die mensce *ware* ontbonden;" Franc. 9341 — „Ende *maecte cont* al omtrent dat Antipater die crone na hem soude draghen scone, ende Herodes Antipas... naest den broeder coninc *bleve*, updat hine dan verleve." Rijmb. 21630 — „Ende hi ons tenen scilde sijn cruce gaf, ende *maecte cont* dat tote in der hellen gront sine macht *behilde*." Disp. 188 — „Mettien quam een met ere maren ende *telde* dat al over *ware* Alexander ende *ware* dare." Alex. IX, 314 — „Doe *ontdeckede* hi dat

sinen vrienden twe dat hem van minnen *ware* we." Merl. 7737 — „Ende *ontboet* daer al over waer, dattie joncfrouwe van Montesclaer beseten *ware* in haer lant," Torec 1272; z. o. Sp. III^{2}, 7, 39, Rijmb. 16899, 23785, enz. — „Mattheus *scrijft* voort, ende Marchus, ende Lucas, dat Jhesus met sinen jongers ute vercoren eens Saterdaegs *ghinge* dor tcoren." Rijmb. 23293; z. o. ibid. 26473, 33199, Sp. I^{8}, 20, 57, III^{6}, 43, 77, enz. — „Daer *stonden* aen *ghescreven* woert dat die man *waer* vermoert;" Troyen hs. 35671 — „Daer in *gescreven stont* algader, wat gesciet was (z. § 43*) moder ende vader, ende dat tkint niet kersten *ware* gedaen:" Torec 165; z. n. Sp. III^{8}, 57, 55 — „Ende *tekende*, dat cleet *ware* gemaect tenen aermen mensce gecruust ende naect." Franc. 761 — „Ende *toogde* daer Gods ghewoud, dat niet ne *ware* (var. *was*) syn scoud." Rijmb. 32691; z. n. ibid. 9941, Sp. I^{2}, 32, 53, III^{2}, 12, 109, III^{5}, 25, 19; 27, 38, enz. — „Doe *proefde*m onse Here tgone dat hi selve *ware* die sone" Rijmb. 25293; z. n. Sp. I^{7}, 15, 57; 24, 97, III^{3}, 4, 15; 47, 53, enz. — „Omme t*ontproevene* over een, dat Cristus Gods sone niet en *ware*." Sp. I^{8}, 3, 36 — „Dat sijn drec daer niet *openbare*, dat feles dat dier daer *ware*." Nat. Bl. II, 1907 (zie ed. VERWIJS Dl. I, pg. 91, noot 4); z. n. Rijmb. 10957, Sp. I^{7}, 6, 50 — „Die bisscop *rekende* openbare, dat dat die XXXste dach *ware*," Sp. III^{7}, 51, 51.

Nog is hierbij te brengen:

„Dese eens . . . quam van den hemele tusscen sine hande een precieus steen, als *teenen pande*, (= aanwijzende) dat hi wert *ware* diere eeren." Sp. III^{8}, 4, 59.

Ook bij afhankelijkheid van een elliptisch „meedeelen" in:

„Een wilder lant dat (ellipt. „naar men zeide") *lage* bet uut," Sp. III^{6}, 56, 34 — „Een lant, dat Yma *ware* ghenant," ibid. 36 — „Omme haer dochter die ghepijnt

ware van den duvel harde zware." Rijmb. 23721 — „Ende prijsden menechfout Willems miltheit ende moet, ende (ellipt. „zeiden, dat") hi stout *ware* ende vroet," Sp. IV², 66, 80 — „Ende hiet hem daer also doen dat hi den vader ontgroeve saen, ende in ccc sticken dade slaen, ende gheven ccc ghieren: hine *verrese* in ghere manieren eer die vogle alle quamen over ënen hoop te samen." Rijmb. 16624. (Hist. Scol. Cap. 5: „Ad cujus consilium cadaver patris sui effossum divisit in ccc partes, et dedit eas trecentis vulturibus. *Et ait* ad eum Joachim: Non resurget pater tuus, nisi redeant vultures in unum.")

Opm. De met *soude* omschreven tijd heeft de beteekenis van een *futurum*:

„Oec *sprac* een osse vremde dinc teenen man die erien ginc: dat men *soude* in corten tiden meer manne verslaen dan corens sniden." Sp. I⁶, 15, 85 — „God haddem *gemaket cont*, dat hi die Jode bekeren *soude*," ibid. III¹, 30, 34.

§ 40. Ook hier evenwel de *indicat.* (vgl. § 38) bij voorstelling van het medegedeelde als iets stelligs:

„Aristotiles die *seghet*, daer vele wijsheiden an leghet, dat Neptanabus *was* sijn vader." Alex. I, 107; z. v. Sp. III³, 42, 13 en 41, III⁴, 25, 79; 30, 6, III⁷, 54, 46; 55, 15, III⁸, 8, 6; 21, 15; 88, 85, Rijmb. 1623, 4943, 10388, 21254, enz. — „Experimentator *sprect*, die wise, dat die wolf *neemt* wilgenrise ghelovert in sinen mont, ende *decter* hem mede menighe stont," Nat. Bl. II, 2405; z. v. ibid. 2614, III, 119, 2473, 2544, VII, 735, 758, enz. — „Sulke willen seggen ende *leeren*, dat hi *voersprac* die coemst ons Heren" Sp. I⁶, 26, 19; z. o. ibid. III⁸, 31, 6, IV¹, 62, 13, Rijmb. 24713 — „Doe men hem *deed weten* dat lant van Troyen ende die poert *was* gheroeft ende al testoert," Troyen hs. 2734; z. o. Sp. III⁷, 9, 90, III⁸, 16, 50 — „Some scrifturen si *belijen* vander moeder Gods Marien, dat soe upt ander

jaer daer naer, naer ons Heren upvaert claer, mensceliken ende dede, ende soe int selve jaer oec mede met vleesche *upvoer* over een." Sp. I^7, 47, 21 — „Desen Tyberius horic *lien*, dat hi te dien tiden *ontboot* menegen coninc ende geren groot," ibid. 4, 36; z. v. Alex. VIII, 767, I^7, 18, 17 — „Tselve vleesch, sijt onversaghet, *bediet* dat Maria *droech*, die maghet." Rijmb. 1699 — „Ons *doet verstaen* die aventure, dat Torec nu ter selver ure allene *voer* al sonder gevarde" Torec 273; z. v. Sp. I^1, 18, 8, I^3, 22, 1, I^7, 85, 17, III^2, 17, 25, III^7, 54, 69, IV^2, 49, 9, enz. — „Die *liet* sinen vrienden *horen*, dat noint *was* leven so zwaer, wildi, hine leefder naer." Sp. III^3, 32, 4 — „Doe *maecte* die man den Joeden das *cont*, datten Jhesus *ghenas*." Rijmb. 23825; z. o. ibid. 22522 — „Die aventure *doet* ons *cont*, dat in deser selver stont een coninc *was*, ende *hiet* Briant," Torec 1; z. o. ibid. 377, 1224, 2246, enz. — „So *tellet* dese jeeste my dat tien tiden een Hely rechtre *was* in Israel." Rijmb. 8433; z. o. Sp. III^7, 44, 62, IV^2, 55, 27 — „Hi *vertellede*, daer hi lach, dat hi eene brugge *sach*," Sp. III^7, 43, 53 — „Marchus die *ghewaget* des ende Matheus, dat Herodes des ouds quaets Herodes sone van Galilee *was* prence," Rijmb. 22513; z. v. Sp. I^6, 51, 35, III^3, 40, 1, III^7, 55, 53, Torec 756, 1620, 1906, 3009, enz. — „Die boeke *doen* ooc *ghewach*, dat Hercules hier *was* gheboren," Alex. I, 1020; z. o. Rijmb. 24593, 26227 — „Die Heileghe Gheest *dede bekinnen* te hant Martine van binnen, dat die duvel *was*, niet God;" Sp. III^2, 36, 27 — „Maer God [en] haddem dat *ontdect*, dat Macharis *quam* daer getrect." aldaar 48, 9 — „Ooc *scrivet* hi al over waer, dat Liber Bacus *was* vierhondert jaer ende sesse, eer Alexander quam." Alex. X, 517; z. v. Sp. I^7, 12, 46, III^4, 23, 132, III^7, 55, 12, III^8, 89, 85, Rijmb. 13939, 23201, enz. — „Ende *togede* bede gader, dat hi rechtre *was* ende vader;" Sp. I^2, 42, 75 — „Ende

proefde dat hi onsculdech *was*," Rijmb. 30336; z. n. Merl. 10314.

Opm. Beide modi naast elkaar (de eene in en blijkbaar ten behoeve van 't rijm) in:

„God, die daer ter rechter schole bringhen wilde, die waren in dole, *toghede* daer al openbare, dat God in drien personen *ware* (:), even gheweldech alle drie, één, ende *es* noch ende *was* ie." Sp. III[5], 26, 25 — „Van den gheervalken *seit* die glose, dat hi dicken den aren *nosc* (:) ende hine *vaet*." Nat. Bl. III, 217 — „Maximus.... *togede*, dat hi trike *ontfinc* (:) sijns ondanx, in waerre dinc, ende hi bider Gods ghenaden ende biden ridderen, dies hem baden, die wapene *droege* int gevecht," Sp. III[2], 1, 42.

§ 41. De *conjunctief* in de indirecte vraag is natuurlijk een *potentiaal*, die gebezigd werd in verband met het onzekere der aangelegenheid, waarop de vraag betrekking heeft (vgl. *Vgr.* § 177):

„Datmen soude vragen das in Delphos an Apolline, wies so sculdech *ware* te sine." Sp. I[2], 49, 18 — „Ende hi vragede, alse hine vernam, oft hi clerc *ware* ghewijt;" ibid. III[2], 24, 64 — „Daer dedi ondervraghen wale, oft waer *ware*, dat seide dat diet, of Gauweloen den wijch verriet." ibid. IV[1], 27, 82 — „Hi vraegde of hi *ware* groot in den hemel, diet gheboot." Rijmb. 19495 — „Pieter die vraegdem saen hoe dicken hi vergheven soude sinen broeder sine scoude; oft ghenoech *ware* an VII warf?" ibid. 24098 — „Ende vraechde, hoe soe *ware* doot." Alex. IV, 100 — „Doe vraechde die weert den coepman, of in sijn huus wijf ofte man enich *ware*, die hi minde." ibid. VI, 647 — „Alsi vraechde ofmen iet wonders meer *vonde* int lant, men seide „neent." ibid. X, 534 — „Toech mi redene daer van, want ic gerne lere, wies scout dattet *were*." Wap. M. I, 63 — „Nu berecht mi van den persone, diemen heet Heilech Geest,

hoe mijn gelove, sonder hone, te hem *clemme* ende *winne* die crone, die alre gaven es meest;" ibid. III, 392 — „Doe vraechde die waerd na die sake, hoe hi *hiete*, ende wanen hi *ware*." Torec 366 — „Ende bevraegde te hant of Thelamon *waer* int lant." Troyen hs. 3221 — „Mittien Eneas vraghen hiet wie daer heer *waer* in dat lant," ibid. 36005 — „Die hem daer met fellen moede vraechden wie hi *ware*:" Franc. 787 — „Wie hi *ware*, hi vraechde das," ibid. 9327, enz.

Opm. De met *soude* omschreven tijd heeft de beteekenis van een *futurum*:

„Ende vragede saen na desen waer Cristus *soude* geboren wesen," Sp. I^6, 44, 17 — „Ende vragede .... eenen moenc, die hiet Jhan, wat hem daer *soude* gescien," ibid. III^2, 20, 35 — „Doe vraechdi der joncfrouwen saen wat lone hi *soude* nu ontfaen." Torec 946; enz.

§ 42. Als rest van de vroegere parataxis, waarbij de vraagzin als een zelfstandige zin behandeld en dus het daarin staande verb. in den *indic.* gebezigd werd, staat ook menigmaal deze modus in de indirecte vraag:

„Ende vragedem hoe hi *hiet* mede." Sp. I^7, 32, 4 — „Doe bevragedic hare mede, hoe langhe soe *was* in desen aert" ibid. 53, 80 — „Ende vragedem wat hem *was* orbare," ibid. III^2, 8, 15 — „Sech mi, of die selve bouc alleene *inhout* den ondersouc vander moenke vette male?" ibid. III^4, 27, 53 — „Sech ons dat, hoe men best *coemt* in die stat;" Rijmb. 7163 — „Ende vraegdem twi hi *riep*." ibid. 8496 — „Maer hi en dorste hem vraghen niet, bi wat saken dat *was* ghesciet." Alex. IV, 1593 — „Alsoe dien coninc dus besach, vraechde hi, wat hare *wach*;" ibid. VIII, 187 — „Men vraghet dies in menighen lande, twi die ever *hevet* sijn tande," Nat. Bl. II, 137 — „Hier bi machstu kennen mede, of een voghel *heeft* den rede:" ibid. III, 1609 — „Besie oft vlegge *hevet* of

scaert ant einde of daer middenwaert;" Oversee 95 — „Doch roepen si met luder sprake om diere spise van goeden smake, ende waer men *coept* den besten wijn." Kerk. Cl. 72 — „Wie es soe coene die u vraget wanent u *comt* dat gi bejaget?" ibid. 160 — „Doe so vrachdemen hare na dat, waeromme si nu *weent* ende tirst *was* vroe." Torec 262 — „Segt, moghestu my berichten dan, waer Paulus *woent*, Gaeds man?" Troyen hs. 13817 — „Segt, want het is ons onbekant, wat u *dreef* hier in dit lant," ibid. 37314 — „Ende doet my, Here, nu te verstane, ofte daer iet *gheleghet* ane." Merl. 1404, enz.

§ 43. Tot de indirecte vragen zijn ook te brengen de objectszinnen, waarin als 't ware in antwoord op een veronderstelde vraag een of ander feit wordt meegedeeld. Hier staat, evenals in de gewone indirecte vraag, ten deele de *conj.*, ten deele de *indic.*:

„Dedi vele dinghen verstaen: hoe die helle *ware* gedaen," Sp. I[7], 21, 19 — „Ende tellede daer sinen gesellen, hoe hi van diene wilden quellen uten kaerker *ware* ontgaen" ibid. I[8], 9, 25 — „Dat hi bi siere genaden onsen ogen wilde toghen, hoe dat wijf *ware* bedrogen." ibid. III[7], 15, 32 — „Maer doe seid sijt hem al bloot hoeder mede *ware* ghedaen." Rijmb. 2880 — „Si souden weten wel tien stonden, wie hi *ware*, als menne onwerde verheven hadde van der erde." ibid. 24344 — „Maer doe Emenedus vertelde, waer Daris *lage* upten velde" Alex. IV, 1109 — „Ende gheboet dat hine an lyoene proevede, wat hi *ware* waert." Nat. Bl. II, 660 — „Ende wijsde Torec saen, waer die casteel *ware* gestaen, daer die cyrkel binnen was." Torec 3023 — „So suldy horen altesamen, ... hoe al die sorghe *waer* gheleit op Dyomedes ende synen compaen Ulixes." Troyen hs. 151 — „Ende oeck zeide hi hem daertoe waerby dat *waer* ende oeck hoe;" Merl. 4739, enz.;

„Daernaer so seidi hem mere, hoe dat wilen *was* een

here:" Sp. I^7, 24, 45 — „Nu hebben die Alanen verstaen, hoe dat Crossus *was* ondaen ende doot bleven inden stride." ald. III^4, 8, 57 — „Nu seghet van Malmesberghe Willem van Inglant, wat onder hem nu *gheviel* indien tiden," ibid. IV^2, 5, 61 — „Nu salmen merken ende horen hoe dese David *ward* gheboren uten volke van Israel:" Rijmb. 9131 — „Dat men merken sal ende leren wat doegden, wat groter eren, dat *coemt* van te dienne Gode" ibid. 16073 — „Hi mercte sine ghestadechede in sijn verlies, ende sine sede, ende hoedanech hi *was* in stride daer te voren in corten tide ende hoe ghedaen hine *siet* staen onder sine viande ghevaen," ibid. 29415 — „Daer stont ghescreven Asaël, hoe hi doot *bleef* ende helpe *riep*," Alex. IV, 787 — „Dat was, omdat hi woude weten, wie milde *was* van sinen smeten," ibid. VI, 93 — „Ende waer bi dat *coemt*, merct das." Nat. Bl. II, 3646 — „Hier suldi hoeren voerwaert me wat wonder men *vint* in die ze, ende int water ende in rivieren;" ibid. III, 3667 — „Laet ons, Martijn, over een hier af spreken onder ons tween in dit dyaloge, wanen dat eerst *quam* die ween, dat die wilen so onwaert sceen nu sit also hoge." Wap. M. I, 27 — „Ic soude gerne doen gewach, hoe dierste crune *was* versmaden," Kerk. Cl. 29 — „Daer in gescreven stont algader, wat gesciet *was* moder ende vader," Torec 165 — „Men saelt hierna wel secgen u, waeromme hi daer also *quam* nu." ibid. 397 — „Dit sach die joncfrouwe groet ende smal, daer si was ten vensteren gestaen, wat dat Torec *hevet* gedaen." ibid. 2783 — „Men en mocht niet al in een jaer te vollen scryven, dat is waer, hoe scoen dat *was* Polixina," Troyen hs. 7031 — „Segt, want het is ons onbekant, wat u *drecf* hier in dit lant," ibid. 37314 — „Alle gemene merket dan, hoe reine *was* dese heilege man, van hoe groter mogentede;" Franc. 2769, enz.

Opm. Ten behoeve van 't rijm staan beide modi naast elkaar in:

„Noch en liet hiet te verstane, wie hi *ware* of wanen hi *quam.*" (:) Sp. III^3, 6, 48 — „Mettien es hem comen mare, hoe dat in Bartaengen *ware* (:) sijn neve coninc met gewelt, ende hoe hi tlant *heeft* an hem geselt." ibid. III^6, 29, 31 — „Ende tierst dat men den dach becande, wilde weeten Eneas in wat lande dat hy *was* (:), ende wie datter heer in *waer* (:), want hy sach haer ende daer al woeste bossche ende el niet." Troyen hs. 36589 — „Ende soude gerne weten hoe si *hiete*, ende wi si *ware* (:) ende wanen si also *quam* dare." Torec 3124 (hier staan zelfs buiten „reimnot" *conj.* en *indic.* in één zin) — „Hy teldem hoe dat hy *vacht* (:) teghen Teuther mit synre cracht, hoedaenwys dat hy *bleef* doot ende Thelaphus *waer* een heer groot, ende alle dat volc van ghenen rycke hem coninc maecten ghemenentlicke:" Troyen hs. 8145.

§ 44. Aan den *potentialen conjunct.* in de indirecte vraag sluit zich aan het gebruik van dien modus na een verbum of uitdrukking met een begrip „twijfelen" (vgl. *Vgr.* § 179):

„Hier af hadde die coninc vaer ende *twivelde* oft *ware* waer," Alex. II, 537 — „Al nochtan so *twifelde* hie, ocht enech *ware* van den drien daert hem af mochte ghescien." ibid. X, 760 — „Ende *twifelde* utermaten zere, weder hi best *swege* of *sprake*, dat hi gesien adde de zake." Franc. 7038 — „Ende hem ne *twifelde* min no mere hine *ware* met onsen here;" ibid. 7943; „Sine jongers, die *twifelhede hadden*, oft dat Cristus *ware*," Sp. I^5, 11, 4 — „*Was in twifele* elke scare langhe, wie int scoenste *ware*;" ibid. I^4, 39, 45 — „Hem *twifelde* waer hi gevloen *ware*." ibid. III^2, 4, 21 — „Nochtant en waenic dat van my niemant en *twyvelt* wie ic *sy*;" Troyen hs. 25824 (Epis. 6798).

Opm. De door *soude* omschreven tijd heeft de beteekenis van een *futurum*:

„So dat langhe *in twifele stoet*, welc here keeren *soude* den voet." Sp. I[3], 21, 33 — „*An twifle waren* si alle gader hoe dat metten roomschen rike *soude* varen cortelike." Rijmb. 30544 — „*Twivel was* daer menichfoude, wie dien seghe hebben *soude*." Alex. IX, 429 — „Mettien *was* daer die *twivel* groet, wien datmen koninck maken *zoude*." Merl. 4522.

§ 45. Een *indic.* vertoonde zich na „twijfelen" alleen in (en ter wille van) 't rijm:

„Die heren *waren in twifele* danne, omdat hi gheen kint en liet, wie best ter Vranscer cronen *siet*." Sp. IV[1], 57, 18 — „Enten keyser *twifelde* das in wat steden dat hi *was*," Sp. IV[2], 45, 25 — „Nu *twivelt* meneghen man hier af, wie hem daer antwoorde *gaf*." Alex. X, 831 — „Maer hi *twivels* alse meest, weder dat nature *vant*, joft selve maecte de viant." Nat. Bl. II, 3050;

Voor *mach* in „Die hem zere *twivelde* das, dat so lanc niet *mach* sijn de bede," Franc. 8946, zie § 57.

§ 46. *A.* In temporale bijzinnen, ingeleid met *eer* (*dat*), *voerdat*, *ten eersten dat*, *teerst*(*en*)*dat*, *talre eersten dat*, *alse saen alse*, *alse*, *tote* (*dat*), *tes*, *onthier ende*, *totien tiden dat*, *toter wilen dat*, *hent dat*, *so lange dat*, *so verre dat*, *als lange dat*, *als lange als*, *die wile*, staat de *potentiale conj.* om aan te wijzen, dat men de in de toekomst liggende omstandigheid als onzeker beschouwt (vgl. *Vgr.* § 181):

„Doe belovede soe onsen Here, dat soe en ate nemmermere, *eer* soe *ontfinge* dat soe bat." Sp. III[8], 1, 31 — „Daer si den berch ghingen neder, gheboot hem onse Here weder dat si niemen ne seiden van desen, *eer dat* hi *ware* verresen." Rijmb. 23973 — „Sprac hi: dat wesen niet en mach, *voer dat* hi ter vriendscap *quame* van Rome:" Sp. I[5], 44, 24 — „Ende hiet siere

suster Saloma dat soese alle ghader bedorve, *ten eersten dat* hi *storve*:" Rijmb. 21712 — „Dan sout porren al dat heer, *tierst dat* die wynt mit hem *weer*." Troyen hs. 6532 — „Dat men te wighe soude gaen, *teerst dat* men *saghe* die sonne up staen." Alex. II, 689 — „Ende hy gheboet haer op haer eer dat kint verbernt soud wesen, *tierst dat* sy deraf *waer* ghenesen." Troyen hs. 6227 — „Was jegen der zonnen upgaen een clene veinsterkijn gestaen, om dat in somege tijt vanden jare, *alse* die zonne upgegaen *ware*, dat soe ghinder doreschene," Sp. III[2], 11, 67 — „Soe bat, *alse* hi ten rike *quame*, dat hi hare II kindere name, ende sette an elke zide eenen." Sp. I[7], 20, 35 — „Alexander hoort ende versteet dat daer en was wonders nemee, *tote dat*men *quame* ter Oostersee." Alex. X, 430 — „Die hiet datmen hem dat prosent hilde *tote* hi te Rome *quame*." Rijmb. 34314 — „Datmen liete dit metsen staen, *tes* die tijt *ware* (var. *was*) al vergaen" ibid. 17457 — „Ende geboot hem bi bedwange, dat hi begote also lange met watre geent droge hout in gheent droge lant ende cout, *onthier ende* soe *gave* groede." Sp. III[4], 35, 15 — „Bedi so seidi over waer dat hi soude seven jaer alse een beeste eten al uut beide gars ende cruut ende in enen osse sijn verkeert, *totien tiden*, *dat*tijs *ware* gheleert dat doch ware een ander god," Alex. II, 1119 — „Merline ick hier ontbeide *hent dat* hy kome, als hy zeide." Merl. 5944 — „Dat, alsine sagen doot, dat sine lange naect ende bloot lieten leegen uptie aerde, *als lange dat* een sire vaerde gemackelike ende sonder ghilen den trait *ginghe* van ere milen." Franc. 7595 — „Els was hi vrome te andren dingen, ten wapenen enter wandelingen, *also langhe dat* sine bruut ghene dinc al brochte uut, ende soet sinen vrienden *ontecke*," (:) (vgl. § 5 *opm.* 1 *c*) Sp. IV[2], 58, 69 — „Ooc gheboot hi dat men gheleeste, ende dat men tlant viere al dure *also lange als*tie feeste *ghedure*." Rijmb. 18132 — „Hem ne mochte niet

messcien *also lange als* hi met hem *ware:*" ibid. 28718 — „Ende sijn raet ende sijn gebot datmen den keyser tsine gheve ende God tsine, *die wile* men *leve?*" Sp. III[8], 93, 210, enz.

B. Ook als de omstandigheid stellig, zeker is, staat soms de *conj.*, met de beteekenis van een *futurum* (vgl. *Vgr.* §§ 190 en 190*):

„Sijn here ordineerde hi saen dat men ten mure ghinge daer, *eer* die dagheraed *worde* claer." Rijmb. 29074 — „Daer es Fransoyse te kenne gegeven gelijc als hi in sijn leven Jhesum Karste volchde naer, soude hi gelijc hem werden daer in der passien verdriete *eer dat* hi dit leven *liete.*" Franc. 6923 — „Platearius ghevet hem raet, dat hi die gomme int water doe *tote dat* si *smelte* (var. *smelt*) ende *ondoe*," Nat. Bl. IX, 394 — „Athenor bat hem dat sy swyghen ende sy gheven enen vrede tusschen hem ende bynnen mede, *totdat* men die doden *begrave* ende men dat velt *rume* daerave," Troyen hs. 30814 — „Daer wouden sy haer leven leden *totdat* die lentyn *quame,*" ibid. 35983 — „Ende siede dese dinghe, radicke, *ont-hier ende* et *worde* dicke:" Nat. Bl. X, 395, enz.

§ 47. *A.* Wil men de omstandigheid als een stellig feit voorstellen, dan wordt de *indic.* gebruikt:

„Hi bleef wetende ende wijs van dat hi horde ende sach, *eer* hi *quam* in desen wach." Sp. III[7], 37, 10 — „Daerna den Sone uutvercoren, van hem gewonnen, alse wijt horen, *eer* oyt begin *ginc* in." Wap. M. III, 134 — „Symon was, dat mogewy lesen, van syner laserheit genesen, lange *eer* Onse Here *was* gevaen;" Merl. 250 — „Doe bleef hi doot, daer in Caldee *eer dat* Thare *starf* sijn vader." Rijmb. 1503 — „Om dit spot, sone hadde altoos Mycol gheen kint *voor dat* soe *starf* ende met hare die vrucht *bedarf.*" ibid. 10126 — „Niet verre ne hadde hi ghemineert, *voor* die spise *was* al verteert;" ibid. 34295 — „Ende, *ten eersten dat* Adam *waect*,

hiet hise Virago bi namen," Sp. I[1], 8, 36 — „*Teerst dat* hi *was* ghebeet, was hem een sitten ghereet van yvore ende van goude." Alex. X, 1121 — „*Teerst dat* hi *sach* die ure, keerde hi te haren scaden, die lettel weren up hem daden, ende sloegher meneghen buten mure." Rijmb. 30446 — „*Talre eerst* dat *was* dach, voer hi over ende sijn here." Alex. VI, 396 — „Darius die dede hem eere *alse saen alse* hi daer *quam*"; Sp. I[3], 15, 18 — „Die ghier sine jonghen voet *tote dat coemt* die wintertijt," Nat. Bl. III, 3570 — „Ende slipen *tot* die dach *ginc* ane." Torec 2620 — „Ende lach danne in sine ghebede al *tote dien dat was* dach:" Sp. IV[2], 39, 14 — „Tote des Woensdages hi lach, *test* avond was," ibid. III[8], 17, 56 — „Dan moeten voeden sine jonghen ende broeden, *onthier ende* hi *verjoghet* ghinder." Nat. Bl. III, 139 — „Hier in ne vindi favle no boerde, no ghene truffe, no faloerde, maer vraye rijm ende ware wort, hoe die tijt es comen vort, sint dat die werelt eerst begende *toter wilen dat quam* ter stonde dat Jhesus Christus themele clam," Rijmb. 27 — „Dus hevet al den dach gheduert ende hoe langher hoe meer versuert, *hent dat* hem die nacht *benam*." Troyen hs. 17485 — „Dus waest daer *so lange*, sonder waen, *dat* in een strec *wart* gevaen," Sp. I[2], 9, 31 — „Doe reet Torec allene daer *soe verre*, *dat* hi gereden *quam*, daer hi Bruans montange vernam, Torec 510, enz.

B. Ook het *praesens indic.* heeft soms de beteekenis van een *futurum* (vgl. *Vgr.* § 190):

„Dat hire hem niet kere weder an, *eer* soe *neemt* enen anderen man." Sp. III[8], 18, 43 — „Vaert uwer straten, dat radic u, *eer* hi u te doet *slaet* nu." Torec 409 — „Hier sal, sonder waen, dies apostels kerke staen, *talre eersten dat* ons God onse Here hier ter stat *doet* weder keren." Sp. III[6], 10, 23 — „Dijn gheslachte, wet dat wel, sullen sijn coninge van Israel *tote dat coemt* ten

vierden lede." Rijmb. 13613 — „Ic blive hier dan *tote dat* dat scep *comt* hier an." Torec 2292 — „Ende verdrincten so int slaen, dat hi achterwaert moet gaen, *tote dat* hine van der roetsen *drivet*, ende hine also *ontlivet*." Nat. Bl. III, 191 — „Nu sijt Florise onderdaen, *tes* die keiser *heeft* verstaen ende u *sent* enen andren baelju." Rijmb. 27575 — „Dat ne mach niet zijn *also lange alse levet* die Here mijn." Merl. 4581, enz.

§ 48. De uitdrukking eener mogelijkheid in den van een negatief, interrogatief of indefiniet antecedent afhankelijken relatieven zin vereischt natuurlijk den *potentialen conj.* (vgl. *Vgr.* § 182):

„Ende hier jegen *ennes geen zin diet beneeme* meer no min," Sp. I[8], 51, 23 (= die het zou kunnen verhinderen) — „No men vonde nemmermee *niemen die voere* in de zee." Rijmb. 237 — „Verbieden hordi overwaer Moyses in doude wet, dat *gheen steen* moest sijn gheset in den outaer te ghere steden, *die* met ysere *waer* ghesneden." Nat. Bl. VII, 937 — „Hi*ne* leeft *niet*, *die* u *gave* te kinne die bliscap, die daer gedreven was." Torec 3768 — „T*en* is *gheen verwinlic dinc noch leet dat* nie *verghate* cortelinc." Troyen hs. 20853 — „H*ens coninc no coninginne*, *die* emmer aflaet *gewinne* van sire onsalicheit, hine hebbe een traen, al waert oec dinne, van desen dauwe te sinen beginne:" Wap. M. III, 449 — „*Eu* es *geen herte diet bevinde* noch tonge so heilech diet ontbinde, want die mensscheit niet en weet." O. H. Wond. 100 — „Dat, bi aventuren, niet van dien, datmen van buten mochte sien, hem *ne geen prijs* an quame, *die* hem den loon van binnen *name*" Franc. 5463 — „Ende *niemen* es *die* den wech *vonde*, hine hadde des lachamen ghesonde." Heim. 849, enz.;

„Doe vrageden si *wie* hi ware, *die* hem *anclaghe* so sware:" Sp. III[3], 42, 79 — „Ende bat Gode dor sine genade, dat hi hem verstaen dade, *wie* dat ware *dat*

laghe daer." ibid. III², 31, 75 — „Wie sal mi dies maken vroet, *welc* haerre dat ic heten moet thout *dat* leven *toge:*" Disp. 488 — „*Wie* es *die* dit *bedrive*, (:) dat hi ons geve gansen raet, an welken men sekerste vaet?" ibid. 555 — „*Hoe* coemt, *dat* hem elc niet *vermoene* met live, met goet gereet te sine, te suveren tlant van dien venine?" Oversee 89;

„Ende vraghede, oft inde camere ware *eenege ymage* scone ende clare, *daer* dat kint *na ware* gedaen." Sp. I³, 27, 13 — „Daer hiet hi werpen den eersten steen *die ware* sonder zonde gheen," ibid. I⁷, 15, 21 — „Datmen te moenke niet ontfinge *die* eighijn *ware* tenegen hove, sonder bi sijns heren orlove." ibid. III⁵, 21, 94 — „Dat hi *dat eylant* wilde soeken, daer men af *lase* in bouken," ibid. III⁶, 56, 59 — „Haddi," sprac hi, „in uwen zinne *eenech point* van redene inne die gheestelijc oft godlijc *ware*," ibid. IV², 51, 5 — „Dat hi ghebood *waer so* iemen *ware* doot, dat hi altoos daer niet quame," Rijmb. 5393 — „Beliep hine daer, hi haddene vermoort, ende *al dat ware* in die poort." ibid. 10407 — „So vele, datter een toe riet dat mens behouden soude doch *tselve dat*ter *stonde* noch." ibid. 33484 — „Om dat si souden ontwee sniden *al dat ware* an haren siden." Alex. IV, 1637 — „Ic soude ontmoeten minen viant, *daer* icken *vonde* in mijn lant, ende hi quame voor mine oghen." ibid. VI, 877 — „Van desen dier es datmen leist in Plinius boeke, dat sijn smere ghesoden seer nutteliken were *die ghene die* hem *ontsaghe* der scade, dat hi twater soude laden, bestreke hire mede sine lede." Nat. Bl. II, 1950 — „Daer *alle doget* uut begonde, *die* men *versta* ofte *sie*." Wap. M. III, 148 — „Datti hem *enich wort* an seggen soude, ende bringen vort, *daer* die prijs *bi worde* te stoort." Franc. 2832 — „Omdat hi wilde, dat mi name *diegene die* hier tirstwerf *quame*," Torec 33, enz.

Opm. Den omschreven *conj.* merkte ik op in: „Hier *en* is *vrouwe die soud* moghen gedueren, haer en soud haer hertte scoren." Troyen hs. 18689.

§ 49. Is de relatieve zin niets dan een bijstelling van het negatief, interrogatief of indefiniet antecedent, dan is natuurlijk de *indic.* in gebruik:

„*Noint* ne quamer Romein int lant, *die*t an Rome *dwanc* metter hant." Sp. I^6, 2, 9 — „*Niemene* hevet haers oec brake, *die* met ongheveinsder herte an hare *roept* in sine smerte." ibid. I^7, 66, 166 — „Want men *ne ghenen vroeden* weet *die* an hem *gheloof t* iet," Rijmb. 24282 — '„*Niet dat leeft* ne werpt sijn saet buten der femelen, daert toe gaet, wakende noch slapende, sonder die man;" Nat. Bl. II, 181 — „Nochtan scrivet Jacob van Vetri, dat *niemen* in die werelt en si, *die* noyt *quam* aldaer hi sach sulken boem onder den dach." ibid. IX' 39 — „T*en* is *nyemant* in die werlt wyt, . . . *die* soe groet eer *heft* bejaghet," Troyen hs. 759 — „Ic *en* weet *man*, die riddersnaem heeft, *die* hem *ghelycket*," ibid. 17174 — „En es *niemene* onder den dach, *die*t oit vresceliker staen *sach* dan het staet nu ter stede." Disp. 199 — „Sine heeft *geen lit dat* haer *bestaet*," Oversee 114 — „Ende hier *n*es hertoge no grave, noch *nieman* oec al hier omtrent, *die* hem des iet *onderwint;*" Torec 1101 — „*Nieman* waser *die*ne *ontbant*," Rijmb. 2981, enz.;

„*Wat* es *dat* men soeter *vint*, dan geperste beerkine," Disp. 151;

„Dat *al* ontlivet was clene ende groet, *dat* sculdech *was* an Gayus doot." Sp. I^8, 1, 45 — „*Wat so* daer *was* andie vaert, ghinc hem altemale in hant." ibid. III^5, 52, 4 — „*Wat so* hem eens *quam* in den sinne, dat wildi emmer vulbringen," ibid. IV^2, 29, 2 — „*Wie so droech* in Egipten crone, hietmen bi namen Pharaone."

Rijmb. 3379 — „*Waer dat* hi *quam* in elke stede, wet wel dat mense hem ondede," ibid. 19849 — „*So wie so* daer van ere paertien conincstavel *was*, wet voor waer dat hi was out sestich jaer." Alex. I, 832 — „*Wat so* die aerde in hare bedwanc *hevet* dat waert hem onderdaen" ibid. X, 1082 — „*Al dat* hi *siet* dat dinct hem quaet," Nat. Bl. I, 93 — „Ende *wat so levet* in sire wise, dat hi bevaet in sinen bedwanghe." ibid. V, 648 — „*Al tfolc*, *dat woent* sonder getal beede op berch ende in dal," Wap. M. II, 137 — „Men mochte nemmermeer, Marië, ontbinden *al die prophecië*, *die* men *vint* van u bescreven." Claus. 300 — „*Wat dat* Torecke *gebrac* algader, wapine, scilt ende oec spere, dede hem Walewein geven," Torec 1995 — „Ende namen *al dat* men daer *vant*." Troyen hs. 8074, enz.

§ 50. Als resten van den vroeger (vgl. *Vgr.* § 182 *opm.* 2) gebruikelijken *potentialen conj.* na een superlativus zien we bij MAERLANT:

„Dit sijn *die chierlijcste ghewaden*, *daer* hem keyser *met moge* begaden." Sp. III[7], 1, 71 — „Ende dat het was *die stercste* mede, *die* daer yewer *stonde* in tlant." Rijmb. 28470 — „Tierst dat hy quam in die stede, maecte men *dat meeste seer dat* ye synt *waer* of eer." Troyen hs. 20638. — „*Die scoenste*, *die* in de werelt *ware*" Sp. I[2], 15, 34 — „Dat hi belovede... dat hine *den hoochsten* soude maken sekerlike in waren saken, *die* in al sijn here *ware*." Alex. VIII, 55 — „Up een ors, sterc ende snel, *tscoenste dat* men *ghevisiere*," (:) Heim. 404 (Cl. 401 *mach visieren*) — „*'t Fierste volck dat* wesen *moghe*" Sp. III[1], 24, 78.

§ 51. Meer gewoon is, na het verloren gaan van het potentiaal begrip in deze constructie, het gebruik van den *indic.*:

„*Die staercste* waest, ... *die* van wive oint *was* geboren." Sp. I[2], 21, 18 — „*Die beste*, *die was* in enege

stede." ibid. III[2], 15, 64 — „Dats *dbeste lant* ende *tscoenste* mede, *dat*men *vint* in enegere stede." ibid. III[6], 57, 13 — „*Die eerste grave*, *die* oint in Vlaenderen *wart* man, ende *diet* van Vrankerike *gewan*," ibid. III[8], 89, 86 — „*Die stoutste ridder die was* met hem," ibid. IV[3], 10, 57 — „Wi lesent dus, dat hi *die scoenste* was van live, *die* ye *quam* van erdschen wive." Rijmb. 9894 — „Cresuse die *de rijcste* was van scatte, *daer* ic ie *af las*, wan hi sijn lant af metten goede," ibid. 17405 — „Entie *die quaetste* was ghelovet *die* ie crone *drouch* upt hovet." ald. 30519 — „Die *die rijcste* was te voren, *die* noch ie *was* gheboren," Alex. II, 761 — „Die *die alre rijcste* was te voren, *die* noch nooit *was* gheboren." ibid. 1231 — „Hi es *die hovescste* te voren, *die* noit ter werelt *was* gheboren." ald. IV, 1329 — „Ende es onder edelen voghelen *dedelste die vlieght* met vloghelen." Nat. Bl. III, 1241 — „*Die heetste voghel* ist van naturen, *die*men *vint* in die scrifture." ibid. 3187 — „*Die scoenste die sach* nie man;" Torec 1094 — „Ende *een die rycste die droech* croen." Troyen hs. 11525 — „*tStoutste dat was* onder der sonnen." ibid. 35318 (Epis. 10436 *'t Scoenste*), enz.

§ 52. Ook in consecutieve zinnen staat een *potentiale conj.* ter uitdrukking van iets onzekers (vgl. *Vgr.* § 185):

„Dat niemene *so coene* en si, noch *so vorbare* noch *so sot*, *die trecke* boven der heren gebot." Sp. I[4], 10, 34 — „Die apostelen sagen daer hare ziele *so doreclaer*, *dat* ghene sterfelike tonge noch geseide, noch *gesonge*." ald. I[7], 49, 87 (= zou kunnen bezingen) — „Maar *also* sette die saken, *dat* hijt souken *conne* ende maken;" ibid. I[8], 51, 61 — „Desen sagen wi *so teblasen* wesen, *dat* ongelovelijc *ware* dit." ibid. III[2], 45, 49 — „God gef hem *sulken geest*, *dat* hi nemmermeer *vinde* stonde in sinen live te doene sonde!" ibid. III[3], 44, 50 — „Te vraghene

so began hi, twi hem dat lijf ware *so vast*, *dat* hi n*ontsage* niet een bast noch weder swert, no stoc, no steen." ibid. IV[1], 22, 26 — „Doe dedene die paues ontbieden, maer hine dorste des niet *genieden* (= het wagen) *dat* hi wedercomen *ware*." ibid. IV[1], 67, 53 — „Alse die niet en *dar dat* het *blive*." ibid. IV[2], 44, 118 — „Ende bi aventuren ooc ware in dander gheslachte *sulc man*, *die* waerdich *ware* te sine daer an." Rijmb. 5826 — „God es wel *machtech der zake dat* hi van desen steen *make* die hier liggen, Abrahams kinder." ibid. 22023 — „Ende men doe *so grote moort dat* ment *telle* emmer voort." ibid. 28731 — „Ooc *hadde* hi bi na *die aventure*, *dat* hi met hem in *ware* ghevaren, die weken voor sine scaren;" Rijmb. 30450 (= hij was bijna zoo gelukkig, dat enz.) — „*So volmaect* van allen leden, *dat* men in dien daghe heden niet en *vonde* hare ghelike." Alex. I, 1153 — „Al benic tonweert verwonnen, soudi mi *selker scanden* onnen *dat* ic dan *bade* minen viant dat hi mi gave in mijn lant ene clene macht in ene stede also, alsi Macheus dede?" ibid. VI, 885 — „Want hine *so nauwe* bestaet, al const hi al der werelt raet, *dat* hi *ontginghe*, Got en daet," Nat. Bl. VII, 424 — „Niemen wese dan *so sot* dat hi dat *houde* over spot," ibid. IX, 9 — „Ende hem en *doech* no dat, na dit, *dat* hi iet *gedie*?" Wap. M. I, 18 — „God helpe mi, ... dat mijn sin *so* werde gevaecht, *dats* di *moete* (var. *moet*) behagen:" ibid. 465 — „Gi brocht u kint wel *in den moede*, *dat* hijt *vergave* dor u wale in der lester wagescale." Claus. 193 — „Die doget is overal *so trage*, men *vonde* cume die daerwaert sage." Oversee 181 — „Ende gi hebt enen eet gedaen, dat gi nembermer ne selt ontfaen man te nemene, hi ne si *so starc*, *so vrome*, *so dat* hi alle die van der tavelronden af *moge* steken op ere stonden." Torec 3105 — „Nu gaeter toe mit *sulcken rade*, *dat* men niet en *vertelle* hierachter dat mij ghescieden

dus den lachter." Troyen hs. 7924 — „Sy mochten lichte uyttermaten ghesproken hebben *sulcke tacle*, *die* niet en *waer* gheint wale." ibid. 23018 — „Ic bidde den here, die di wrachte, dat hi mi tempere dine hitte, dattu mi sochte bernes ditte *also dat* ic *moge* gedogen die cracht, die du mi souts togen." Franc. 2626 — „Hoe die mensche in alre stont sinen lachame sal houden ghesont, *dat* hi gheens meesters en *hebbe* noot." Heim. 835 — „Dat hi moete werden *alsulck een man*, *dat* des al dat volc ende Onse Heer *moete* hebben loff ende eer," Merl. 44 — „Die maken zouden *zulke stene*, *datt*ene *wonne* man negene." ibid. 4761, enz.;

„Ooc seidsoe dat soes *weerdich* ware, *dat*tie coninc *wonne* an hare." Alex. VIII, 195 — „Ghy wert *weert dat* ic u *scloeghe* doet." Troyen hs. 3196 — „Sine woert ne waren licht no zot, no *waert*, *dat* mer mede *hilde* spot," Franc. 1029 — „Dies eist ene oghe wijshede, dat dine hoghe eerlichede *so wert* si in der lieder zinne, *dat* soe *clemme* boven de minne." Heim. 580 (Cl. 579: „Dies eist ene hoghe (var. grote) wijshede dat si hem houden in dese sede (var. dat sine hoeghe eerlijchede) *So ward* (var. *so ward* en si) in der liede (var. lieder) sinne, datsi clemmen boven der minne") — „Ens niemen *werdech* sonder waen, noch en ware ooc up al die eerde, *dat* hi na di coninc *weerde*." Alex. II, 442 — „Wanneer waerdys *weert* van lyve *dat* u al sulcke vordel *blyve?*" Troyen hs. 32739 — „Die wel *waert* es *dat*men *ere;*" Franc. 1116 — „Niemen goeder zeggen dan dat dese wondon van desen man yet *waerdich* syn *dat*mense *kere* els dan tons heren ere." ibid. 8407;

„Dat hier of ghinder geen wert claer hine hebt in desen levene *verdient* met bedene ende met gevene, ofte in anderen weldaden, *dat* hi ghinder *vinde* genaden." Sp. III[7], 46, 10 — „Dies en mochti in sine jaer niet *ver-*

dienen, dat es tware, *dat* hi ghesacreert coninc *ware*." ibid. IV², 8, 78.

Opm. Den omschreven *conj*. vindt men in:

„Si souden .... *sulc ordeel* up hare geven, *dat* hare gaen *soude* ant leven." Sp. I², 50, 36 — „Ende seide, dat hi bisscop Andriese verdort hadde *so* met eere nonnen, *dat* hijs ontgaen en *soude* connen." ibid. III⁷, 30, 42 — „Polipercoen die eerst woude datmen bi nachte vechten soude, dede *selke were* bi daghe, *dat* ment prisen *soude*, diet saghe." Alex. V, 493 — „Ten is gheen joffrouwe *so rycke*, noch *soe scoen* sekerlicke, *dat* sy u yet ontsegghen *soude*, wert so dat sy mynnen woude." Troyen hs. 16295;

„Wijn, clareit, ende bruscaert en souden niet sijn *so waert*, *dat* men so vele *soude* in ghieten dat het quame te verdriete." Alex. VII, 623.

§ 53. Wordt het gevolg als een feit voorgesteld, dan is de *indic*. op zijn plaats:

„Wart hem ter herten *also wee*, *dat* hi die tafle *warp* ontwee, ende *brac* ende *smalt* dat calf van goude." Sp. I², 7, 27 — „Sijn herte quam in *sulken twiste*, *dat* hi vort tote siere doot een wort en *sprac* clene no groet," ibid. III⁴, 25, 24 — „*So grote roke* hi ginder liet, *dat* al dat was tier stede vervullet *was* ghinder mede." ibid. III⁷, 39, 62 — „Sidert mesfielt hem *so sere*, *dat* menne dor sine mesdaden *utcstac* sonder ghenaden." ibid. IV², 49, 6 — „Ter waerscep dranc Assuerus *so*, *dat* hi *was* sat ende vro." Rijmb. 18231 — „Want hets I blood stierman, die *so sere* es ghevreest, *dat* hi tscip voorden tempeest omme *werpt* in den gront." ibid. 29274 — „Nochtan leestmen dat si brochten *so vele scepe*, *dat* dat mere te nauwe *was* dien sciphere." Alex. III, 1084 — „Hi hadde den rouwe *so dore groot*, *dat* hi wel na *was* bleven doot." ibid. V, 165 — „Dat hem die coninc van Albane enen hont sende *so groet*, *dat* men noyt *vant* sijn

ghenoet." Nat. Bl. II, 648 — „*So hart* es sine nature ghevest, *dat*mene *graveert* met dinghe enghene sonder met adamas splintere allene." ibid. XII, 704 — „Nu es giericheit *so verwoet*, *dat* elc *settet* sinen moet om al te hebbene allene." Wap. M. I, 631 — „Dat hine wonde *so sere* int hoeft, *dat* hi neder *viel* verdoeft." Torec 1566 — „Maket *also* coninc Pryan, *dat* hy *verliest* alle syn man?" Troyen hs. 30915 — „Enten gonen, diese gaf, verbelgen lichte *also sere*, *dat* hise ne *ghevet* nemmermere." Franc. 5454 — „So wert sijn wille *also cranc*, *dat* hem *rouwet* in sinen moet dat hi omme niet was goet." Heim. 2144, enz.;

„Hi eis wel *wert dat* hise *doet*." Sp. I[7], 68, 38 — „Sy was wel *weert dat* sy derop *lach*," Troyen hs. 1457;

„So dat hi *verdiende* das, dat in Panteon lange *was* sine jeeste gheset," Sp. III[8], 47, 51.

Opm. Ter wille van 't rijm staan *conj.* en *indic.* naast elkaar in:

„Wat es orbaerliker twint dan tpersoer ten wine, daer men den wijn met utewint, ende *so* perst ende *so* bint, *dat* hi te beter *scine* (:), ende menne meer te drinken *mint?*" (:) Disp. 145.

§ 54. Ook bedient men zich van den *potent. conj.* in causale zinnen bij 't opgeven van een reden, die een ander wordt in den mond gelegd:

„Die ridderen seiden entie boden, het ware die gramscepe vanden goden, *dat* een man hem *onderwonde* des Liber Bacus ende Hercules toverlidene so verre." Sp. I[4], 47, 27 — „Hi brake die viere, seiden die dwase, *dat* hi tSaterdages *ghenase*." ibid. I[7], 11, 45. — „Baedsi hem des, dat hi voer hem sprake aldare, *want* hi Gayus heimelijc *ware*." ibid. I[7], 101, 30 — „Maer Rufijn met omoeden bat, *want* hi *quame* uppe dat, dat hi sine wort wille sachten" ibid. III[2], 6, 49 — „Doe dies die kerke wart geware, hebben si om keyser Otten gesent, die

nochtoe niet was keyser bekent vander heilegher kerken van Rome, dat hi merke ende ghome van der Roemscer cronen dien staet, *want* die paues *ware* quaet;" ibid. IV², 19, 40 — „Swoeren die sine ooc al te hant dat hi nemmermer . . . mettem soude varen striden, *want* sine doot *ware* al te fel alle dien van Israel." Rijmb. 10654 — „In slape hem die Ingel hiet dat hise name na die wet, *want* soe *ware* al ombesmet," ibid. 21174 — „Ende, *want*er lettel an *ghelaghe*, pensde hi dat hi ten naesten daghe proeven wilde oft ware waer dattie Juede seide daer," ibid. 29069 — „Daer toe gheboden si ene sake, dat niemene an hem ne sprake, *omdat* hi *ware* verradere groot:" ibid. 32725 — „Si bewijstent ooc in desen: *omdat*tie mane vertoornet *ware* dat soe daerom was vervaren;" Alex. III, 1196 — „Die coninc bat sinen lieden dat si hem niet en ontrieden, *dat* Porus *sprake* (hs. *spreke*) dusdane woort, want hi dicke hadde ghehoort van Darise dies ghelike." ibid. IX, 103 — „Doch seid sy hem die tot haer quam, dat die Gade waeren gram ende Apollyn selven mede was vererret op die stede, *want* syn monster mit avermoede ontreynicht *waer* mit menschen bloede;" Troyen hs. 31365 — „Doe droegen overeen die oude, *ombe dat* Moynes die outste *waer*, dat men hem koninck koes aldaer," Merl. 4524, enz.

§ 55. Anders staat in causale zinnen de *indic.*: „Alexander liet alle were, ende nam biden sterte sijn paert, ende slepet ter ziden waert; *want* hi *ontsach*, des ghelovet, dat dYnden souden hebben gerovet," Sp. I⁴, 38, 46 — „Nerenstelijc verboot hi ende sere wijn te drinkene; *want* die here *sach* die lieden hem sware verteren ende dronkensceep hem seere deren." ibid. I⁶, 17, 57 — „Ende sech den bisscop eer iet lanc, dat hi tfleesch, dat hi hier leide, *want* het *stinct*, werpe upter heide." ibid. III⁷, 48, 44 — „Oec so seidi dese wort, dat hi een groet moene ware, *want* hi sijns dinx so wel *nam*

ware, ende sine cilentie *hilt* wel," ibid. IV², 39, 42 — „Maer *want* hi onlange daer an *was*, ende hi sijn leven *liet*, so nes hi ghetellet niet no met Rechters, no met Hertoghen, also als wijt merken moghen." Rijmb. 7106 — „Sprac I prophete, hiet Azarias, dat hem die zeghe ghegheven was *om dat* hi *hilt* ons Heren wet." ibid. 12349 — „Nu es Babilonien vro, *dat* soe die plaghe van eertrike *hevet* in haren wike," Alex. VI, 6 — „*Om dat* mi *ghebreect* scats, bi dien biddic dat hem ghename si dat hi ewelike van mi Gode bidde altevoren," Nat. Bl. Prol. 150 — „*Want* Yeve *viel* den eersten val, daer wi omme int aertsce dal noch alle sijn verdreven, so seggen si, groet ende smal, dat soe Adame therte stal, die hem hare liet vergeven." Wap. M. I, 875 — „*Omdat* dese diere coopman der ewangelien gherne *wan* ende hi sine tijt met allen zinnen altemale sette int winnen, coos hi in sire herten mere onder te sine dan here;" Franc. 2959 — „*Want* hi cranc *was*, een arem man voerdene up sinen ezel dan." ibid. 3935 — „Dit sprack hi, seide sancte Johan, niet dat hi zin leide daeran, dat hi die armen iet hadde lief, maer *omdat hi was* een dief," Merl. 212, enz.

§ 56. Niet zelden vindt men bij MAERLANT de uitdrukking *mi dincke, dunke* (zie *Vgr.* § 185* en FRANCK'S aant. op Alex. I, 810):

„Die hovescelike gaf clene dinc, *mi dinke* dat hi die maniere vinc;" Sp. I⁸, 45, 49 — „Dit *dinke mi* dat ons anclevet:" ibid. 70, 27 — „Dits eene clene dinc, *dinke mi*." ibid. III³, 31, 71 — „*Mi dinke*, wi moetense doen ontliven, ibid. III⁶, 20, 27 — „*Mi dinke* wi waren besmet in die goede wet ons Heren, lieten wi Gods volc dus onneren:" Rijmb. 18924 — „*Mi dinke* (varr. *dinct*, *dunct*) dat al die werelt vecht jegen der reinre minnen lecht," Wap. M. I, 449 — „*Mi dinke* (varr. *dunct*) dat edelheit began uter reinre herten dan, met dogeden

besneden," ibid. 556 — „*Mi dinke* (var. *dunct*) dat ic meer sculdich bin hare, die mi coes int begin, ende ane mi blivet gestade, dan hare, die fierlike haren kin te miwaert draget," ibid. II, 202 — „*Mi dinct* (var. *dincke*, *dunct*) dat ic di sere quelle," ibid. III, 496 — „*Mi dinke* (var. *dinct*) dat men weldoens verget;" Disp. 46 — „*My duncke* dat aldus sy;" Troyen hs. 32678 — „Waerlike, in sijns kerens begin mochte wel spreken sijn sin metten apostele, *dinke mi*," Franc. 10491 — „*Mi dincke*, alse eenen onnoselen man eeneghe scade comet an, dat mi dert in al mijn lijf." Heim. 1971 (Cl. 1977 *dinct*).

De dikwijls voorkomende varr. *dinct*, *dunct* wijzen echter op het uitsterven van dezen vorm.

§ 57. Een vorm van den *conjunct. praes.* van *sullen* heb ik bij MAERL. niet aangetroffen. (De lezing *sulle* Alex. IV, 1303, staat niet in 't hs.). In plaats van *sulle* etc. (vgl. *Mnl. Spr.* § 227) vinden we *sal:*

„Men sal .... niet ontsien, dat hem so yet *sal* messcien." Franc. 1419 (vgl. § 18) — „Hy vrucht altoes in synen synnen dat hy syn lief niet en *sal* ghewynnen." Troyen hs. 17995 — „Want dat wy, sonder waen, mit vromecheden hebben ghedaen, hebben wy ghedaen dat men ons lachter spreken *sal* hier noch achter." ibid. 32749 — „Bedi es dit van hem ghescreven, dat men merken *sal* ende leren wat doegden, wat groter eren, dat coemt van te dienne Gode" Rijmb. 16072;

in rijm „So en willick niet, dat dat bliven *zal*." Merl. 8935; z. o. ibid. 9112 (boven § 13) en Troyen hs. 5545 (boven § 25).

Niet ongebruikelijk is de *conjunctief* van *connen:*

„Es eenen lantshere mesdaen, sie dat hi *cone* sinen moet vaen;" Sp. I[8], 43, 15 — „Maer also sette die saken, dat hijt souken *conne* ende maken;" ibid. 51, 61 — „Wie so merken *conne*, dat ghemaket was die zonne int Oeste," Rijmb. 257 — „Ten is niemant die ghe-

mercken *konne.*" Troyen hs. 1752 — „Dat XVde, dat hi die ghene si die den wine node es bi, ende sine herberghe ende sine zale ondaen ende open si tallen male hem allen die varen ende keeren ende bodschepe bringhen van heeren, ende hi *conne* dan ondersoeken wat elc brinct uut sinen hoeken, ende *conne* ghevreeschen over waer, wat niemaren loept hier ende daer, ende hi daer bi die ondersaten troesten *conne* ende maten," Heim. 1847.

Zeer gewoon is de *conjunctief* van *mogen:*

„Niet lichte en maecht daer toe comen, dat men vele volcs ghemeene berechten *moge* met pinen cleene:" Sp. I^3, 19, 62; z. v. ibid. I^5, 30, 9, I^6, 30, 62, I^8, 24, 42; 34, 69, III^1, 24, 78, III^2, 12, 78; 39, 61 en 62, III^4, 10, 73, III^5, 52, 48; 54, 49, III^6, 31, 24 47, 16, III^7, 1, 72, III^8, 77, 59; 88, 100, Rijmb. 20172, Alex. VII, 302, Nat. Bl. IX, 506 (:), Wap. M. III, 30, Torec 657, 3110, Troyen hs. 1994, 3585 5322, 5985 12439, 17964, 21501, 30441, 31665, 33938 34077, Franc. 2629, 3464, 10463, Heim. 316, 910, 1708, Merl. 2377, 8104, 8474.

Toch vindt men ook *mach* als *conj.:*

„Haeltse mi," sprac die man, „dat icse *mach* scouwen an." Sp. III^3, 40, 89 — „Help, helich vader, dat ic te diere feeste *mach* sijn," Franc. 9674 — „Als wy versament hebben theer, so en is borch, stat noch weer, die voer ons dan *mach* ghestaen." Troyen hs. 5420 — „Dattu my zegges wie dijn vader zy, ombe dat ick dy *mach* daerby ontschulden vor den lieden." Merl. 4244; z. o. Franc. 8946 (§ 45);

in rijm: „Beval hy .... Ydomeneus op goede trouwe, dat hy en lere tot aen den dach, dat men hem ridder maken *mach*, ende hy dan daertoe doghe dat hy crone draghen moghe," Troyen hs. 33933 — „Ende ontsiet dat men zien *mach.*" Sp. I^8, 65, 31 — „Men zegget

vele ende oeck doet, dat ick niet vertellen *mach* noch oeck doen moge gewach;" Merl. 8214.

Vgl. de varr. *mach* Sp. I[7], 65, 126 en Rijmb. 2612 en *mochte* Rijmb. 10460 en 28463, waar de tekst telkens *mog(h)e* heeft. Men zie voorts *Mnl. Spr.* t. a. p. en *Vgr.* § 188.

§ 58. Het *praesentiaal imprf. (plusquamprf.)* wordt gebezigd om een doen voor te stellen als op het tegenwoordig tijdstip gewenscht of mogelijk, doch met zeer geringe waarschijnlijkheid der verwezenlijking van dien wensch of die mogelijkheid.

Deze tijd staat in een conditoneelen bijzin en in den hiermee in verband staanden hoofdzin ter aanwijzing van het onwaarschijnlijke der conditie en der van die voorwaarde afhankelijke omstandigheid (vgl. *Vgr.* § 183):

„Wie so hem oec dies *trake* achter, hi *bleve* altoos inden lachter;" Sp. I[1], 36, 17 — „Oec *haddi* gerne al daer ter stede Daniele, *waert* hem bequame, van sinen lande gemaect arfname." ibid. I[2], 50, 26 — „*Hadde*men minen goden dit kint bevolen ende geboden, hen *ware* niet bleven doot." ibid. III[6], 6, 37 — „*Waert* dat hi over wilde comen, die crone *werde* saen afgenomen Foken," ibid. III[7], 63, 45 — „*Hadd*ic I sweerd ic *sloghe* di mere." Rijmb. 6084 — „*Hadde* dit I waer prophete ghewesen, mine hant *ware* worden lam," ibid. 12858 — „*Gave* icse om goet, so *ware* die danc entie ere mede wel cranc." Alex. IV, 297 — „Die noch *hilde* gherechte trouwe nemmermeer *lieten* god in rouwe." ibid. VI, 763 — „Die in Almaenghen *quame*, in Beyeren of in Elsaten, hi *vonder* genouch te maten." Nat. Bl. III, 690 — „En *ware* sijn vrucht niet so ga, sie *ware* te prisene vele te bet, want si coel es ende nat." ibid. VIII, 290 — „Die dese apple droghe *name*, ende droghe *leide* sonder lucht,

II jaer so *bleve* goet die vrucht." ibid. VIII, 552 — „Ic *liet* (var. *lietet*) mi costen wel een pont, ende ics vroet *ware* teser stont;" Wap. M. I, 657 — „*Waer* di verboden huus ende lant ende des menscen houde, sone *bonde* mi geen bant;" ibid. 694 — „*Ware* enege dinc van Gode gehat, het *mochte* niet geduren." ibid. II, 288 — „Subtijl *ware* therte diet *bevinge*," ibid. III, 24 — „Die van den Heilegen Geest *ontbonde*, haerre tweer minne hire in *vonde*." ibid. 153 — „*Waer*t dats mi Maria onde, met enen besmetten monde *prijsd*ic gerne suverhede," Claus. 1 — „*Vonde*men prencen ende baroene, alsmen hier voermaels plach te doene, die Kerke en *dade* niet sulc geclach;" Oversee 215 — „Die de waerheit niet en *sparde*, ende *sprake* als die onverwarde, hem *quame* menech fel gemoet!" Kerk. Cl. 56 — „Gi heren, *waer*d nu hier u gevoech, ic *sage* gerne dat wi mergen vroech uttrecken" Torec 812 — „*Had* Hector tot nu moghen leven, Troyen *waer* te wynnen bleven." Troyen hs. 19533 (Epis. 6702 *hadde*, *ware*) — „Want *waer* myn vrient Achilles als hy myn viant es, ic *ontedelde* myn ghe-sclachte, *gave* ic se hem." Troyen hs. 21193 — „Hy *waer* sot die hem aver vroet *hilde*," ibid. 27980 — „Ten *waer* dat ons ghebreke spyse, men en *wonne* ons niet in C jaren." ibid. 30600 — „Want die weerelt *ware* buter eere, sonder wet, *waer* soe sonder heere." Heim. 620 — „Heere die *vonde* sulcken raet, hi *hadde* sconen toeverlaet," ibid. 1740 (Cl. 1745 *dat ware*) — „*Hadde* die hoochste enen dief gegeven dus vele duechden in sijn leven, Fransoys! hi *ware* in alre wijs Gode bequamere dan du sijs." Franc. 2939 — „Ende *liete* hy dat, en *waer* nye man die dat wel geopenbaerde dan waer heen al dat volck quam;" Merl. 1917 — „Ende *waer* dat daerinne, so *stonde* hi scier." ibid. 4881, enz.

Somtijds wordt de omstandigheid, waarvan het doen afhankelijk is, niet door een bijzin, maar door

een participium, een substantivum of een adverbium uitgedrukt:

„Ghy heren, dat *waer* beter *bleven*." (= zou beter zijn, indien het achterwege gelaten was) Troyen hs. 21453 — „Joncfrouwe, wat *hulpe*t vele *gesaget?*" Torec 1285 — „Hi *waer* bat *gebleven ongeboren*." Merl. 3858 — „Wat *holp*t *ontsacet?*" Rijmb. 4816, enz.;

„Ons *waer* veel beter *die doot*, dan te leven in deser claghe." (= het zou veel beter zijn, indien wij gestorven waren, dan enz.) Troyen hs. 30964 — „*Mijn wenen* ne *holpe* clene no groot;" Rijmb. 10336, enz.;

„*Anders* (indien dat niet het geval geweest ware) *ware* hi doot bleven." Alex. V, 151 — „*Els ware* Philotas doot bleven;" ibid. III, 208 — „Si seiden dat hi indien tiden, niewer beter ware dan in Anthonia: *so* (= indien hij daar ware) *saghe* hijt verre ende na." Rijmb. 33226 — „Wiltu dat men mi ontlive met rechte, alse eenen ondadegen man?" *So* (= indien dat het geval ware) *war*ic sondelike daeran." Sp. I[3], 32, 46, enz.

Opm. 1. In den hoofdzin staat dikwijls de omschreven *conj.*:

„*Brake*men die brugge, het *soude*m rouwen," Sp. I[3], 18, 16 — „*Wildi*, so *soud*ic u leeren ende cont maken eene dinc:" ibid. I[7], 66, 90 — „*Ware* mijn vader doot, ic *soude* minen broeder doot slaen." Rijmb. 2404 — „*Behilde* hi tleven, hi *souden* sulke ghifte gheven, dats al there soude hebben nijd." ibid. 32957 — „Dede selke were bi daghe, dat men prisen *soude*, diet *saghe*." Alex. V, 495 — „*Ware* ooc die hertoghe van Brabant sulc een riddere becant, dien roveren te Rippelmonde *soude* dunken grote sonde, tol te nemene met ghewelt den ghenen die varen up die Scelt." ibid. 1229 — „Ende *soude* cortelic daernaer dat kint te wive hebben ghenomen, *waer*soe te haren jaren comen." ibid. VI, 662 — „Ware dat een knapelijn ware so sceent recht

al openbare, dat ware here van sinen rike; *ghesciet* ooc sekerlike dat ware een maechdekijn, so *sout* coninghinne sijn van haren lande in waren sinne." ibid. VIII, 197 — „*Plage*mens het *soude* der werelt vromen." Nat. Bl. I, 48 — „Ende *saghe* hine tenigher stonde onder enighe groete scare, hi *souden* bestaen openbare." ibid. II, 2246 — „Diere of *ate* sonder waen, van sire vrucht, hi *soude* bliven in enen staet sonder ontliven." ibid. VIII, 96 — „Ic weet wel, *waer* ic nu haer vrient, ic *soud* haer so ghetrouwelicke dienen, sy soud my maken rycke." Troyen hs. 15354, enz.

In den bijzin vond ik den omschreven *conj.* in: „Over zonde *souden* sijt heten, *souden* si vleesch van zwinen eten;" Sp. I[1], 34, 15.

Opm. 2. De beteekenis der zinnen met *praesentiaal imprf.* laat natuurlijk geen *indic.* toe; soms echter vinden we ten gevolge van de apocope (vgl. § 1 *opm.*) den *indicatiefvorm:*

„*Gaf* se men hem, het *waer* quaet." Troyen hs. 26792 (Epis. 7767 „*Gaf* menne hem,") — „Het *waer* onrecht groot, *liet* men se ligghen also bloot." Troyen hs. 25610.

§ 59. Meermalen wordt bij een hoofdzin met een *praesentiaal imprf.* of *plusquamprf.* ellips van den conditioneelen bijzin waargenomen:

„Sine valsche dorperheden ende sine grote onmensceli ckeden *ware* te telne te swaer." (ellipt.: indien men ze wilde vertellen) Sp. III[8], 17, 35 — „Het *ware* pijnlic te bedrivene," (ell.: indien men het deed) Rijmb. 5222 — „Vol van venine so es dit, bedi so *waer* hi tetene fel." (ell.: indien men hem opat) Nat. Bl. V, 578 — „Het *waer* te tellen veel te lanc," Troyen hs. 6208 — „Want dat *waer* my een groet verlies." (= indien ik dat verloor, zou het een groot verlies voor mij zijn.) Merl. 1687 — „Maer die dierheid, entie saken, ende dat won-

derlike maken dat daeran was, *ware* te lanc." (indien men ze vertelde) Rijmb. 4719 — „Ende om te cortene die woert en segghic op elc gheen bispel, want ic en *quaems* niet ten ende wel." (indien ik het deed) Nat. Bl. IV, 14 — „Ic en vraghe nummer na enich keren, want ic *bleve* (indien ik het deed) ommermeere al ontset van mynre eere." Troyen hs. 1286 — „Hi antwoorde: „het *ware* scande!" (indien het gebeurde, zou het schandelijk zijn) Alex. IX, 686 — „Neen, seidsi, dat *ware* onghevoech;" Rijmb. 25711 — „Here, seitsi, dat *ware* jegen spoet;" Torec 805, enz.

Opm. Een omschreven *conj.* in:

„Hierna seidi hem bispele, die mi te lanc ende te vele tonbindene *soude* sijn, ende te swaer." Rijmb. 23411 — „Die stat en proevet nembermeer, daer *zoude* af komen groet onvrede;" Merl. 7610, enz.

§ 60. Eveneens is een conditioneele bijzin verzwegen, indien men op bescheiden wijze een wensch wil te kennen geven:

„Daer dat vraye lam tien tiden die bitter doot wilde overliden, ende ons vrien met sinen bloede jegen des viants overmoede, entie ziele den mensche *ontdroeghe* voer hem, diet al gerne *versloeghe*" (indien het mogelijk ware) Sp. I², 3, 29 — „Si en nam hem allen tleven, want soe gherne vrouwe *ware* bleven;" ibid. 31, 41 — „Want hine slands gerne *verdreve*." ibid. III⁷, 52, 42 — „Want het verboot Vaspasiaen, die liever vele hem tlijf *behelde*, dan hine doodde met ghewelde." Rijmb. 29176 — „Torec, die gerne tot u *quame* (indien het geoorloofd ware), want hi u mint so utermaten," Torec 3232 — „Ic *bade* u gherne in deser wys, dat ghy my naemt voer uwen amys" Troyen hs. 16167 — „Sech mi, alse diet gerne hoert ende diet gherne *ondervonde*, van beginne te gronde." Wap. M. I, 596 — „Want hi gherne *ondervonde*, wat Porus an scermen conde." Alex. IX, 621 — „Merlijn,

geerne *bade* (hs. *bede*) ick iu dat, dat gy my waret van herten houd," Merl. 5991, enz.

Opm. Een omschreven *conj.* in:

„Want dat *soudi* gherne sien." Sp. I[7], 100, 14 — „Om ander dinc en bid ic niet el, dan die ridders van Griecken fel dit lant nummermeer en vynden, die my gherne *souden* ontbinden." Troyen hs. 5355 — „Ick *soude*ne geerne spreken vor iu die iu die goede letteren gaf." Merl. 6288 — „Ick *zoude* gerne vragen mede wie dat daerinne sitten sal." ibid. 7436, enz.;

In „Jacop, dune *souds* (var. *sals*) di niet vergramen;" Wap. M. III, 53, is aan te vullen: indien er geschiedde wat moest geschieden. Hetzelfde is het geval in „Hy en *soud* gheen ridder wesen; ter kercken *soud* hy gaen ende lesen ende altoes mit ghemake syn," Troyen hs. 3865 — „Dune *souts* niet allene die grote pine dus anevaen; maer du *souts* uutkiesen saen moghende lude die Gode ontsien, wareid minnen, ende vrecheid vlien," Rijmb. 4468; vgl. *Mnl. Spr.* § 223 *opm.* 5.

§ 61. Als tegenhanger van laatstgemeld verschijnsel vertoont zich het gebruik van een conditioneelen bijzin met elliptischen hoofdzin in schijnbare hoofdzinnen ter uitdrukking van een wensch, welks verwezenlijking men als onwaarschijnlijk wil voorstellen; eig. conditioneele bijzinnen, die behooren bij een elliptischen hoofdzin met de gedachte „dan ware mijn wensch vervuld":

„Owi! oft die keyser doot *ware*, ende ic Gayus openbare here van der werelt *saghe!*" Sp. I[7], 98, 19 — „*Vergave* God dat ic keytive die dode verwecken mochte te live!" ibid. III[4], 24, 39 — „*Verghave* onse Here, dat wi waren in Egypten doot" Rijmb. 5672 — „Owi, of ons *ware* bekant die sware val, dat sware sneven daer menech bose in es bleven" Alex. VII, 662 — „Ay! *vergave* Got...., dat hi voer die doet moeste trecken

opwaert sijn herte." Nat. Bl. III, 1126 — „Owi, ende oftic nu *ware* rike!" Torec 2516 — „Ay! of ic doch *storve* van seer," Troyen hs. 2775 — „*Beghave* Got dat loghen waer." ibid. 4996 (Epis. 1772 *verghave*) — „Zi zeide: „*waer* ick doet, ick arme!" Merl. 7962; z. v. Rijmb. 4309, Nat. Bl. III, 2095, Troyen hs. 4853, 18366, 25980, 26008, 26064, 37993, enz.

Opm. Een omschreven *conj.* met *mochte* in:

„Owi! oft het *mochte* wesen," Sp. I[6], 47, 40 — „Absalon, lieve kint, of ic sterven *mochte* voor di." Rijmb. 10554 — „*Mocht* my doch sulcke stade gheschien, dat ic u spreken mocht" Troyen hs. 24152;

Naast den niet-omschreven *conj.* in:

„*Mocht* ic doch haer vrunt wesen ende sy my *gave* Polixina te wive." Troyen hs. 21024.

§ 62. Eveneens is de hoofdzin verzwegen in de bijwoordelijke zinnen van vergelijking, ingeleid met *alsof*, *of*, *als*, *recht of*, *recht als*, *gelijc of*, *gelijc als*, *gelijc dat*. Deze zinnen zijn verkort uit de volledige uitdrukking „zooals het zijn zou, indien":

„Doe quam daer ter selver stede Neptanabus in diere ghebare *alse ocht* Amon selve *ware*," Alex. I, 260 — „Secht hem dat zi onderhorech wesen hem, *alsof* hy *waer* hoer vader;" Merl. 1636 — „Ende die manne metten wiven daden sravens uutvaert, *alsoft ware* een prinse waerd." Nat. Bl. III, 926 — „Doe liet hi, *of* hi *ware* (hs. *were*) gram," Merl. 4614 — „Ende quam in tlant, min no mere, dan *of* hi *ware* ghesent aldare rovre te sine ende moordenare." Rijmb. 27484 — „Ic minse *of* soe mijn zuster *ware*." Sp. I[1], 48, 56 — „Voer hi danen *als* hi *ware* gram" Rijmb. 7184 — „Die brac hi *alst ware* een stof." Sp. IV[2], 54, 95 — „Ende ic sie den rechten slaen, beede bespotten ende vaen, alse die mese in die clove, *recht offene* God *verscrove*." Wap. M. I, 10 — „Hi quam *rechte of* hi ghevaen, hem den coninc woude

gheven ende uter poort *ware* verdreven." Alex. III, 868 — „Entie van binnen roepen begonnen *recht als*tie poort *ware* ghewonnen." Rijmb. 28779 — „*Rechts als*t *ware* een sinloes man, sach hi gheenen lieden an." Sp. III[5], 16, 125 — „Maer si hebben in hare manieren *ghelijc of*t *ware* bloet." Nat. Bl. VII, 4 — „Dat luyt gaf enen groten crac, *ghelyc of*t *waer* eenen donreslach." Troyen hs. 36423 — „Den liebaert scuerde hi, daer hi quam, *ghelijc als*t *ware* I lam." Rijmb. 8005 — „Si lopen seerre dan perde, *ghelijc alse* een voghel *vloghe* oft *als*men *scote* met enen boghe." Alex. VII, 988 — „Wat es soeter dan hebben eenen, daer du dars seggen toe dijn meenen, *ghelijc dat* tote di selven *ware?*" Sp. I[6], 9, 15 — „Al eist dat ic ooc ghebonden voor u sta in desen stonden, *ghelijc dat* ics sculdich *ware*," Alex. VIII, 515, enz.

Opm. 1. Een omschreven *conj.* met *soude* in:

„Hi stont ghelijc ter selver stont *alse of* hine *soude* verbiten." Alex. X, 612 — „Die aertbeve was daer alzo groet, dat die torre al neder scoet *alsof* hi al gader zinken *zoude*." Merl. 4769 — „Hi begonste also gebaren, *of* hem die geest *soude* ontfaren." Sp. III[4], 32, 35 — „Ghewapent also aen elcke syde *of* men gaen *soud* ten stryde." Troyen hs. 40155 — „Quam hi ende sijn volc wel saen... *alse*men teere feesten varen *soude*," Sp. IV[3], 10, 68 — „Sy laet *recht of* sy *soude* sterven." Troyen hs. 25127.

Opm. 2. Ten onrechte is in den tekst de *indicatief* opgenomen in:

„Lucas dinct hier dat orconden *als of* Judas *was* (varr. *hadde*) uutghegaen na dien, dat dit al was gedaen;" Rijmb. 25942 — „Eene russchinge hi vernam, *alse of* groot volc daer *quam* (var. *quame*) gaende." Sp. I[7], 68, 22.

Opm. 3. Ter wille van 'trijm staat een *praesens* in:

„Een cluwijn haddi indie hant daer, linijn claer, in diere ghelike *alse offer* een schijn ute *blike* alst scinen, dat uter sterren sciet." Sp. IV[1], 60, 22.

Opm. 4. Aan navolging van deze zinnen of aan „reimnot" is het gebruik van den *conj.* toe te schrijven in:

„Dat meent, *gelijc als* (= evenals) I aren *vloghe* (:) boven allen voglen hoghe, also ware Rome hooftstede boven al der werelt mede." Rijmb. 28411 — „Vertoochdem Jhesus Cristus dare *als* (= zooals) hi ant cruce geslegen *ware*." (:) Franc. 445.

§ 63. Ook in den negatief-conditioneelen bijzin en den er mee verbonden hoofdzin staat het *praesentiaal imprf. (plusqmprf.)* (vgl. § 58), in den eersten ter aanwijzing van het onwaarschijnlijke der gestelde omstandigheid, in den laatsten in navolging van de constructie, die gebezigd wordt in hoofdzinnen, afhankelijk van een met den negat.-condit. bijzin verwanten conditioneelen bijzin:

„Al *ware* hi een mesdadich man, nochtan so *waer*re hope an." Sp. I[8], 62, 67 — „Al *bade* vor mi groot ende clene, alle die vander werelt gemene, nochtan *moeste* die ziele mine dogen euwelike pine." ibid IV[2], 87, 37 — „Want si *mochte* lichte getrecken dy te haerwaert al *waer* dat onrecht," Merl. 2314 — „Al *waerre* I toe comen echt, hi *hads* cume ghelooft 1 woort dat hadde ghesijn eene poort." Rijmb. 34260 — „Al *waret* sake dat ghesciede dat soe mi deren woude in rade, soe en *ware* so coene niet dat soet dade." Alex. IV, 1682 — „Al *ware* al die werelt dijn, nochtan *ware* soe di al te clene;" ibid. IX, 1066 — „Ende al *ware* hi gedwogen wit, hi *ghinghe* weder in den gore." Nat. Bl. II, 362 — „Al *lage* hi in der hellen gront, ware hi daer mede gewont, hine *ware* niet in ellenden." Wap. M. I, 355 — „Al *waer*t dat alle dingle quamen, sine *consten* die godheit gehamen:" ibid. III, 59 — „Al *waer* te samen

al haer ghedaen, daer *waer* myn te prysen aen, daen aen diegheen is die ghy sult trouwen by den rade van mynre vrouwen." Troyen hs. 25282 — „Al *waer* hier Hector, myn kynt, cume *mochtet* ons bescluten twint." ibid. 32247, enz.

Opm. 1. Verbinding van een *praesentiaal imprf.* in den bijzin en een *praesens* in den hoofdzin zien we in:

„Al *quame* Cristus te mi, in *gha* nieweren, sente Remi hine come, die mi hier bant." Sp. III[6], 8, 79.

Opm. 2. In den hoofdzin vindt men den omschreven *conj.*:

„Al *ware* hi hoghe toten trone ende daertoe staerc ende scone, hi *soude* vallen vore mi." Alex. VI, 239 — „Al *waer*t al sijn daer wi af lesen, ende al dat dat sonnescijn besiet, nochtan *soud*t hem al dunken niet." ibid. X, 988 — „Al *ware* al gelt de vloet ende hem vloyede in sinen moet, hem *soude* noch also sere dorsten alst dede ere." Wap. M. I, 374 — „Ende al *mocht*i oec daer binnen comen, Bruant *soude* hem jegen comen ende *soude*n oec bestaen gereet, wat (lees: want) hi es vresselijc, starc ende wreet." Torec 477 — „Al *hadden* sy my nu langhe daghe ghevaen, ende ic ghebonden *laghe*, sy *souden* my meerre eer bieden!" Troyen hs. 7837 — „Al *waer* der yemant die se had leet, hem *sout*s ontfermen mocht hy se scouwen, dat misbaer ende dien rouwen." ibid. 19732, enz.

Ook in den bijzin treffen we soms den omschreven *conj.* aan:

„Al *soud*ic metti sijn vermoort, inne *loochende* dijns nemmermere." Rijmb. 25964 — „Al *sout* al varen hinderwaert wat so welvarens begaert, nu ende tallen stonden, ic *lossede* die mi therte verswaert." Wap. M. II, 98 — „Gine *mocht*er in gere manieren comen, al *sout* u al die werelt vromen." Torec 2826.

Verbonden met een *praesens* in den hoofdzin (zie *opm.* 1 boven):

„Al *soude*r omme die werelt vergaen, dat soe mi niet en soude ontfaen in hare herte binnen: hiertoe n*es* geen verwinnen." Wap. M. II, 62 — „Sich, al *soud*ic daer bliven doet, gi *moet* mi geloven, dat secgic u, dat gi mi niet selt helpen nu," Torec 1135 — „Sy en *sien* my niet stryden voert in tween jaeren, al *sout* al risen!" Troyen hs. 21676.

§ 64. In den relatieven zin, afhangende van een bijzin in den *conj.*, zien we eveneens somtijds het gebruik van dien modus:

„Daer seidi al openbare, dat hi dat selve ware, daer die prophetie af *sprake*." Sp. I^7, 8, 33 — „Die seiden dare, dat hi de selve mensce ware, daer sente Martijn voren *bade*." ibid. III^2, 30, 91 — „Hy pensden... dat dit die selve man waer, die synre dochter *waer* ghelaeft." Troyen hs. 37377 — „Ende seide al openbare dat maer ene mile en ware ende ene halve ooc daermede al toter selver stede, daer Bessus die moordenare *laghe* met siere scare." Alex. VII, 293.

§ 65. Geen andere reden dan „dat het zoo in 't rijm te pas kwam" bestaat er voor het gebruik van den *conj.* in:

„Ende die en keert nemmermere, ghelijc dat die doot niet en *keere*." Sp. I^8, 54, 13 — „Wie so et, indie covele sine decke sijn hovet, dat niet gescie dat deen den anderen eten *zie*," ibid. III^3, 31, 60 — „Ende bat...., dat hi vor sijn kint bade, ende voer sijn kint dies gelike dade, dat in Affrike gheseilt *ware*." ibid. III^7, 63, 2 — „Het ware, seiti, al ander sake, dat dat werc al tsticken *brake*," ibid. III^5, 14, 19 — „Men rovet dat erve dat di *toega*:" Oversee 25 — „Die niet voerttreedt alse die boude, ende wreect sire moeder, daer hi af *houde* sine kerstijnheit, hi salt verburen." ibid. 199 — „Ende dinct als sinte Ambrosius *sprake*, dattet singhet om die sake,"

Nat. Bl. III, 2483 — „Ooc begrepen sine, alsi sagen dat sine jongers niene plaghen te vastene; maer onse Here die ontsculdechdse harde sere, in dien dat tfolc was ongheleert, ende niewinge an hem ghekeert, ende hi vleesschelike met hem *ware;*" Rijmb. 23107 — „Dus leertmen kennen hem diet copen, ende bitswart sijn si ende rieken wel, bitter ende niet alte fel, bruun roet ende niet al te swart, ende onder dien tanden niet te hart, ende alsment cuwet, dat die roeke altehant die hersine *stoke.*" Nat. Bl. IX, 54 — „Die dorpre die lettel *doghe* troet op den boeme hoghe;" ibid. III, 2805, waar de var. *doech: hoech* heeft.

§ 66. Ook buiten rijm vinden we op een paar plaatsen foutief den *conj.*:

„Maer onder hem waerre vele die daden also alse hem *ware* geladen." Sp. I^3, 40, 41, waar met de var. *was* te lezen is — „Dus ginc Rogard ende dede niet el, dan hi Torecke *vrage* das," Torec 2933 is te verbeteren in *vraget*.

DE CASUS.

I. NOMINATIEF.

§ 67. Niet ongewoon is bij MAERLANT het bekende gebruik van een *accusatiefvorm in den nominatief* (vgl. *Vgr.* § 272):

„Doe quam den edelen prince daer van herten *den eersten vaer;*" Sp. I[5], 53, 21 — „Hi dede dat hem hiet *den man*," ibid. III[7], 36, 41 — „En*ten gonen* waest dien doepte sente Amant," ibid. III[8], 25, 34 — „Ghesellen .... *desen arbeit* sal dat inde sijn," Alex. IV, 1663 — „*Al dien wech*, dien Alexander quam ghereden ende menech ander, was gheciert met sconen blomen," aldaar V, 1017 — „Een cruut es, coemt van Endi hare ende heet *den* (var. *die*) *wortel* gingebare." Nat. Bl. X, 667 — „Hier heft versament nu ons beiden *enen nacht* ende oec versceyden." Troyen hs. 6102 — „Eer huden *desen dach* gheende," ibid. 21862 — „Ende hy niet en wiste dat, dat onder dat bedde lach *den scat:*" ibid. 33661 — „Es niet groot genouch *dèn brant*, so mac meerre noch de wonde." Franc. 2646 — „Vrecheit es oec *eenen name*, den lantsheere zeere onbequame." Heim. 115 (Cl. 109 *ene name*) — „Dat hem emmermeer toe quame eere, ofte *goeden name.*" ibid. 334 (Cl. 330 *goedè*);

z. o. aldaar 1177 (Cl. *die beste*), 1833 (Cl. 1839 *al die*) — „Al toter stont dat Torecke was *den* (J. *die*), *wech* cont." Torec 667 enz.;

Vooral bij verbinding van 't subject met een passief verbum, in welk geval we aan een constructio ad sensum zouden kunnen denken:

„*Dien man*, dien dit gordel toehort, sal te Jherusalem in die port dus ghevaen sijn ende gebonden." Sp. I[8], 23, 51 — „Hier binnen wart *den abt* vermaent biden heilegen geest," ibid. III[4], 28, 71 — „So is den enen *den prys* ontseghet." Troyen hs. 1148 (Epis. 301 var. *die*) — „*Desen raet* en wort niet verleet." Troyen hs. 3788 — „Daer was ghegheven .... *menighen sclach*." ibid. 8043 — „*Synen helm* was in stucken ghehouwen." ibid. 10389; z. v. ald. 14206, 14239, 15832 (Epis. 4033 *menech*), 22726, 32475, 32701, 32846. Misschien was dit een der factoren, die den abnormalen *accus.* te voorschijn riepen of althans de ontwikkeling daarvan bevorderden.

Opm. 1. Voor *-en* uit *een* in *sulken*, *dustanen*, *dus groten*, *dus wreden*, *dus beesteliken*, *hoe goeden*, *so coenen*, *so groten*, *so sconen*, *so stouten*, *so rycken*, *so vreselicken*, *so hoghen*, *so bloden*, *so valschen*, *so menghen*, *so scadelicken*, *so wysen*, *so onreynen*, *so armen*, *so swaeren*, Sp. III[5], 17, 12, Nat. Bl. V, 143, Troyen hs. 6217, 31082, Nat. Bl. I, 160, Troyen hs. 2456, Torec 3681, Troyen hs. 6693, 4080, 5238, 8032, 10622, 16292, 16996, 25909, 29983, 30225, 31504, 32507, 32811, 33810, vgl. *Vgr.* § 101 en *Mnl. Wb.* II, 532.

Opm. 2. Over *selven (*geen *acc. pro nom.)*, dat passim in Troyen hs. staat, zie *Mnl. Spr.* § 357.

§ 68. Voor het ontbreken van *als(e)* bij het praedicaatsnomen in den *nomin.* of *accus.* (vgl. *Vgr.* § 245 en *Tschr.* III, 102) vinden we de volgende getuigenissen:

„Ende hi *staerf* oec *martelare*" Sp. IV^{1}, 36, 11 en Kerk. Cl. 112 — „Dat hy *wyf ghebaeren was*," Troyen hs. 27509 — „Ghedinct *wat*stu *wers gheboren*," ibid. 27535;

„Dien *maecten* si, na sine doot, *enen God*," Rijmb. 2317; z. n. ibid. 8310, 12623, 20759, enz. — „Alse hi *bisscop was verheven*," Sp. III^{3}, 4, 37; z. o. ibid. 20, 28, IV^{2}, 26, 112, Merl. 10282 — „Dien de Siten *hadden verheven coninc* om sijn coene leven," Alex. VIII, 1124; z. o. Sp. I^{8}, 14, 20, III^{6}, 48, 35 — „*Wart* hi *patriaerc gewijet* ende *bisscop gebenedijet*." Sp. III^{7}, 60, 67; z. v. ibid. 12, 3, III^{8}, 58, 30, IV^{1}, 35, 39; 52, 40, IV^{2}, 1, 21; 40, 7, IV^{3}, 2, 5; 24, 70, enz. — „Ende *liet*em sidert *pape wijen*," Sp. IV^{2}, 32, 31; z. o. ibid. III^{5}, 3, 15, III^{8}, 50, 45, Merl. 4530 — „Daer hi.... *was*.... *keyser ghesakereert*," Sp. IV^{2}, 19, 85 — „Nu *was* hi *erdsch bisscop verresen*" ibid. 74, 22 — „Dat si *portiers waren gesat* ter hellen:" Wap. M. I, 244; z. o. Sp. III^{6}, 1, 125, IV^{1}, 36, 3, IV^{2}, 66, 12, Disp. 41 — „Nu *hevet* hine *paues gheset*," Sp. IV^{2}, 32, 57; z. o. Merl. 2654 — „Eer hi *bisscop was gecoren*," Sp. III^{4}, 42, 19; z. n. ibid. III^{2}, 39, 17, III^{6}, 27, 67, IV^{1}, 41, 2; 44, 70; 68, 26, IV^{2}, 8, 91; 13, 47; 23, 38, IV^{3}, 27, 5; 29, 45, Franc. 8116, Merl. 4626, 7097, 10396 — „Doe si hem *coninc vercoren*." Alex. X, 1114; z. o. Merl. 4631 — „Mommelijn *wart bisscop genomen*," Sp. III^{8}, 36, 19 — „Daernaer *es* hi *moenc ontfaen*," Sp. III^{8}, 40, 27; z. o. ald. I^{7}, 99, 23, III^{5}, 45, 22 — „Ende *deden ontfaen* te Sente Denijs *moenc* saen." Sp. III^{8}, 38, 29 — „Dat hi *hem* moeste *begeven* te Prunen *swaert moenc*," Sp. III^{8}, 90, 34; z. o. ibid. III^{6}, 30, 7, III^{8}, 87, 65; 89, 153 en Franc. 10351, waar *begeven* te lezen is (z. o. DETZMERS, *Aant. op Franc.* ald.) — „Dat hi bedi *gesent was bode*," Franc. 1544 — „Kaerle sinen sone hi *liet coninc*;" Sp. III^{8}, 93, 46; z. o. ibid. 56, 25;

„Ende Demetrius die *sat coninc* in sijns vaders stat." Sp. I^{5}, 50, 13; z. n. ibid. III^{7}, 31, 33, III^{8}, 35, 37; 36, 86; 61, 11; 62, 54; 68, 23; 89, 202; 91, 6, IV^{1}, 1, 17; 5, 11; 40, 43, 61 en 69; 54, 5; 66, 8, IV^{2}, 11, 51; 17, 3; 25, 15; 27, 64; 60, 41; 74, 45; 81, 5, enz. — „Karel... *was*... tien tiden *hertoghe becant.*" Sp. IV^{2}, 21, 17; z. o. Alex. V, 1229 en de aant. van FRANCK, ald.;

„Dien wi *houden* int ghemeene *den heilechsten*, diemen doe vant." Sp. III^{6}, 59, 58 — „Want si *kennen*se *haer viande;*" Nat. Bl. III, 943 (var. *over haer viande*) — „Want hi met trouwen de gebode der armoede, die hi *vrouwe kende*, hadde gehouden toten hende;" Franc. 7572 — „Hij neech hem ende *heeft*ene *bekent paues*," Sp. IV^{2}, 73, 92 — „Entie *die quaetste was gelovet*, die ie crone droech upt hovet." Rijmb. 30519 (var. „ende de quaetste was, *dies ghelovet*, die") [vgl. voor het Os. „thia thar... *lerand* uuarun *acoran*" Hel. C. 1833].

Daarentegen staat *als(e)* = in de kwaliteit van" in:

„III maende hi *alse* coninc was." Sp. I^{2}, 45, 46 — „Ende was *als* coninc IIII jaer;" ibid. I^{5}, 9, 40 — „Ende *als* coninc gebenediet." ibid. IV^{2}, 14, 4 — „Ontfincse met grotre minnen *alse* te siere coninghinnen." ibid. III^{6}, 4, 101.

Opm. 1. In „So bidden wi der Maget Marien, diene *maget ontfinc* ende *maget genas*," Wap. M. III, 249 en „Die vrucht die ic *droech maget vri*," Disp. 17, is *maget* adjectief (zie *Tschr.* III, 104 noot).

Opm. 2. Naast bovengenoemde constructies vindt men ook:

verheffen te, in „*So wart... verheven te keysere* Loduwijc sijn sone:" Sp. IV^{1}, 69, 32; z. o. ald. 67, 73;

wijen te, in „Ende *te coninge* daer *gewijet.*" Sp. IV^{1}, 63, 81; z. o. ald. IV^{3}, 9, 28;

sacreren te, in „Ende met groter singerie *sacreerde*

die bisscop Joiadas *tenen coninc* den jongen Joas." Rijmb. 13642;

setten te, in „*Gheset was* hy ons *tenen heer*;" Troyen hs. 10015;

(ver)kiesen te, in „Dus *ward ghecoren . . . teenen keiser* Vaspasiaen." Rijmb. 30722 — „Dat Josue . . . . *tharen heere vercoren es*." ibid. 6249 — „Papen die wijf hadden gesworen, oft oec *tamien ghecoren*," Sp. IV², 70, 5; z. n. Rijmb. 6250, 8266, 12418, 32314, enz.;

kiesen over, in „Dien daer . . . die Fransoyse *over coninc koren*." Sp. IV¹, 65, 27; z. n. Rijmb. 18920;

kiesen vor, in „*Vor koninck* hebbensi hem *gekoren*." Merl. 10263;

houden over, in „Alse diese *over voget helt*ende vrouwe," Wap. M. I, 736; z. o. Franc. 9216, Rijmb. 4326, 7465;

houden vor, in „Dat ic *vor niet houde* altemale," Sp. I⁷, 39, 64 [vgl. in het Os. *duan te* Hel. 5029, *kiosan te* Hel. C. 60, Hel. 147, 1186, 1199, 1260, 2884, 3310, *uuirkian te* Hel. 2043, *habhan for* Hel. 1103, C. 2727, Hel. 3238, 3905, *hebbian te* Hel. 133, 443, 534, 834, 1028, 1252, 1664, 1856, 2171, 2714].

II. ACCUSATIEF.

§ 69. Als opmerkelijke objecten zijn te vermelden:

A. Een verbaal substantief, in verbinding gebezigd met een verbum, 'twelk dezelfde werking als dat nomen uitdrukt:

„Daer quam hi, . . . levende *ghegaen sinen ganc*." Sp. I⁷, 16, 33; z. n. ibid. III¹, 41, 26, III⁵, 38, 31, IV¹, 42, 12, IV², 85, 73, Alex. III, 1224, Nat. Bl. III,

2003, Troyen hs. 13186, Heim. 2004 — „*Alsülcke stappen* began hy te *gaen*," Troyen hs. 6006 — „Wildi, hine *ghinc eenen anderen telt*:" Heim. 828 — „Hy ende mit hem Eneas *comen* derwert *haeren pas*," Troyen hs. 13036 — „*Quam .... enen ganc*," Sp. III[7], 30, 11 — „*Voren* sy *haren groten telt*;" Troyen hs. 7990 — „Eer hy *voer die langhe vaert*," ibid. 3948; z. o. Sp. III[8], 13, 5, IV[1], 42, 58, IV[2], 84, 41, IV[3], 11, 23 — „Doe Parys *den droeven ganc voer* in Griecken" Troyen hs. 29434 — „Mettien *reet* hi *sine vaert*." Alex. III, 929 — „Maer Torec, die des erre was, *reet* doe vort *al sinen pas*," Torec 399 — „Ende *reet den stap*." Troyen hs. 21911 — „Sy *reden* henen doer die stat *den telt* of een luttel bat." ibid. 3235; z. n. ibid. 21259 — „Quamen na ons *gelopen den pas*," Sp. III[4], 41, 78;

„Hoe dat oec die *here* jonc ... *spranc sinen spronc*;" Sp. Korte Inh. I[4], 51; z. v. Troyen hs. 15511, 21757; „Want Yeve *viel den eersten val*," Wap. M. I, 875 — „Want Ochosius die *viel I val*," Rijmb. 12965; z. o. Franc. 6766;

„Aghamennon *droemden enen droem*," Troyen hs. 26579 (Epis. 7555);

„Men *slouch* daer *meneghen slach*." Alex. V, 373; z. v. ibid. VIII, 1195, IX, 666, Sp. IV[1], 22, 51, Rijmb. 5911, Kerk. Cl. 211, Torec 707, 2056, 2966, Troyen hs. 2585, 7558, 10484, 10824, 11105, 12089, 12184, 19068, 19082, 20595, 21568, 22041, 22165, 23941, 24863, 29762, 30057 — „Die *vreselicke scote scoot*." Troyen hs. 27320 — „*Die yerste steke, die* Eneas *stac*," ibid. 40414 — „Dese Heinric *vacht menegen strijt*" Sp. IV[2], 39, 90; z. o. ibid. III[6], 30, 19, IV[1], 48, 13, Merl. 6891, Alex. III, 329 — „Dat men *vacht* daer *een pongijs*." Sp. I[3], 43, 21 — „Om spise *vochten* si *meneghen wijch*:" Rijmb. 33353; z. o. Sp. III[4], 10, 13, IV[1], 41, 113, Troyen hs. 9775 — „Van dat gi *den camp vocht*

vortan." Torec 1978; z. o. ibid. 2650, Sp. III^5, 14, 39;

„Ende wilse saen .... *doen* verderven ende *jammerlike dode sterven.*" (var. *ende oec jamerlike sterven.*) Sp. I^7, 66, 68 — „Dat soe *storve dorper doot.*" Sp. III^7, 55, 38 vgl. § 97 *E.*;

„Ende hi *sliep den langen slaep.*" Alex. V, 353;

„Om *dat verlies, dat sy verloes;*" Troyen hs. 20130;

„Die *speelden menegertieren spel,*" Torec 2331; z. n. Troyen hs. 15674, 16753, 22050, 22492;

„Du *bids... bede sware;*" Rijmb. 13059; z. o. ald. 8047, 24855, 29193, Sp. I^4, 31, 10, I^7, 20, 33, III^4, 42, 57, IV^1, 22, 13, Troyen hs. 6130, 20999;

in passivo: „Daer *was gheslegen menech slach;*" Sp. I^5, 46, 24; z. o. Troyen hs. 2243 — „Alse *die strijt* dus *was gevochten,*" Sp. I^3, 23, 1.

Gewoonlijk, doch niet altijd, zooals uit de gegeven voorbeelden blijkt, is het object (resp. subject) van een bepaling vergezeld.

Opm. „Over den *genit. vaerde* in „Maar onse const *cruupt hare vaerde* metter buke uptie aerde." Franc. 5767, zie § 90.

B. Een substantief, dat bij een verbum, 't welk anders intransitief of niet in den zin van „door een handeling te voorschijn roepen" wordt gebezigd, het product noemt van de handeling, door dat ww. uitgedrukt:

„Dat *reinde bloet root,*" Sp. I^2, 2, 45; z. o. ibid. III^8, 87, 34, IV^1, 51, 4 — „Doe*t* dus *keselen reinde neder,*" Sp. I^3, 56, 40 — *Het reinde vleesch*" Sp. I^5, 25, 32 — „*Reindet steene;*" ibid. 36 — „In Constantijns derde jaer *reinet asscen*" Sp. III^8, 66, 79 — „So *reinet... coren* gereit," ibid. IV^1, 36, 92; z. n. ald. IV^2, 27, 49 — „Sulke seiden... dat sij*t visschen reinen* saghen:" ibid. 50 — „*Deet* God *reynen* van den trone *sulfur, ende groot vier.*" Rijmb. 1903 — „Marghin... salic*t doen*

reinen . . . hagel," ibid. 3941 — „Daertoe *hagelet* nochtan *rechte keselen*, *rechte steene*," Sp. I[3], 56, 32 — „Des saterdaegs... ne *dauwet gheen*" (scil. *manna*) Rijmb. 4387;

„*Zweetten* II scilden *bloet*," Sp. I[5], 25, 40;

„Ende hoe die coninc *vacht den seghe* jeghen die Joden alleweghe." Alex. II, 1031; z. n. ibid. 1226, III, 611 en 1043, IV, 1217, Sp. IV[2], 5, 56; 9, 71, Rijmb. 13797, Nat. Bl. III, 2001, Troyen hs. 4917, 7298, 23568, Merl. 9423;

„*Beet* hem . daer *ene wonde*." Sp. III[2], 47, 109 — „Ende Torec *stak*ene . . . *ene grote wonde*," Torec 920; z. o. ald. 2151, Troyen hs. 30139 — „Ende *stak*ene daer doe *enen scard*," Torec 1347 — „*Stac* hy Hector . . . *een scoer*:" Troyen hs. 10333; z. v. ibid. 13508, 18903 — „Die hem *scoten menghe wonde*" Troyen hs. 23863 — „*Liep* hem Teneus door die syde . . . *een gat wyde*." ibid. 27541;

„Oec *weenden* hy *menighen traen*." Troyen hs. 6138; z. o. ibid. 30708;

„Die paues Gregorius *enen seent sat*," Sp. IV[2], 70, 3;

„Ende *viel menech zwaer kniegebede* uptie steenen daer ter stede," ibid. 84, 91 (vgl. *Tschr*. I, 40 en V, 202).

Opm. In „Als si quamen in die woestine, *reghende* up hem *themelsce broot*." Alex. IV, 643 is *reghenen* als persoonlijk ww. (= neervallen) gebruikt.

C. Een subst., dat vergezeld is van een bijv. nw., 't welk dient om dezelfde functie te vervullen als het onder *B* bedoelde zelfst. nw.;

„Daer *hem doot dronken* de ghiere." Sp. IV[3], 11, 8, — „So comen clene vische in desen, *crupende die scelle al vul*." Nat. Bl. V, 854.

Deze constructie was blijkbaar nog niet zeer gewoon; ik heb tenminste slechts deze enkele voorbeelden opgemerkt.

Opm. De zegswijzen „*al dat hi, ic mach*" Alex. IV, 1098, VI, 1099, VIII, 144, Torec 336, 855, 2323, Troyen hs. 1459, 1782, Merl. 2767, 6736, 7034, 7666, 8319, 8358; „*al dat hi, ic mochte, si mochten*" Rijmb. 28943, Alex. III, 439, Troyen hs. 2336, 12844, 19411, 29961, 38992, Franc. 5388, Merl. 5671; „*al dat hi can*" Torec 1294, 1310, Alex. IX, 826; „*al dat hi conde, conste*" Alex. V, 803, Torec 1492, Troyen hs. 2417, in verbinding gebezigd met een of ander verbum van handeling of beweging, staan als object van een elliptisch *doende*. Zie voor het gebruik van *doen* in deze zinnen b.v. Nat. Bl. III, 3147, Troyen hs. 39654, Franc. 4422, Merl. 3539, 8189, enz. en vgl. FRANCK's aant. op Alex. VIII, 1073.

§ 70. Over de constructie van verba met de beteekenis „*ontkomen*" en *deren, scaden, helpen, dienen, danken, volgen, gemoeten, ontmoeten, heeten, leren, bidden* cum *accus.* zie §§ 80 vlgg.

§ 71. Naast den zeer gebruikelijken *genit.* van richting (zie § 90) vinden we niet zelden een met een verbum van beweging verbonden *accusatiefbepaling*, welke de plaats noemt, waarlangs die beweging geschiedt:

„Dat si *gingen den corten woch* ten hogen dingen," Sp. I[3], 29, 53; z. n. ald. I[7], 86, 75, Rijmb. 6621, 12591, Troyen hs. 13786, Franc. 7598 — „Sy waeren *comen enen pat* al sacht, rydende uytter stat;" Troyen hs. 8889; z. v. Sp. III[1], 25, 24, IV[3], 22, 14, Rijmb. 12195, Troyen hs. 21063 — „Hi *voer meneghen nouwen pat*" Alex. VI, 355; z. n. Sp. III[5], 23, 25; 52, 44, III[8], 84, 10, IV[1], 17, 45, IV[3], 15, 43, Merl. 8036, Rijmb. 21462, 25672 — „Doe *ginck* hy *heen sinen pat*," Merl. 956 — „Ende een ander geselscap groet, die niet en weten van den vate, *gaen* westwaert *die rechte strate*." ibid. 7324 — „Wise liede quamen *ghereden haren wech*,"

Heim. 1596; z. o. Sp. IV³, 10, 15, Alex. V, 1017, Torec 1800, Troyen hs. 14477 — „Ulfijn die *reet zine straten*" Merl. hs. 8296 (tekst *ziner straten*) — „Saghic *upvaren den selven ganc*," Sp. III³, 9, 36 — „Moyses ... *leedde* ... tfolc niet *den rechten wech*," Rijmb. 4151 — „Banayas was *sinen wech ghetrect*," ibid. 10722 — „*Vloen* nachts ... *den wech* ter woestinen waerd." ibid. 14983 — „*Voerde* hi there al *een ander strate*" Alex. IV, 1659 (zie de aant. pg. 446) — „Dus *voeren* si hene *berch ende dal*, ende quamen in Vertegiers koninckrijcke" Merl. 5209 [vgl. in het Os. Hel. 602, 683, 1771, 1781, C. 2233, Hel. 3117].

§ 72. *A*. Zeer gewoon is een *accusatief* ter aanwijzing van den tijd, gedurende welken:

„Dat gheduurde .... *XXV coningen leven*," Sp. I¹, 39, 27 — „Agamennoen bat vrede dan, dien hi *XXX daghe* gewan." ibid. I², 17, 89; z. o. ibid. 18, 18, Troyen hs. 343 — „Want *den winter* swighet si stille." Nat. Bl. III, 2696 — „Beloofdi Sinte Fransoise dan *sine feeste* te vastene," Franc. 9696, enz. [vgl. Os. Hel. 156, 170, 174, 372, 465, 510, 513, 524, 843, 874, 966, 978, 1028, 1053, 1122, 2080, 2300, 2817, C. 3439, Hel. 3551, C. 3981, Hel. 4084, 4131, 4225, 4232, 4778, C. 5665, 5691, 5717, 5802, 5875].

B. Naast den zeer gebruikelijken *acc.* ter aanwijzing van den tijd, wanneer (b.v. „*nacht ende dach*" Sp. I¹, 32, 18, „*desen Paschen*" Rijmb. 25867, „*enghenen tijt*." Alex. I, 896, enz. enz. [vgl. voor 't Os. Hel. 244, 372, 470, 487, enz.] staat zeer vaak een *genitief* (zie § 91) en nog enkele malen in bepaalde. verbindingen een *datief*:

„*heden den daghe*" Sp. III¹, 8, 61, IV², 2, 49, Alex. III, 709, „*heden desen daghe*" Sp. IV¹, 40, 34 en Rijmb. 15121, „*marghijn den daghe*" Sp. IV¹, 13, 67 (zie FRANCK op Alex. pg. 429) [vgl. Os. *dat.* tem-

p o r i s: „*fernun gere.*" Hel. 217 — „*morgan giluuem*" ibid. 693].

§ 73. Voor den *accus.* v a n o m s t a n d i g h e i d zie de verklaring en de voorbeelden in *Tschr.* V, 208 vlg. In aansluiting aan dit artikel vermeld ik nog:

bij *B. a.* aldaar. „Hen si dat sake, dat hine siet *hande ende voete ghesleghen dore*, ende *in die side tgat* ter core," Rijmb. 26956 — „Ende sendene Alexandere ghevaen *die hande ghebonden* sonder waen." Alex. VIII, 810 — „Alst elpendier rusten sal, sittet hi op sinen ende al, *die voerderste voete staende recht*," Nat. Bl. II, 1543 — „Ende Jhesus, naect, int bloet besmet ende *sine rechter side gesplet*, ant hout was verheven?" Wap. M. I, 823 — „Wat helpt, dat ic waerheit toge, ende ic selve na vordeel poge, *mijn recke ghecleedt*, ende *Jhesus naect?*" Kerk. Cl. 82 — „Medea quam al doer den saele *thoeft* een deele *ghesclagen te dale*," Troyen hs. 1149 — „Ende cnielden up hare knien al omme de kerke beneven *handen te Gode upgeheven.*" Franc. 936 — „Ende vint den Jode *ghevallen den scinkel ontwee* met allen ende in den hals ghequetst zeere." Heim. 2047; z. v. Rijmb. 27774, 28395, Nat. Bl. II, 2596, VI, 769, VIII, 26, XII, 1197, 1332 en 1425, Franc. 5861, Alex. VIII, 317, Sp. IV^1, 27, 95;

„Worden si bevende ende bevaen, ende vielen *taenscijn neder* saen." Rijmb. 15863 — „Daer na quam there met ghewoud entie Roomsche vane te waren, *in goude van sable een aren.*" ibid. 28408 — „Hem volchde menech scone serjant, *helm up hovet*, *scacht in die hant.*" Alex. II, 855 — „Dies sietmen op menighen dach, dat hi ghaerne omme dit *die oghen in die sonne* zit." Nat. Bl. III, 98 — „Want al te hant quam daer al bloot een man ende *in de hant een broot* dat hi den armen brochte te voren." Franc. 1511 — „Eens quam in sire chellen die viant selve vander hellen, met groter claerheit om-

bevaen, *diere clederen angedaen, up sijn hovet eene crone van goude ende van gesteente scone,*" Sp. III², 36, 1; z. v. Rijmb. 26042, Nat. Bl. I, 136, XII, 1197, 1295, 1312, 1350, 1376, 1390, Troyen hs. 8261, 8859, enz.;

„Tot haeren luden, die voer waeren, quamen sy alle ghevaeren, *al doer die tornoy staende*;" Troyen hs. 11222;

„Het scheen, hads een man begaert, dat hi tlijf voer hem sette, *behouden kerstijnlike wette.*" Sp. III⁵, 37, 48 — „Die ghene, die in die stede waren, gaven up die goede stede *behouden lijf ende lede,*" Alex. III, 894; z. o. Nat. Bl. III, 474, Troyen hs. 14583.

b. „Dat willic spreken, elcman gome, *behouden der eren* van Rome." Nat. Bl. III, 1953.

d. „Maer sijn volc ontflo hem saen tote *hem ccsten* dat lettel was." Rijmb. 19960 — „*Hem Xden* (varr. *Xder, X)* van siere ghewelt sprac hi dus an:" ibid. 32732;

„Ende vlo, hem *Xder,* te lande waerd." Rijmb. 14318;

„Dattere *si Vc* in bleven doot." Sp. I⁴, 47, 22; z. o. ibid. I⁵, 19, 45, I⁶, 1, 38, I⁷, 78, 42, III⁸, 14, 41; 16, 10, IV², 44, 38; 48, 30, enz.;

„Regulus, die edele vorste, diet al aventuren dorste, wart *mettem Lsten* ghevaen," Sp. I⁵, 21, 15 — „Menelaus was *mitter sester*, die ten orloghe node ruste;" Troyen hs. 9663 — „Mer die goedertieren Eneas die ghinc *mit hem derden* uytter noot." ibid. 32164;

„Van desen Duilus so seghet Jheronimus, ... dat hi *hem eerste* dat gheval vant met scepe te winne lof eersten inden Roemschen hof." Sp. I⁵, 19, 59;

„Ende alse hi die messe anesiet, was daer een die Obrecht hiet, *hem achtienden* van gesellen," Sp. IV², 36, 9 (VINC. „Othberthus quidam *cum XVIII sodalibus:*"). Voor den *genit.* van omstandigheid zie § 92.

§ 74. Naast den zeer gebruikelijken *genit.* van wijze (vgl. § 93) staat ook soms een *accusat.:*

„*Dusdanege wijs* eist tscip ontfaren," Sp. IV¹, 16, 71 —

„Daer verhoorde hi bootscep saen dat Symoen die mordenare *dustane wijs* ghevangen ware:" Rijmb. 34284 — „Daer stont ghescreven Esau *hoedane wijs* hi jaghen liep" Alex. IV, 543 — „Dat sal ic u hier toghen nu, *hoedane wijs* dat so ghevel." ibid. 761 — „Maer hi screef, *hoedane wijs* Elyas was upghedraghen in dat eerdsce paradijs up enen viereghen waghen." ibid. 839 — „Hi seide dat Daris... yserkine hadde doen maken, *welke wijs* dat mense waerpe, dat emmer up quame tscaerpe," ibid. 1641 — „Alle *dusdanewys* sullen wy der buten alle die van der stat scluyten." Troyen hs. 2179 — „*Alsoedaenwys* maken sy se staende in alsulcker wyse:" ibid. 19975 — „Die bisscop mede van Assise was gevaren *pelegrijms wise* tsinte Michiels," Franc. 7701 — „Zine dachten niet van Merline, dat hi ander gedane dan zine *enegewijs* genemen mochte." Merl. 5828.

§ 75. Naast den *genit.* tot bepaling van maat en leeftijd (zie § 94) was ook de *accus.* in zwang:

„Hare vlerke *V cubitus lanc.*" Rijmb. 11490; z. o. ald. 11557, 22425, Alex. IV, 495, 776 en 1221, VII, 937, enz.;

„Daer soe alre naust es, es soe *wijt... vierdusent voete*" Alex. IX, 39; z. o. Rijmb. 1125, 1128, Sp. IV[1], 7, 38, enz.;

„Die *twintich voete* bina *diep* was." Franc. 8784; z. o. Troyen hs. 29301, Alex. IX, 46, enz.;

„*L. cubitus* was soe *hooch*," Rijmb. 1123; z. o. ibid. 11526, 11530, 11581, enz.;

„*Twechondert slachellen hooch... ende vijftech ellen* es hi *dicke*," Alex. VII, 1079; z. o. Nat. Bl. V, 1092;

„Sijn staert es wel *breet V voete.*" Nat. Bl. IV, 977; z. n. Troyen hs. 39659.

„Dat mense vint *IIII buunre groet.*" Nat. Bl. V, 200;

„Die doe *out* was *XII jaer,*" Sp. IV[1], 63, 75; z. o.

Alex. I, 370, IV, 983, Torec 216, Troyen hs. 6384, 10218, enz.

§ 76. Een onoorspr. *accus.* progenitivo (vgl. § 95) vinden we voorts bij *waert*, (*on*)*weerdich*, *verdienen* (= waardig zijn):

„Die *werdich* ware *al dat*" Sp. IV[1], 4, 78 — „Die elc was *werd X penneghe clene*," Rijmb. 25849; z. o. Sp. III[3], 23, 43, III[4], 36, 14; 46, 38, IV[1], 13, 46, Alex. IX, 462, Nat. Bl. II, 661 (var. *wies*), 948 (var. *ere blase*), Wap. M. II, 141, Troyen hs. 324, 12031, 12162, 12863, 13379, 13472, 15643, 17640 (Epis. 5439 *menegher marc*), 19982, 23844, 32866, 33697 — „Dunct u dat ick*et onweerdich* sy?" Troyen hs. 6050;

„Waer heefstu *dese doot verdient?*" Alex. II, 415; z. o. ibid. VII, 50, 53 en 537, VIII, 570, Rijmb. 26318, Troyen hs. 23466, 26398, 32695, 33000, Merl. 5123, 8893 — „Wantt*et verdient* wel *es*." ald. 32817.

§ 77. Als *accus.* causae treft men het neutrum van 't pron. interrog. aan:

„*Wat* prisen wi de grote heren?" Sp. I[3], 9, 30 — „*Wat* sal ic, keitive, den anxt drinken van uwen live?" Rijmb. 10749 — „*Wat* sochti mi?" ibid. 21885; z. o. ald. 26061, Troyen hs. 20371, 29389 [vgl. voor het Os. Hel. C. 5314].

III. DATIEF.

§ 78. Overbodig zijn voorbeelden voor het gebruik van dezen casus bij verba met een beteekenis:

„geven, nemen," als *geven*, *bieden* (= aanbieden), *vercopen*, *nemen*, *roven* (= ontrooven), *benemen* (= ontnemen), *ontdragen*, *ontdoen*, *ontfoeren*, *ontjagen*, *ontvechten;*

8

„gunnen, misgunnen," als *onnen*, *jonnen*, *gonnen*, *wangonnen*, *wanconnen;*

„toestaan," als *gehengen*, *vergonnen;*

„beloven, verbieden, verhinderen," als *beloven*, *bieden* (met dezelfde beteekenis), *sweren*, *verbieden*, *ontseggen*, *wederseggen*, *benemen* (= verhinderen), *letten;*

„mededeelen, bevelen, verbergen," als *seggen*, *ontbinden* (= bekend maken), *tellen*, *cont maken*, *mare maken*, *predeken*, *vertellen*, *getrouwen* (= toevertrouwen), *ontbieden*, *beheeten* (= een bevel geven), *bevelen*, *gebieden*, *raden*, *verwiten*, *clagen*, *helen;*

„ontkomen," „trachten te ontkomen" „buiten 't bereik (trachten te) komen van," als *ontgaen*, *ontgangen*, *ontkeren*, *ontriden*, *ontfaren*, *ontflien*, *ontlopen*, *ontrinnen*, *ontwiken*, *ontspringen*, *ontslupen*, *ontswemmen*, *ontcrupen*, *ontverren*, *ontogen* (= uit het gezicht komen), *ontfinden* en *vlien* in „Alst so ghevalt .... dat iemen *vlie den griexen cnechten*" Alex. II, 785; (In „So sijt gemene allen mannen zonder merre ende *vliet* dan *uwer suster* verre;" Merl. 3234 is de casus niet met zekerheid te bepalen; toch zou ik er liefst den *datief* in willen zien);

„bevallen," als *bevallen*, *behagen*, *becomen*, *scinen*, *wanhagen;*

„gelooven," als *geloven*, *volgen;*

bij adjectiva met een beteekenis:

„passend, nuttig, genegen" als *goet*, *hout*, *nutte*, *orborlijc*, *bequame* (= aangenaam), *getrouwe*, *caer*, *goedertieren*, *mild;*

„kwaad, vijandig," als *quaet*, *onhout*, *onnutte*, *fel*, *gram*, *wreet*, *vruchtelijc*, *gevee*, *erre*, *rebel*, *onghiere*, *overhorich*, *swaer*, *gehat*, *hat* (= hatende), *vrec;*

„(on)bekend" als *cont*, *becant*, *mare*, *oncont*, *ombecant*.

Alleen vestig ik de aandacht:

A. op de §§ 80 vlg. besproken constructies;

B. op het gebruik van een 3*den naamv.* bij *wiken* en *nigen* in:

„Ende *weken* daer *den vianden.*" Sp. I^5, 42, 44; z. o. ibid. III^5, 34, 100, III^6, 25, 75, Rijmb. 21202, Alex. VI, 249;

„Ende hare scove *den sinen neghen.*" Rijmb. 2793 — „Al *neecht den swerde sine,*" Sp. III^8, 93, 54 en verder ibid. 18, 22 en Alex. I, 208, terwijl we ook in Sp. I^1, 48, 29, I^4, 23, 26 en 27, I^7, 77, 71, I^8, 65, 51, III^1, 3, 12; 35, 106, III^2, 1, 28; 40, 4, III^6, 17, 54 en IV^2, 73, 92, waar de vorm zoowel 3e als 4e nv. kan zijn, bij gemis aan stellige voorbeelden van 't gebruik van *nigen c. accus.*, den *datief* moeten aannemen;

C. op constructies met *den accusatief* of *een praepositie* (naast den meer gebruikelijken *datief)*, als:

„Ende Got *geboot* te vulstane *dat water,*" ibid. I^2, 11, 6;

„Serpenten die *vlien* oec mede *die roeke,*" Nat. Bl. II, 997 (var. *van den roeke*) — „Dus *vloen* si *luut ende gedane,*" (= voor het geluid en de gedaante) Sp. IV^1, 23, 25;

„Maer wildy *uwe suster vlien,*" Merl. 3230;

seggen te, *tot(e)*, in Sp. III^6, 6, 9, IV^1, 6, 36, enz.;

ontbieden an, in Sp. I^5, 38, 2, enz.;

gebieden over (= macht hebben over), in Sp. I^3, 33, 40, enz.;

nigen vor, in Sp. III^7, 18, 68, enz.;

geloven an, in Rijmb. 26485, Merl. 10365, enz.;

nutte te, in Rijmb. 19757, enz.;

getrouwe jegen, in Merl. 8423, enz.;

quaet op, in Merl. 4720, enz.;

onnutte te, in Sp. IV^1, 63, 25, enz.;

fel up, *jegen*, in Rijmb. 13339, Alex. I, 529, enz.;

gram up, *jegen*, in Alex. IX, 5, Rijmb. 13891, enz.;

wreet up, *jegen*, in Sp. I^6, 49, 33, Rijmb. 22091, enz.;

erre up, in Rijmb. 15364, Troyen hs. 1965, enz.;
gevee tegen, up, in Troyen hs. 34419, Rijmb. 28238, enz.;
swaer up, in Sp. III^7, 2, 30, enz.;
gehat met, in Alex. VIII, 684, enz.;

Over *gespar met*, *om*, *an* (= ingenomen met, belust op) en *gespar tegen*, *an* (= vijandig), zie *Mnl. Wb.* i. v. en FRANCK op Alexander pg. 422.

§ 79. Ook spreekt het vanzelf, dat de *datief* in gebruik was bij *(ge)naken*, *betamen*, *behoren*, *sitten* (= passen), *slachten*, *geliken*.

Daarentegen vindt men bij *gemoeten* en *ontmoeten* gewoonlijk den *accus.*:

„Die Borgenyoene hebben*se gemoet*" Sp. III^6, 15, 41 — „Daer hi *ene joncfrouwe gemoet*;" Torec 1392 — „Vliende *ghemoeten* sy *die lude*," Troyen hs. 10431 [1]); z. v. Sp. IV^3, 5, 86; 11, 27, Torec 917, 1910, 3039, 3477, Nat. Bl. II, 2729, III, 1870; 2183, Franc. 6341, Troyen hs. 39103 [1]), enz.;

„Heft hy *syne vyande ontmoet*," Troyen hs. 24415 [1]) — „Ghy en *ontmoetse* sonder beiden;" ibid. [1]) 24636; „*Haer viande* hebben sy *ontmoet*" ibid. 24712 [1]).

met den *datief* in:

„Hierenbinnen ander boden komen die *desen boden gemoeten* ende Pandragoene voeren groeten," Merl. 5923 [zie voor 't Os. „that hie *im* thar an uuege *muotta*" Hel. C. 5950 — „huuand it simbla *motean* scal erlo *gehuuilicomu*" Hel. 1698 (= te beurt vallen)].

Opm. Over een zoogenaamd onpersoonlijk gebruik van *naken* vgl. *Tschr.* X, 218, en zie nog „Als*t* began *naken sinen ende*," Rijmb. 5339 — „Ende doe*t den middage* begonste *naken*" Merl. 2165; z. o. Sp. III^2 5, 11.

---

[1]) Strikt bewijzend zijn intusschen deze plaatsen niet, aangezien in het hs. van Troyen meermalen een *accusatiefvorm in dativo* gebezigd is.

Voor „Mer sy *naecten die tentten* seer," Troyen hs. 16326 vgl. de noot onder aan pg. 116 [z. Os. *nahian c. dat.* Hel. 520, 869, 879, 3494, 4261, 4345; met *de praepositie te* ibid. 3671, 4335].

§ 80. Bij verba met de beteekenis „ontkomen" staat in plaats van den *datief* (zie § 78) een *genitief* of een *accusatief* (vgl. § 101), wanneer er sprake is van eenige zaak:

„*Dies ontghingen* wel die rike;" Rijmb. 10813; z. n. ibid. 10480, 10817, Sp. I⁷, 65, 21, III⁷, 30, 44; IV¹, 67, 12, Alex. I, 394, V, 394, X, 1334, Nat. Bl. VI, 343, Torec 481, Troyen hs. 16918, 33745;

„Dus *ontginc* hi *vandien vare*." Sp. I³, 8, 12; z. o. ibid. I⁷, 62, 45, Claus. 270;

„Datsi biden helegen man *die vreze ontgingen* vander doot," Franc. 5022; z. n. Sp. I¹, 16, 35, I⁵, 5, 39 en 62, III³, 4, 85, Troyen hs. 10589;

„*Dies* en mach hi niet *ontflien*." Alex. I, 392; z. o. Troyen hs. 24602;

„Die *des slaeps ontwiken* can," Nat. Bl. IV, 888 (zie de noot aldaar); z. o. Sp. III⁵, 29, 86;

„*Des* menich niet en conde *ontsitten* lichte," Troyen hs. 8248 (*ontsitten c. dativo* heb ik niet aangetroffen).

Zelden in verbinding met een persoonsnaam: „Want *andere lieden* mogestu ontflien." Sp. I⁸, 32, 45 — „*Ontgaet* zi nu *van desen man*," Merl. 4111. Zie nog § 78 C.

Opm. Let nog op:
ontgangen vor, in V Vrouden 58;
ontriden ut, in Sp. I⁵, 30, 25;
ontflien ut, in Rijmb. 34557;
ontwiken vor, in Sp. I⁴, 16, 8.

§ 81. Bij *deren*, *scaden*, *helpen* en *dienen* wordt behalve de *datief* ook de *accusatief* (in passivo *nominatief)* gebezigd (zie *Vgr.* § 170):

„Dit heeft harde sere *ghedert den Ydumeen*:" Rijmb.

30344; z. v. Sp. I^{6}, 54, 68, IV^{1}, 64, 58, Rijmb. 3669, 30502, 32875, Nat. Bl. II, 3555, VII, 75, Troyen hs. 252, 922, Franc. 7144, Alex. II 239, Merl. 4970;

„Also mach tsmenschen nuchterne spu *dat serpent deren*," (var. *doden*) Rijmb. 733 — „Sy en willen *die van Troyen deren*:" Troyen hs. 5899; (zie de noot pg. 116) [Hel. 3157 „ni scal *iu* her *derien* eouuiht," en 3892 „ne ik *thi* geth ni *deriu* neouuiht," kunnen zoowel *dat.* als *accus.* zijn];

„Hen *scaedde den doorne* niet I haer." Rijmb. 3672; z. v. ibid. 3891, 28234, Sp. I^{3}, 35, 21, I^{4}, 58, 17 en 20, I^{7}, 10, 36; 57, 20, I^{8}, 37, 30, III^{3}, 41, 69, III^{4}, 6, 30, III^{6}, 59, 89, III^{7}, 31, 49; 48, 8, IV^{1}, 35, 65, IV^{2}, 24, 31, Wap. M. III, 429, Troyen hs. 532, 1030, 4237, 4910, 22078, Merl. 3747, Heim. 1040, Nat. Bl. VII, 543 (var. *die vrucht*);

„Hy *scade die Troyene* seer;" Troyen hs. 11423 (vgl. de noot pg. 166); z. o. ibid. 2323, 24117, 27985 (waarbij eveneens de noot pg. 116 in aanmerking te nemen is), Sp. III^{8}, 89, 91 — „Des seld*i* wel *sijn gescaed;*" Torec 561 — „Ende ic en wille *ghene creaturen* .... iet *ghescaden*." Heim. 1962 (Cl. 1968 var. *ghenen*);

„Doch *halp* Moyses *den joncfrouwen:* „Rijmb. 3629; z. v. Sp. I^{1}, 33, 44, I^{3}, 46, 13, I^{7}, 86, 112, III^{7}, 48, opschrift; 51, 58, IV^{1}, 58, 49, Rijmb. 12897, 17332, 29622, 30208, 30219, Nat. Bl. II, 2613, III, 1875, X, 93, Oversee 130, Merl. 2723 — „My en wort *gheholpen* niet el." Troyen hs. 20967;

„Dat hi *holpe* ter noot *dat rike*," Rijmb. 30709; z. n. Troyen hs. 29481 (vgl. de noot pg. 116) (Epis. 8162 *der yerster scaren*) — „Want *hy* van desen nummer *geholpen* en *sal wesen*," Troyen hs. 30563 [vgl. Os. *helpan c. dativo* Hel. 1274, 2156, C. 2225, Hel. 3895, 4101, C. 5455, *botian* ibid. 2358, 3661, 3755].

„Daer wi *onsen goden dienen* mede na onsen gheboden."

Alex. VIII, 968; z. o. Sp. I^{5}, 45, 54, I^{7}, 61, 81; 65, 299; 75, 4; 80, 4; 87, opschrift en 25; 89, 3; I^{8}, 63, 44, III^{3}, 12, 88 en 95; 42, 16, III^{4}, 1, 42, III^{8}, 32, 90, IV^{2}, 47, 71, Rijmb. 7047, 7809, 27551, 28756, 31821, 32068, Nat. Bl. VII, 112, Troyen hs. 9686, 15260, 16347, Franc. 481, 9909, Torec 992, Merl. 6471 — „Daer *hen gedient was* van love." Torec 3606;

„Maer *diene onse gode* nu," Sp. I^{7}, 32, 30; z. o. ibid. 16 en Alex. II, 1045 [vgl. Os. *thionon c. dativo* Hel. 108, 177, 862, 1110, 1117, 1636, 1666, 2033, 3283, 3537, 3603, 4442, *thionian* ibid. 1145, 1418].

Opm. Ook bij *in staden staen* (gewoonlijk *c. dativo*, als b. v. Sp. III^{7}, 50, 4) vinden we den *accus.* in:

„Dus *staet* aalmoesne *in staden die zielen*, die noot hebben genaden." Sp. III^{7}, 62, 85. (Voor „Dat sy altoes *theer vromen*." Troyen hs. 8767 — „Dat ghy *die Griecken te staden staet?*" ibid. 16355 zie de noot pg. 116).

§ 82. Dezelfde afwisseling van constructie neemt men waar bij *volgen* en *danken* (vgl. *Vgr.* § 170):

„Die derde eescht die bloyende jaer, ... al noch sijn si dinne, die *deser volgen* bi sinne." Wap. M. I, 335 (var. *dese*); z. n. Sp. I^{6}, 8, 56; 53, 60; 54, 51, I^{7}, 77, 35; 79, 26, I^{8}, 34, 1; 47, 2; 48, 9, III^{1}, 38, 47, III^{3}, 16, 96, III^{4}, 34, 8, III^{8}, 64, 62; 88, 86, Rijmb. 7143, 24430, 32130, Alex. II, 467, IV, 1214, VI, 970, 1232 (var. *die*), VII, 387, Nat. Bl, I, 306 (var. *die liede*), II, 2664, III, 1329 en 2577, IV, 640 en 981, V, 217 en 1024, IX, 464, Troyen hs. 9313, 22301, 31439, Franc. 10499, Heim. 1509, Merl. 2629 [vgl. Os. *folgon c. dat.* Hel. 596, 1667, 2369, 3289, 3311, 3670, C. 3990, Hel. 4191, 4195, enz.].

„Ende *volhden die sporen* van den dwerch," Torec 1664 — „Ende si *de worden volgeden* echt," Sp. I^{8},

66, 18 — „Die *sine broeders volgede* daerin," ibid. III[7], 45, 3 — „Dies moet men *volghen uwe woert.*" Troyen hs. 39691 (vgl. de noot pg. 116).

Bij *danken* staat de *datief* in:

„Ende *dankes sinen goden* saen" Alex. II, 593 en v. Sp. III[5], 12, 43, IV[1], 58, 50, IV[3], 21, 85, Rijmb. 15055, Troyen hs. 1617, 1824, 1984, 3436, 19110, Nat. Bl. III, 3002;

de *accus.* in:

„Ende *danken sine lede* das," Nat. Bl. III, 3002 var.

In „Die riddere was blide ende *dancten* sere. Torec 447, is de casus niet te bepalen (vgl. *Mnl. Spr.* § 340); evenmin in „*God zij*s *gedanket!*" Merl. 9404 — „*God zij gedanket* al sijns goedes!" ibid. 9517 (vgl. *Mnl. Spr.* § 246 *b* en § 291); [in het Os. een *datief* in „*gode thancode*," Hel. 4635].

Opm. Dreigen heb ik alleen *c. accus.* aangetroffen in „Jeremias die prophete *dreegde die stat* bi Gods ghehete," Rijmb. 14731 en „Ende *dregheden die poorters* daer" ibid. 31889.

§ 83. *Heeten* (= bevelen) wordt verbonden met den *dativus personae:*

„Ende *hiet dien lieden*, dat si plaghen haers ghemaex," Alex. VII, 1837 — „Maer *den scutters* van Arabyë, ende *den slingerers* van Surie, ende *den werpers* van engyenen *dien hiet* hi den Joeden dienen." Rijmb. 28753 — „En*ten edelen Grieken* mede *hiet* hi nemen daer ter stede van allen lande die edele magede entie scoenste, die elken behagede." Sp. I[4], 51, 29 — „Doe *hiet* hijt *den lieden* breken met enen werke," ibid. I[5], 20, 16 — „Alexander *hiet* te hant *sinen lieden* rumen dlant ende *hietse varen* (zie ben.) hene te Poruse te Faciatene," Alex. X, 851; z. n. Sp. I[1], 52, 49, I[4], 48, 11, I[7], 19, 79; 26, 2, IV[1], 7, 106, Rijmb. 1248, 22820, 30996, Torec 120, Merl. 5009.

Soms staat de *persoon in den accus.*, doch alleen bij verbinding met een infinitief:

„Ende *hiet dapostelen* buten *wesen*. „Sp. I[7], 43, 15 — „God *diese* danen *varen hiet*," ibid. I[2], 4, 1 — „Doe *hiten* Torec *sitten gaen*" Torec 2049 (vgl. echter *Mnl. Spr.* § 340) — „So dat hi*ne swighen hiet*," Rijmb. 13895 (vgl. t. a. p.), enz. (Zie ook *Mnl. Wb.* i. v., waar een plaats is aangehaald met den persoon als subject van een passieven zin in *nominativo*).

§ 84. Van den in 't Oudgerm. gebruikelijken *dubbelen accus.* bij *leren* (vgl. *Vgr.* § 265) vond ik bij MAERLANT geen voorbeelden.

Zeer gewoon is de *accus. pers.* en een *infin.* (zonder of met *te*) of een *bijzin:*

„*Die* woudsi niet *leeren spinnen*," Sp. I[1], 38, 56 — „*Leerdene scieten;*" ibid. I[5], 70, 24 — „Ende *leertse vlieghen* na siere wet." Nat. Bl. III, 212 — „Men mach *die cauwe spreken leren*," ibid. 2720 — „*Sine dochtren* hi *sceren leren* plach," Sp. I[3], 38, 60 — „*Die* hi *leerde spellen*," ibid. 78 — „Vrecheit *leert die werelt vlaen:*" Wap. M. I, 648 — „*Die* hi .... *leerde sijn ten wapenen* mede," Rijmb. 28177;

„*Leert alle liede*, clene ende groot, *te houdene* dat ic u gheboot," ibid. 27059 — „Natuere *leertse* daer (var. *leert te hem*) *te vliene*," Nat. Bl. XII, 755;

„Si hebben *hare ogen geleert*, *dat si wenen* alstem gevoughet." Sp. I[6], 54, 62 — „Die oude pleghen *die jonghen* te *leren*, ... *dat si behouden* hare scare jeghen den vreemden spareware," Nat. Bl. III, 1140 — „*Leeren* alle die wise .... *hare kinder*, *dat si alle* .... haren coninc *eeren*." Heim. 452 — „*Die leerd*i met worden mede, ... *dat si* die dorperhede *lieten*," Sp. I[3], 12, 41 — „Ende hi *dIngelsche* wilde *leeren*, *dat Oswalt selve upstont*" ibid. III[3], 21, 46;

en in passieve constructie:

„Maer in slape *sijn si gheleert*, *dat sijt* altoos niene

daden." Rijmb. 21460 [vgl. Os. Hel. 854, 897, 1289, 1532, 1985].

Voorts *acc. personae* en *genit. rei:*

„Die *tfolc leren van goeden daden,*" Kerk. Cl. 141; en vooral vaak bij passief gebruik *nom. pers.* en *genit. rei:*

„Totien tiden dat*tijs ware gheleert*, dat doch ware een ander god," Alex. II, 1124 — „Ende doe *hijs* wale *was ghelcert*," Alex. X, 313 — „*Des benic* nu ghenoech *gheleert*" Troyen hs. 20989; — „*Van haefshede was hy* wel *ghelcert.*" ibid. 6976 — „*Sy mochten* wel *van synen spele* allegader *syn gheleert.*" ibid. 17036 — „Dat *hi gheleert si* wale *van menegher sciencie*," Heim. 1791.

Als de zaak niet wordt uitgedrukt, regelmatig *c. acc. personae* = onderwijzen:

„*Leerde die zondaren*" Sp. I^7, 24, 9 — „Ende *leerde tfolc* ten beste." Rijmb. 15187 — „Uten scepelkine *leerde* hi *die scaren*," ibid. 22439 — „Ja, die oude *leren die jonghe*," Nat. Bl. III, 3251 — „Ende wil*se leren:*" Torec 246 — „Du sout*se leren:*" Troyen hs. 7334 — „Niemen ne mocht*ene leren*" Franc. 534 (vgl. echter *Mnl. Spr.* § 340); z. o. Sp. I^2, 2, 36, I^3, 25, 18, III^1, 38, 3, III^2, 16, 52 en 59, III^6, 57, 1, III^8, 82, 70, Rijmb. 15425, 24297, Nat. Bl. III, 3254, Torec 2424, Franc. 596, 2445, 4054 [vgl. Os. Hel. 1382, 1892, 2817, 3050, 3409, 3909, C. 3961].

In passivo c. *nom. personae*:

„Op visschen *sijn si gheleert* ten spronghe," Nat. Bl. II, 2632 —, „Ter kestinen waert hi hem keert als *die* van Gode *was geleert*," Franc. 5247 — „Ende *hi* sonder menscen vulleeste *geleert was* van den helegen geeste," ibid. 6833;

(In: „Hier omme *leerd*i alden dach *sinen broeders* ende bediede, datsi, alse arme liede, maken souden

armen gestichte," Franc. 3482 staat de *datief* door den invloed van 't volgende „bedieden").

Wanneer de zaak *in accus.* staat, immer *dat. personae:* „Cayn roofde in sine stat, ende *leerde sinen lieden dat*, „Rijmb. 949 — „Dese *leerde den apostelen* twaren *alle die tongen*, die ie waren" Wap. M. III, 456 — „Die synt *den Grieken veel leerden.*" Troyen hs. 218 — „Datti . . . . alse meester ende here, *den volke omoede lere.*" Franc. 2804;

„*Hem was gheleert al sulken spel*," (zie § 67 *opm.* 1) Alex. V, 356 — „Ende dat hy heeft verkeert *dat hem* in droem *was gheleert.*" Troyen hs. 35556; z. o. Sp. I^7, 42, 44, III^3, 42, 23, III^8, 12, 30; 85, 23, IV^2, 18, 75, Rijmb. 17931, 24250, 25182, Troyen hs. 38532, Heim. 1028 (Cl. 1030 *d'nature*).

Wordt de zaak door een *infin.* of een *bijzin* uitgedrukt, ook somwijlen een *dat. pers.* (naast den meer gebruikelijken *accus.*):

„Hi *leerde den lieden* . . . vier *anebeden.*" Sp. I^1, 19, 39 — „Ende *leerde der Roemscer partijen* water vier *te makene* daer." ibid. III^8, 43, 14 — „Soe *leerde den Grieken* coren *winnen.*" Rijmb. 2774 — „Ghi *leerd* aldus *den kinderen spreken* an die hare," ibid. 23685 — „*Dien* die vrouwe vander helle *leerde maken* dat venijn," Alex. X, 1004 — „Daer *leerde* hi mede *den apostelen* sine, van water, van brode, ende van wine synen lichaem, *maken* ende zijn bloet," Merl. 264 — „Ic *leerden den luden vechten*," Troyen hs. 26565;

„Ende heeft *geleert den apostelen*, *wat gesciede* onder dongeloveghe liede." Sp. I^7, 50, 80 — „*Leerdi den volke* daer ter stede, *dat si* die leeringhe over een *hilden* vanden Phariseen;" ibid. 24, 100.

Opm. 1. Men lette nog op *leren an* in Nat. Bl. VI, 886; VII, 556, Rijmb. 1389, 22876 (var. *van*), Troyen hs. 6493, 31700, enz. = leeren van.

Opm. 2. „*Die*men mach wel *leren menigherande spel.*" Nat. Bl. II, 631, is geen bewijs voor den *dubbelen accus.* (zie *Mnl. Sp.* § 126*a*).

§ 85. Een *accus. pers.* bij *bidden* „precari, rogare" vertoont zich in 't Mnl. in afwijking van de oudgerm. constructie (z. *Vgr.* § 266 en voor 't Os. Hel. 2094, 2578, 3306) zeer zelden:

„En*tic goden sijn bat* hi, dat si daden verstaen," Sp. I³, 19, 46 — „*Sine ghesellen bit* hi ende leert, dat si hem stoutelike volghen;" Rijmb. 30864 var.

Overigens steeds *dat. personae:*

„Doe *baden* die dulle aldaer *den vroeden* olye over luut," Rijmb. 25708 — „*Den rudders bat* hi over luut, dat men doch dat vier dade uut;" ibid. 33587 — „So *bidden* wi *der maget Marien*," Wap. M. III, 249 — „*Bidde der Maget* vul eren," Disp. 581 — „Aghamennon *bat synen maghen*, dat sy hem niet en ontsaghen," Troyen hs. 14037 — „*Hem was ghebeden.*" ibid. 32417 — „*Hem was ghebeden* . . . . ., datti ene stonde met hem ware," Franc. 3295; z. v. Sp. I², 3, 3, I³, 38, 34, I⁵, 6, 18, III³, 14, 36, III⁴, 23, 84, III⁵, 8, 56, III⁶, 7, 62, IV³, 6, 84; 17, 5, Rijmb. 8165, 10993, 21412, 30864, 32016, Alex. VII, 377 en 581, IX, 103, X, 682, 860, 1521, 1526 en 1535, Troyen hs. 19036, 24875, 28128, 29729, 29918, 31166, 31611, 33241, 35951, Franc. 875, Merl. 1143.

Voorts *bidden* met de *praepositiës an*(*e*) Sp. I⁷, 77, 69, I⁸, 3, 54, III², 7, 27; 31, 8, III⁶, 7, 1, Rijmb. 29116, Troyen hs. 33235; *te* Rijmb. 5813, Troyen hs. 29428; *op* Troyen hs. 26004 [vgl. Os. *bedon te* in Hel. 644, 1109, *biddean te* in Hel. 1573].

Opm. In de beteekenis „uitnoodigen" heeft het verbum den *accus. pers.* bij zich:

„Hiernaer so *battene* een Pharisee met hem," Sp. I⁷, 13, 53 — „Ende *bat die heren* te scepe waert." Alex.

IX, 1156; z. o. Rijmb. 24630, Troyen hs. 6270; *onghebeden* = „niet genoodigd" in Troyen hs. 6273, 8309.

§ 86. *Vragen* passim *c. dativo* (vgl. *Vgr.* § 266), *met de praeposities an*, *te* b.v. in Rijmb. 9694, 699 enz. [vgl. voor 't Os. *fragon c. accus. pers.* Hel. 228, 2417, 2771, 2839, 3242, 3825, 3846, 4286, 4605, 4835, 4971, 5204, C. 5276, 5409, 5924].

Opm. Bij *eiscen* (vgl. *Vgr.* § 267) vond ik geen *accus. pers.* Zie voor den *datief* Sp. I², 52, 19, voor 't gebruik der *praeposities an*, *van* b. v. Sp. IV², 84, 53, Rijmb. 7507.

In het voorbeeld (STOETT *Mnl. synt.* § 33 *aanm.*): „Doe *iesch hise den vader*" kan *den vader* evengoed *datief* als *accus.* zijn.

§ 87. Voor het *Tschr.* III, 290 vlg. besproken gebruik van den *datief* pro accus. leveren MAERLANTS geschriften behalve de aldaar genoemde de volgende voorbeelden:

(vgl. aldaar A *A*, *B*, *C*, *F*, en B *BB*, *DD*). „Ende dat ghy *haet onsen luden*" Troyen hs. 16174 (Epis. 4155 *onse luden*);

„*Eere der Kerken enten outaer*:" (var. *die kerke ende die outaer*) Wap. M. I, 855;

„Sente Eutropia .... *troeste* ter marteleren crone *den goeden luden* also scone." Sp. III⁴, 3, 1 — „Dats aelmoesne der goeder liede, daermen die zonden met verloest en*ten aermen* met *vertroest*," ibid. III⁵, 47, 20;

„*Allen wenschen vint*men daer." Sp. I¹, 31, 13;

„Haer roepen ... *vervaert den lieden* die dit horen." (var. *die liede*) Nat. Bl. VI, 356 (*accus.* ook ibid. 386);

„Ende nu bernet ende nu snijt, ende niet *sinen zieken* en *spaert*," Sp. III⁸, 69, 84 (niet uit het latijn vertaald, zie de noot) — „Die *den armen* niet en *spaert*," Nat. Bl. II, 58;

„*Horen* wi *dien jeesten* spreken," Sp. I^1, 10, 18 — „Dies *hor*ic noch *den boken* lien" Rijmb. 1200;

„Wiltu dat wi ghebieden den hemelsche viere *desen lieden* te *verterne* alte male?" (var. *verdervene*) Rijmb. 24831.

§ 88. Voor een o n o o r s p r. *dat.* bij de *impersonalia* (vgl. *Tschr.* X, 219) zie:

„*Dien* sere *vernoyede* der onnere" Sp. I^7, 3, 79 — „Maer *aermen lieden* mochte *vernoien.*" Alex. VIII, 675 — „*Minen leden vernoiet* des," ibid. X, 1383 — „*Mynre herten* en *vernoyt* niet," Troyen hs. 15231 (Epis. 3419 „*Mier herten* en *verdriet* niet");

„Des *wonderde den sinen*" Rijmb. 10330 — „*Dien ridders wonderde* utermaten," Alex. III, 765; z. o. Sp. I^7, 36, 9; 50, 66, III^2, 32, 59, Torec 2057, Nat. Bl. IV, 416, Merl. 8061, 9628.

In „Dat *sinen vianden* sijns *ontfarmde*," (var. *sine viande*) Rijmb. 3495 — „Doe *ontfarmet*s so *den heren*," ibid. 13163, is de *datief* o o r s p r. (zie t. a. p. 221).

§ 89. Voor den *absoluten datief:* „*belokenre duere*," „*beslotenen grave*," „*beslotenen duren*" zie *Tschr.* V, 207; (z. n. „*beslotener dueren*" Merl. 445).

Opm. „Die *vollen seylen* liepen opt lant," Troyen hs. 8637 is foutief en te verbeteren in „Die *mit vollen seylen* liepen."

IV. GENITIEF.

§ 90. Als *genit.* v a n r i c h t i n g (vgl. § 71) vertoonen zich passim de bekende termen *ander(s)sins*, *veel(s)-sins*, *alleszins*, *elcsins*, *menichsins*, *welcs sins*, *enichsins*, *gheensins*, *drie(r)sins* = „in een andere, velerlei, enz.

richting," *aller wege* en *siere*, *haere*, enz. *vaerde*, *verde(n)*, *siere*, enz. *straete(n)*, in verbinding met *gaen*, *comen*, *varen*, *henen trecken*, (*henen*) *riden*, *lopen*, *wanderen*, *jagen*, *hem maken*, *henen vlien*, *vluchten*, *vliegen*, *keren*, (*woch*) *sijn* (= gegaan zijn), *henen moeten*, (*henen*) *driven*, *voeren*, *leiden* en *dragen* (vgl. *Vgr.* § 259*a*.)

Opm. *Sijns weges*, dat als rest van deze constructie in de hedendaagsche taal (in *zijns weegs gaan*) bewaard is, heb ik niet aangetroffen.

§ 91. Een *genit.* temporis (vgl. § 72 *B*) ontmoeten we *A.* ter aanwijzing van een onbepaalden tijd, wanneer en *B.* ter aanwijzing van een bepaalden tijd, wanneer:

A. „*eens*" passim, „*des daghes*" Troyen hs. 1103, „*des nachts*" Torec 2641, „*des maergens*" Sp. I³, 15, 34, „*des Maendages*" ibid. I⁷, 24, 7, „*des Disendages*" ibid. 29, „*Sondages*" ibid. III³, 46, 8, „*elx jaers*" ibid. III⁴, 48, 17, „*elx dages*" ibid. III⁵, 22, 3, „*elker nacht*" Nat. Bl. XI, 167, „*des avendes*" Merl. 238, „*navonds*" Sp. IV², 6, 73, „*winters*" ibid. 18, 29;

B. „*eens nachts*" Sp. IV², 46, 55, „*eens moorgens*" Alex. II, 244, „*eens Sondages*" Sp. III⁶, 4, 11, „*Pasch(e)dages*" Sp. IV¹, 35, 75, IV², 73, 94, „*des eens dages*" ibid. III⁴, 14, 29, „*sanders dages*" ibid. 30 „*eens witten donredages*" Merl. 256, „*des selves*, *naests*, *eersts*, *anders*, *anderen*, *derds*, *vierds*, *vijfts*, *sevends*, *tiends*, *elften*, *zeventiens*, *XXX dages*, *daegs*" Sp. III⁷, 17, 82; 62, 80, III⁸, 2, 56, IV¹, 17, 92, Troyen hs. 4647, Sp. I⁵, 56, 20, Rijmb. 207, Sp. I¹, 7, 1, III⁸, 1, 35, Rijmb. 6570, Merl. 6380, Rijmb. 1163, Sp. III⁷, 48, 51, „*heden dages*" Sp. I¹, 15, 54, „*ten dertiendages*" ibid. I⁶, 44, 1, „*des selves*, *anders nachts*" ibid. IV², 45, 36, IV³, 23, 23, „*van den jaer*" Troyen hs. 28795 (vgl. *Vgr.* § 259 *b*) [zie voor het Os. *A.* „*dages endi nahtes*" Hel. 515, „*morgno gihuilikes*" Hel. 601, „*dago gihuuili-*

kes" Hel. 954, 1592; *B.* „giuuitun im te Bethleem thanan *nahtes* sidon;" Hel. 424 — „that inan *nahtes* thanan an Aegypteo land erlos antleddun," ibid. 755 — „thea sie habdun *nahtes* er (= in den vorigen nacht) forsliten" Hel. 1178.]

§ 92. Als *genitieven* van omstandigheid (vgl. *Tschr.* II, 188; V, 218), zijn behalve de bekende uitdrukkingen „*sijns dancs*," „*sijns ondanx*," „*sijns willen, willens*," (waarnaast ook „*an sinen danc*" Rijmb. 1296, enz. en „*jegen sinen danc*" Franc. 2836, „*teghen onsen danc*" Troyen hs. 15743 (Epis. 3941 *aen onsen danc*), te noteeren:

„*bloots hovets*" Sp. I^6, 14, 40; ook Rijmb. 10529 en 10533 — „*sneewit haers*" Sp. I^8, 2, 48 — „*vuls buucs*" Heim. 1255 — „*droges voets*" Sp. IV^1, 53, 25 — „*droochs" voets*" Alex. IV, 668 — „*drogher voete*" Rijmb. 22029 — „*levens lijfs*" ibid. 29214 — „*gegordes riemen*" Sp. I^7, 34, 35 — „*ghescedens bedde* (l. *beddes*)" ibid. III^2, 44, 36 — „*behoudens lijfs*" ibid. III^4, 7, 43 — „*vechtender hant*" Rijmb. 10745 — „*gheboghens knijens*" ibid. 16827 — „*onghedweghenre hande*" ibid. 23650 — „*werender hant*" Alex. III, 671 — „*idelre hant*" Merl. 8133 — „*opgherechter oren*" Nat. Bl. II, 1112 (zie de noot Dl. I pg. 63 van de editie van VERWIJS) — „*ghesparseder manen*" ibid. XII, 1410 — „*ghetaeghens sweert*" Troyen hs. 2272 — „*ghetaghens, ghetogens swerts*" ibid. 9886, 10680 en 38366 — „*gherichs speers*" ibid. 9213 en 27935 — „*gherichter speren*" ibid. 22443 en 24615 — „*beslotens lijfs*" Heim. 1252.

Daarnaast ook in verbinding met *met c. dativo:* „*met onghedweghenen handen,*" Rijmb. 23666 — „*mit vechtender hant,*" Troyen hs. 28621 — „Quam ic *met swaerde uutghetrect.*" Alex. VIII, 654 — „Doe vernam hi saen daer mettien ten cantele udewaerd sien die scone, die smale, dies geloeft, ende *metten cyrkele op haer hoeft.*" Torec

3055 — „Ende trac hem uytter battaelge *mitten scilt al onbedect.*" Troyen hs. 19482 (Epis. 6651).

Voor den *accus.* van omstandigheid zie § 73.

§ 93. Passim komen voor de *genitieven* van wijze als:

gelikerwijs, *eneger wijs*, *welker wijs*, *sulker hande*, *menegherande*, *alrehande*, *enegherande*, *erehande*, *sulkerhande*, *gheerehande*, *vijfterhande*, *drierhande*, *tweerhande*, *welkerhande*, *andersins*, *menegertiere(n)*, *alretiere(n)*, *welkertieren*, *goedertiere(n)*, *quadertiere(n)*.

Zie voor den *accus.* van wijze § 74.

§ 94. Naast den in verbinding met een adjectief gebezigden *accus.* van maat en leeftijd (zie § 75) is ook nu en dan een in diezelfde betrekking staande *genitief* waar te nemen:

„Sine wintbraeuwen.... waren *eere halver palmen lanc.*" Sp. IV[1], 2, 29 — „Enen stac hy int tghedranc, doer den buyc *eenre ellen lanc.*" Troyen hs. 10029 — „An ene adre...., hinct hem uten hoofde ses dage, *eens vingers lanc* uptie wange," Franc. 9651; z. n. Sp. IV[1], 2, 22, Nat. Bl. V, 333, 419 en 1090, VI, 156 en 766, XII, 295, Troyen hs. 9944;

„Ic en weet niet *van hoe menghen daghen* die battaelge *lanc* was," Troyen hs. 23374;

„Die sinde up minne ende up houde van utermaten finen goude Alexandere hondert sticke *voets lanc* ende *voets dicke* ende *enen halven voet breet.*" Alex. IX, 793 (hier en in 't volgende vb. staan *genit.* en *accus.* naast elkaar);

„Sijn anschijn was *eens voets breet*, ende *anderhalven lanc* gereet;" Sp. IV[1], 2, 19; z. o. ibid. 23, Nat. Bl. II, 2960, Merl. 9821;

„Ende worpt dan uut sijn drec recht *eere roede verre* of me." Nat. Bl. II, 1732;

„Si was *out van seven jaren*," Claus. 417;

„Doet *was van veertien jaren*" Franc. 8881; z. o. Sp. III[4], 49, 38, Alex. III, 507, Merl. 3797.

§ 95. Bij *waert* en *verdienen* (= waardig zijn) staat behalve de onoorspr. *accus.* (vgl. § 76) ook een oorspr. *genit.*:

„Fransoys ware .... *waert alre waerdichede*," Franc. 228 — „Ic ne ware niet *werd mijns swerds*, no ooc *miere hant*." Rijmb. 29250; z. o. Sp. I[3], 23, 6, I[4], 54, 30, I[6], 8, 28, I[7], 22, 39; 61, 28, I[8], 63, 12 en 14; 67, 23; 77, 46, III[1], 32, 28, III[2], 7, 56; 42, 45, III[5], 11, 52; 43, 59; 45, 35, III[6], 10, 135; 12, 19; 37, 95; 57, 17, III[8], 4, 63; 30, 60; 55, 86, IV[1], 29, 42, IV[2], 26, 39; 59, 31; 67, 110, Rijmb. 5398, 7656, 22815, 25150, 33448, Alex. V, 832, VI, 20 en 588, VII, 635, VIII, 195, X, 1222 en 1419, Wap. M. I, 398 (var. *een*), II, 92, Claus. 258, Troyen hs. 18090, 20251, 20743, 25637, 26160, 26802, 26898, Franc. 3106, 3128, 5840, 6844, 7410, 10521, Merl. 7299, 7629, 8348, 9921;

„Waren si *werd van sulker spise*" Rijmb. 33441; z. n. Sp. III[7], 55, 95, Merl. 1325, 1664, 5130;

„Hi ware *onwert der ere*," Sp. III[6], 35, 13; z. o. ibid. I[4], 54, 32, I[7], 40, 34, III[3], 32, 49, III[7], 43, 80, Rijmb. 15405;

„Dat hi *onwert* ware *van dien scatte*," Sp. III[2], 13, 43, [vgl. Os. *uuerth* Hel. 1860, *uuirdig* ibid. 938, 2885, C. 4000];

„Die *der doot* heeft *verdient*," Rijmb. 12746 — „Die *gheens quaets verdient* en hevet," Alex. II, 572 — „Rome *dies es verdient*, dat du bes der gans dus vrient:" Nat. Bl. III, 363; z. o. Sp. IV[2], 8, 78, Rijmb. 9373, 15119, 26204, Alex. III, 27 en 526, VI, 719, 768 en 786, VII, 110, VIII, 32 en 809, Troyen hs. 626, 35610, 36931, 38358, 39006, 40752, Merl. 3687, 4059, 4129, 4704 — „*Onverdient* heb ic *der doot*: „Troyen hs. 32511.

§ 96. Een *genit.* partitivus vinden we verbonden met een *bepaald numerale*, een *onbepaald telwoord (vele, mee(r), meest, menich een, een groot deel, een groot hoop, een wonder, some, ghenoech, te vullen, een deel, een morseelkin, een stic, een dropel, lettel, min, niet, niemen, nemmere)*, het qualitatieve *wat* of het quantitatieve *wat:*

„*LXXM stoutere man*" Sp. I^4, 15, 21 — „*Der jare drie*" ibid. I^8, 17, 10; z. v. ibid. III^1, 16, 40; 22, 17, III^5, 42, 121 en 128, III^8, 62, 47; 63, 10, IV^1, 5, 44 en 73; 19, 74; 46, 91; 57, 41 en 70; 69, 39, IV^2, 3, 28; 27, 98; 54, 28, IV^3, 2, 73; 10, 98; 31, 61, Rijmb. 1963, 4205, 7347, 8390, 8392, 15100, Alex. VII, 1219, VIII, 872, Nat. Bl. V, 146, Torec 1688, Troyen hs. 7101, 7147, 8403, 28710, Merl. 4076, enz.;

„*Niet vele broots*" Rijmb. 2962 — „*Des lants vele*" Sp. III^5, 34, 50 — „*Vele edelre liede*" Rijmb. 14768 — „*Vele der nidecheden*" ibid. 2804; z. n. Sp. I^1, 4, 9; 15, 5 en 48; 34, 46, I^7, 19, 16, III^4, 27, 8; 37, 62, III^5, 4, 63; 9, 74; 28, 52; 35, 46; 38, 66; 40, 65; 55, 82, III^6, 1, 22; 10, 138; 11, 79; 14, 6; 19, 63; 23, 49; 45, 120, III^7, 9, 84, enz.

„*Meer waters*" Alex. II, 375, — „*Wonders mee*" ibid. III, 1066; z. o. Sp. I^1, Prol. 17, I^3, 19, 61, I^7, 99, 76, III^1, 15, 17, III^3, 23, 116, III^4, 36, 106; 48, 78, III^8, 51, 39, IV^1, 51, 88, IV^3, 12, 18, Rijmb. 2536, 6834, 19053, 20838, 23268, Alex. III, 1246, enz.;

„*Meest luuts*" Nat. Bl. III, 2114;

„*Der quarelen menich een*" Alex. V, 287;

„En*ter inglen een groot deel*" Sp. I^1, 3, 33;

„*Een groot hoop viers*" Sp. III^6, 10, 80;

„Ende verloren *volx een wonder*" ibid. 30, 21;

„*Som grote riviere*" Sp. I^1, 21, 68;

„*Waters genoech*" Rijmb. 5890 — „*Der redenen ghenoech* ibid. 847; z. o. Sp. I^1, 24, 36, I^8, 66, 14, III^2,

40, 82, III^{6}, 45, 79, III^{7}, 60, 71, III^{8}, 65, 50, Rijmb. 13142, 13450, 14487, 32863, Alex. I, 952, IV, 653, VI, 797, Nat. Bl. V, 94, Troyen hs. 17931, Merl. 4697;

„*Waters te vullen*" Sp. III^{6}, 9, 80; ook Rijmb. 28650 var.;

„*Haer deel lants*" Sp. IV^{1}, 46, 140;

„*I morseelkin broots*" Rijmb. 12477;

„*Een stic tijts*" Sp. IV^{3}, 10, 54;

„*Een dropel waters*" Sp. III^{6}, 55, 48;

„*Lettel lands*" Sp. I^{2}, 46, 12 — „*Een lettel waters*" ibid. III^{2}, 40, 63; z. v. Rijmb. 23431, Alex. VI, 582, X, 549, Nat. Bl. I, 70, II, 3823, VII, 991;

„*Vroedoms min*" Rijmb. 16284; z. o. ibid. 29713;

„Dat hi *niet gesonts* en at," Sp. III^{3}, 43, 46; z. n. Nat. Bl. V, 510;

„*Niemen goeder*" Franc. 8407;

„Ne segt *deser wort nemmere.*" Sp. III^{3}, 34, 44;

„*Wat nieuwer dingen* machmen dies tellen?" Sp. I^{8}, 48, 34 — „*Wat gode* soude dat wesen?" ibid. I^{4}, 2, 11 — „Zech *wat nyde* wiltu nu versoenen daermede, dattu my biedes dese scoenhede?" Merl. 7828; z. v. Sp. I^{3}, 21, 13, I^{7}, 55, 9; 82, 58, I^{8}, 53, 55; 59, 9, Alex. III, 372, VII, 654, Merl. 2923, Troyen hs. 34558.

„In Egipten *wat* waren *der plaghen?*" Rijmb. 32165 — „*Wat* doestu mi *leets* bezuren!" Alex. VII, 49 — „Ende *wat*ter *lants* om is bedorven!" Troyen hs. 30762 [vgl. voor het Os. „*tuentig uuintro*" Hel. 144; z. o. ibid. 451, 513, 786, „*himilrikeas gidel*" Hel. 2487, *manno menigi*" ibid. 2833, „*liudio menigi*" ibid. 3711, „*heriskepi manno*" ibid. 1987; z. o. ald. 5481, „*grot gumskepi grimmaro thioda*" ibid. 4128 „*thero uuordo uuiht*" Hel. 1426; z. o. ibid. 189, 4905, „*thes... eouuiht*" Hel. 1754, „*uuisara filo liudo barno*" Hel. C. 5; z. o. Hel. 1158, 3113, „*mer firinuuerco*" ibid. 1715; z. o. ibid. 1524, „*uuerodes genog*" Hel. 2120; z. o. Hel. C. 3991, „*al...*

uuities endi *uuammes*" Hel. 1534; z. o. ibid. 3774, „*engilo . . . unrim*," ibid. 410, „*manag . . . godoro uuordo*" ibid. 4788, „*huat* williad gi mi sellien her . . . *medmo* te medu," Hel. 4481].

Daarnaast ook een attributieve of appositioneele constructie (vgl. o.a. *Mnl. Spr.* § 378):

„*Een die bitterlijkste strijt*" Alex. II, 114; z. o. Sp. IV[1], 49, 70, IV[2], 22, 36; 47, 12, Rijmb. 15193, 21733, Troyen hs. 2438, 11525, 17173 (Epis. 4978 „*der bester een*"), 18546, 21003, 27205, 34429, Franc. 2409;

„*L dusent goede man*" Sp. I[5], 64, 23 — „*Viere edele man*" ibid. III[4], 20, 37; z. n. ibid. IV[1], 28, 83, IV[2], 62, 105, IV[3], 12, 45, Troyen hs. 27078, enz.;

„*Vele elpendiere*" Sp. I[1], 18, 48 — „*So vele scepe*" Alex. III, 1085 — „*Vele wilde heidine*" Sp. III[1], 14, 52 — „*Goede geeste ende saghen* vint men *vele* nu bi daghen," Alex. I, 31, enz.;

„Ende seide *mee quaet* te hem waert dan gevouch," Sp. I[3], 28, 22 — „Du sult *volc meer* vaen" Rijmb. 22460 — „*Meer gheluck*" Troyen hs. 34563;

„*Som die Fransoysen*" Sp. III[1], 7, 72; z. o. ibid. III[5], 22, 53, IV[1], 37, 12, IV[2], 11, 71; 21, 26; 33, 52, IV[3], 3, 26, Rijmb. 554, enz.

„*Melc genouch*" Franc. 10282; z. o. ald. 10285;

„*Menschelike lede een deel*," Nat. Bl. I, 155;

„*Ghevangene liede een groot getal*" Sp. III[5], 3, 25;

„*Dat int water*" ibid. I[1], 4, 5;

„*Wat* men daer vant *kindere hovet*," ibid. III[2], 11, 124.

§ 97. De *genitief* staat ter aanwijzing van de o o r z a a k (vgl. *Vgr.* § 259 *e*):

A. bij verba en adjectiva met een beteekenis „(on) tevreden, verwonderd zijn," als

hem verheugen, in hogen sijn, behagen, hem laten

genoegen, *hem beloven* (= zich verheugen, *Mnl. Wb.* I, 869, 2), *lachen*, *lusten*, *danken*, *danc weten*, *danc hebben*, *lonen*, (*hem*) *wonderen*, *wonder hebben*, *hem gepayt houden* (= tevreden zijn), (*hem*) *belgen*, *hem vernoyen*, *hem verdrieten*, *hem erren*, *hem vererren*, *hem storen*, *hem verbelgen*, *hem vergramen*, *hem berouwen*, *rouwe hebben*, *toren hebben*, *moyen* (= berouw hebben), *clagen*, *hem beclagen*, *hem becronen* (= zich beklagen), *wanhagen*, *verdenken* (= mishagen), *droeven;*

vro, *blide*, *overblide*, *droeve*, *erre*, *gram*, *verbolgen*, *onvro*, *onblide;*

B. bij verba met een beteekenis „beschuldigen," als *tien*, *betien*, *verwiten*, *schelden*, *wroegen*, *beseggen*;

C. bij verba met een beteekenis „wachten op," als *wachten*, *beiden*, *ontbeiden*, *verbeiden*, *ontbiden;*

D. bij verba en adjectiva met een beteekenis „zich beroemen," „zich schamen," als

(*hem*) *beromen*, *hem scamen*, *scame hebben;*

fier;

E. bij verba met een beteekenis „sterven," als:

sterven, *sneven*, *bliven;*

F. bij verba en adjectiva met een beteekenis „vreezen," „zich in acht nemen," als

ontsien, *hem ontsien*, *gehoeden*, *hem hoeden*, *in hoede sijn*, *hem vervaren*, *vaer hebben*, *in vare sijn*, *in sorgen sijn*, *wachten*, *hem wachten*, *hem gewachten*, *hem duchten*, *vruchten*, *hem vruchten*, *hoeden*, *behoeden*, *hem vorsien;*

vervaert;

G. bij de verba *scout hebben* (reum esse), *hem versaden;*

en de adjectiva *sculdech* (reus), *moede*, *mat*, *zwaer*, *zat*, *versaet*.

Voorbeelden bij *A:*

„Die Phariseus *hem verheughet siere weldaet*, *siere*

deughet;" Sp. I^{7}, 23, 27 — „*Synre coemst waeren* sy *in hoghen,*" Troyen hs. 8459 — „*Dies words* mach ons wel *behagen;*" Rijmb. 134; z. o. ibid. 9256, Sp. III^{8}, 82, 88, Franc. 6228, Merl. 1030 — „*Eens rox laet* hi *hem genoegen;*" Franc. 1015 — „Dat Jhesus Cristus es, onse Here, die *hem dies belovede* sere," Sp. III^{6}, 60, 45 — „Dat hi genas, *dies* menech *louch.*" Sp. III^{4}, 18, 38; z. o. ibid. IV^{1}, 21, 32 — „Dat hem *etens lusten* dede die honger" Franc. 3851; z. v. Sp. I^{8}, 76, 66, III^{6}, 41, 39, Rijmb. 76, 29992, enz. — „Ende *dancte* hem *derre dinc* valscelike met scoonre tale" Alex. VI, 1208; z. o. Sp. I^{7}, 90, 66; 94, 9, III^{7}, 30, 94; 62, 10, III^{8}, 33, 46; 68, 15; 80, 54, IV^{3}, 20, 86, Rijmb. 6312, 15791, 24631, enz. — „Ic *weet* u groten *danc der eren;*" Alex. IX, 1110; z. o. ibid. X, 873, Torec 353, 2052, Sp. I^{8}, 9, 4, Troyen hs. 9946, Merl. 5610 — „*Dies hebbe* ons Here *danc!*" Nat. Bl. IV, 700; z. o. Troyen hs. 36798, 40833, Alex. IV, 778, IX, 1107, X, 1183 en 1192 — „God *lone* u, here, *deser word.*" Torec 1944 — „Die bi hem daer waren mede, *wonderden siere ongestadichede,*" Sp. I^{7}, 90, 38 — „Ende *hem wonderde des droems* so scone" ibid. IV^{3}, 26, 35; z. o. ald. III^{1}, 8, 42, III^{2}, 1, 65; 17, 51 en 69; 32, 59; 42, 41, enz. — „Ende hi *der hoocheit adde wonder,*" Franc. 1321; z. o. Sp. I^{7}, 86, 39, III^{4}, 40, 54, IV^{2}, 8, 11, Troyen hs. 5704, 13855 — „Ic *houts mi gepayt* also." Sp. I^{1}, Prol. 98 — „Here, en *belghet* niet *der saken!*" ibid. I^{7}, 67, 70; z. o. ibid. 74, 106, III^{8}, 36, 74, IV^{2}, 29, 67, Rijmb. 30339 — „*Dies balch hem* die heilege man," Sp. III^{6}, 54, 39; z. o. ibid. III^{3}, 6, 42; 34, 32, III^{4}, 27, 40, Alex. IV, 914, VI, 1004, Torec 3335, 3343, enz. — „Sone *vernoyet mi der pinen* niet." Sp. I^{8}, 78, 64; z. o. ibid. III^{8}, 41, 71, Rijmb. 5937, 7900, Alex. III, 240 en 1090, VI, 305, X, 1383, Troyen hs. 4518, 4811, 13725, enz. — „So

dat Arture *dies verdroot*," Sp. III[5], 49, 75; z. o. ibid. 70, III[7], 2, 20, Wap. M. III, 299, Torec 3454, Troyen hs. 35785, Merl. 1925 — „*Des* hy *hem* uyttermaten *ert*." Troyen hs. 17040; z. o. Sp. I[7], 78, 55 — „Torec *vererde hem* sere *des*," Torec 605; z. n. Sp. III[4], 43, 46 — „Ic hadde onrecht, *stoerd*ic *mi dies*," Kerk. cl. 127 — „Dits *dies* (varr. *dat*, *daer* . . . *om*) ic mi *vergrame*." Wap. M. I, 480 — „Want *mi berouwet ere zaken*" Rijmb. 19856; z. o. Alex. VI, 1089, Franc. 3370, Troyen hs. 16764, 22894, 24631 — „Bidi staerf hi int gevecht metten oem, die*s hadde rouwe*." Sp. III[6], 29, 60 — „Die *des welvarens hadden toren* vander kerken ende vanden paues," Sp. IV[1], 38, 4 — „Ende niemen *des costs* soude *moyen*," ibid. IV[2], 83, 41 — „Die onsen Here *claegden des*," Rijmb. 5876; z. n. ibid. 2924, 3765 — „Ende *beclaegde hem der sorghen*, daer ne God uut moeste borghen." ibid. 9345; z. n. ibid. 5547, Disp. 14, Merl. 2288, Troyen hs. 278, Sp. I[8], 73, 1 — „Dit hadden si sere ommare, dat si dus waren gehoent, ende hebben*s hem becroont*," Sp. III[6], 18, 52 — „Dattem allen *des lives wanhaget*," Sp. III[8], 83, 8; z. n. Troyen hs. 7648, 10240, 38691 — „*Des* den duvel sere *verdochte*," Sp. I[7], 73, 4; z. o. Rijmb. 18823, 20783, 29652 — „*Des droevede* Samuel daerna," Alex. IV, 765;

„Alle ghemeene worden sij*s vro*," Sp. I[7], 60, 35; z. v. ibid. 62, 49; 65, 33, 66, 39; 86, 40, I[8], 11, 37; 13, 55; 43, 14, enz. — „*Des stryts* en was niemant *blyde*," Troyen hs. 14188; z. o. Sp. I[7], 60, 27; 65, 33; 94, 40, I[8], 24, 25, Troyen hs. 4440, 8144, enz. — „*Dies* was sie doe so *overblide*," Torec 107; z. o. ibid. 2278 — „*Dies* was *drouve* sere Aman." Alex. IV, 941; z. o. Sp. I[7], 86, 109, III[4], 13, 32, III[6], 52, 45, III[7], 17, 71, Rijmb. 862, 5324, Torec 123, 1760 — „*Dies* wart menege vrouwe *erre*." Sp. IV[1], 19, 124; z. n. Sp. I[7],

60, 27, III^{6}, 15, 21; 21, 48, enz. — „Hine waers niet worden *gram*." Rijmb. 31867; z. o. Sp. III^{6}, 34, 10, IV^{2}, 56, 83; 66, 2; 67, 53, Alex. X, 444, Troyen hs. 400, Merl. 1934 — „Alsemen dese lettren las, wart Darius *verbolgen das*," Sp. I^{4}, 19, 1 — „Die Fransoys hiet Badilo, die *sijns mesprijs* was *onvro*," Sp. III^{8}, 43, 85; z. n. Alex. VI, 918 — „Doe die Philistine die Arke af wonnen met stride, worden sijs niet echt *omblide*?" Rijmb. 32172; z. n. Sp. III^{8}, 38, 74, Alex. VI, 1112, Troyen hs. 8766, 18658;

„Ende *dancten* den heilegen grave, ende Gode *van siere milder ghave*." Sp. IV^{3}, 21, 85; z. o. Troyen hs. 2637, 7956, 39563, Franc. 5950, 9185 — „Dies *wonderdem van sulken saken*." Sp. III^{1}, 45, 81 — „Ende sijns *wonderde van dien* dat daventure verkeert so saen." Rijmb. 29408; z. n. Sp. III^{4}, 44, 54, III^{7}, 12, 36, Merl. 9826 — „Onse Here *balch hem van desen* ende scaltse om hare dorpernien." Rijmb. 5609; z. o. ibid. 6206, 7213 — „Die *hem verbalch van den woorde*," ibid. 33306 — „Ic en *claghe* daerna nummermeer *van mynen jamerlicken seer*," Troyen hs. 3125;

„*Vro* waren si *van derre dinc*," Sp. III^{8}, 47, 86 — „Als dit Antipater hoorde, ward hi *blide van den woorde*," Rijmb. 21737; z. o. ibid. 26916, 29659, Merl. 3043 — „Doe wart hi *drouve van desen doene*," Alex. I, 234; z. n. Troyen hs. 4635, 19917 — „Die sere was *gram van der scaden*" Rijmb. 29889 [vgl. voor het Os. *giniudon* (= zich verheugen) Hel. 3275, 1350, *uundron* (= zich verwonderen) Hel. 141, 160, *lustean* (= behagen scheppen in) Hel. 1060, 1481, *gilustean* (met dezelfde beteekenis) ibid. 1308, *hreuuan* (= berouw hebben) Hel. 880, *hlahan* (= lachen) Hel. 5640, *suuerkan* (= bedroefd worden) Hel. 4040, *mendian* (= zich verheugen) Hel. 525, *fagonon* (met dezelfde bet.) Hel. 3029];

blidi (= verheugd) Hel. 969, *fagan* (= vroolijk) Hel. 899, *frahmod* (= vroolijk) Hel. 1011, *ser* (= droevig, bekommerd) Hel 4772].

Voorbeelden bij *B*:

„Ende *tieden das* dat hi van tsmans jongers was." Rijmb. 26131; z. o. ibid. 5802 — „Want niemen mi *betijet das* dat ic vanden ghenen was," Alex. VIII, 529 — „Hi en wille hem niet *verwiten das*," ibid. VI, 40;

„Oec *schalt* hi aldaer ten stonden die Phariseus *van vele zonden, van ongelove, van gierecheden, van quader leere, van ghulsecheden, van vrecheit, van overdaden, van ypocrisien, van ongenaden*." Sp. I^7, 24, 105 — „Ende was *van dieften* vor sinen here *gewroucht*," Franc. 9211; z. o. Sp. I^7, 84, 7, Merl. 2548 — „Ende was *van erisien beseit* te Rome," Franc. 9299, z. n. Troyen hs. 609.

Voorbeelden bij *C*.:

„Ende Josue, die *sijns ghebods wachte*, ende an den berch lach, quam jeghen hem als hine sach" Rijmb. 5058; z. v. Nat. Bl. III, 1145, Torec 90, Franc. 5422, Merl. 2180 — „Sine broeders sagent utermaten, die *sijns beidden* in der straten," Franc. 6483; z. o. Sp. I^4, 50, 47, I^8, 62, 37 — „Ende du *ontbeids der hogher erven*," Sp. III^7, 61, 78; z. v. ibid. I^2, 6, 18; 18, 64, I^4, 50, 5, I^7, 39, 75; 48, 42 en 45; 49, 81 en 95, I^8, 63, 22, enz. — „Hi es met sinen here bewaert, die bi hem sijn ende *sijns verbeiden*;" Nat. Bl. VII, 184; z. o. Troyen hs. 23838 — „An hem hevet Artur ghesent omme te houdene parlement, weltijt dat hi wille striden, ofte waer hi *sijns* wille *ontbiden*." Sp. III^5, 52, 39; z. n. ibid. I^8, 22, 11, Alex. IV, 1287 en 1385 (hs. *ontbeit*), Merl. 8259 [vgl. Os. *bidan* (= wachten) Hel. 851].

Voorbeelden bij *D*:

„So dat hi in sire scrifturen *beroemde der onreenre naturen*," Sp. III^8, 16, 27 — „Al oest, al west, al

suut, al nort sal *hem* noch *dies beromen*, dat Jhesus hem liet domen." Disp. 76; z. o. Sp. III^{2}, 10, 72, Alex. VI, 895, VIII, 673, Troyen hs. 26206 — „Want hi *hem scaemde der onneren.*" Alex. II, 680; z. v. Sp. I^{2}, 9, 10, I^{3}, 2, 55, I^{6}, 28, 49 en 54; 55, 23, I^{7}, 24, 2, I^{8}, 4, 44; 36, 76; 47, 50, enz. — „Dat*s* die duvel *hadde scame*," Sp. IV^{1}, 42, 29; z. o. ibid. I^{4}, 62, 18;

„Die vroede maegden . . . die *haerre duegden* niet sijn *fier.*" Rijmb. 25722;

„Want van den vianden gheen man *van miere doot hem beromen* can." Rijmb. 27837; z. n. Sp. IV^{3}, 27, 58, Troyen hs. 32996 — „*Scaemdi* ooc *van quaden saken!*" Alex. I, 701; z. o. Rijmb. 653, 31101, Troyen hs. 13573, 15562, 16574 [vgl. voor het Os. *hromag* (= overmoedig) Hel. 4926, *malsk* (met dezelfde beteekenis) ibid. 4925].

Voorbeelden bij *E:*

„Met rechte *staerf* hi *quader doot* omme pine, die hi so groot den goeden sente Ambrosise dede," Sp. III^{2}, 19, 29 — „Want die altoes ombe zonden werven, *sterven* gaerne *quader doet.*" Merl. 3116; z. o. ibid. 4702 — „Die dit ghebot niet vulbringen si sullen *quader dode sneven;*" Rijmb. 4602 — „Dies es hi *quader dode bleven,*" Sp. III^{6}, 1, 31;

„Hi bleef in ongelove doot ende es *van den watre bleven,*" Sp. III^{8}, 20, 52.

Voorbeelden bij *F:*

„Hine *ontsach gheens ongemaex,*" Sp. III^{2}, 11, 102; z. n. Troyen hs. 5987 — „Sulc coeman *ontsiet hem der straten:*" Sp. III^{6}, 12, 7; z. o. ibid. I^{2}, 37, 16, I^{7}, 14, 71; 22, 35, III^{3}, 20, 19; 32, 30, enz. — „Ic waen, ghy*s* u so niet en *gehoet!*" Troyen hs. 29945 — „Ende hij*s* *hem* niet en mochte *hoeden* ghenase hi qualic sinen here, hi ne verlore lijf ende ere." Alex. IX, 998; z. o. Sp. III^{6}, 8, 38, III^{7}, 59, 18 — „Die van Griecken die

syn moede ende *haers lyfs in groter hoede*," Troyen hs. 9117 — „Sijn wijf vlo woch altehant met haren kinde in Ingelant te haren vader Edewaerde, want soe *hare des kints vervaerde:*" Sp. IV^{2}, 5, 25; z. v. ibid. III^{8}, 27, 64, IV^{2}, 11, 54, Rijmb. 24717, Troyen hs. 10776 — „Daer veste hi hem met gewelt, alse sijn lijf tontdragene daer, want hi *sijns broeders hadde vaer.*" Sp. III^{6}, 46, 58; z. o. ibid. I^{2}, 40, 19, Franc. 9069, Troyen hs. 8799 — „Alse die keyser horde die mare, *dies* hi niet en *was in vare*, viel hi in ommacht uptie erde." Sp. I^{7}, 65, 61; z. o. ibid. I^{4}, 2, 7, III^{8}, 45, 95, IV^{3}, 5, 37 — „Ende quamen so swaer up hem gewassen, den coninc Heinricke, bi Mersenborgen, dat hi *der cronen was in sorghen.*" ibid. IV^{2}, 3, 78 — „Syneoen, die wel syn lesse conste, (*wacht der verradenisse*), hief op sy (lees: syn) hande in dien stonde," Troyen hs. 31835 (Epis. 9205 „Symeoen, die wel syn lesse conste der verradenisse,") — „Wolfs herte te pulvere verbrant, ende ghedronken . . . doet ghenesen . . . . die in epilencien es, op dat hi *hem wacht eere sake*, dat hi nemmermeer vrou en genake." Nat. Bl. II, 2477; z. o. Alex. V, 551, Sp. III^{6}, 29, 42 — „Si en moestens *hem* niet *ghewachten.*" Alex. III, 452; z. o. Nat. Bl. II, 156 — „Doe sprac soe al onverholen an den coninc ende versuchte, om dat soe *hare der plagen duchte* ende soe *hare der zonden ontsach:*" Sp. III^{6}, 49, 54 — „Want si *vruchte siere mesquame.*" Rijmb. 9210;

„Synen neve sach hy, *des* was hy *vervaert*," Troyen hs. 24786;

„Die seker gaen wille ende wesen in steden, daer men *ontsiet van desen*, wrive sine blote lede met alsine ende met ruten mede," Nat. Bl. VI, 557 — „Alexanders liede al *ontsaghen hem van ongheval*," Alex. III, 1171; z. o. Rijmb. 23791, 33052, Sp. III^{6}, 21, 52, III^{8}, 14, 36, IV^{1}, 63, 12 — „*Hoet u van den viant*" Sp. IV^{2}, 13,

39; z. n. ibid. III^{8}, 77, 10, Nat. Bl. VIII, 195, Troyen hs. 9235, Merl. 128, 3113 — „*Van desen vier leden wese in hoeden* elc mensche die wille ghevroeden." Heim. 1312 — „Ic seg u dat wel voerwaer dat sy *van niemant* en *hadden vaer*," Troyen hs. 8431; z. o. ibid. 13912, 22522, 30628, Merl. 3273 — „Groten danc seidijs den herde, die sijn rent also verwerde ende so wel adde *gewacht van den wulven* al de nacht." Franc. 10235 — „Ende alstu best in selker stede, so *wachti van overdranke*." Heim. 511; z. o. ibid. 1298, Sp. I^{8}, 13, 37, III^{6}, 8, 17, III^{8}, 81, 61, Rijmb. 2640, enz. — „Hi mochte vorden rovere singhen, noch *vruchten hem van ghenen dingen*." Sp. III^{6}, 12, 9 — „Ende hi dat witte cleet, ... *van den vleesceliken brande hoeden* soude sonder scande." Franc. 2327, z. o. Sp. I^{8}, 13, 35, Nat. Bl. VIII, 195 — „Hi screef dat hi *hem* soude *vorsien van Philippe*, sinen fisicien," Alex. II, 531 — „Hi ne darf niet *vruchten van onghemake* die van flumen comet in," Heim. 1343 — „Som bidden sy dat sy Got alle *behueden* moet *van misvalle*." Troyen hs. 38024;

„*Van donre* was hi sere *vervaert*." Sp. I^{6}, 18, 52; z. o. Franc. 406, Troyen hs. 14341, 18596, 29602.

Voorbeelden bij *G:*

„Noch cleen noch groet en wil ic *scout hebben diere doot*." Troyen hs. 1647; z. o. ibid. 10338 — „*Versaedti bloets* dattu beghaers," Rijmb. 17419;

„Maer die bouc en lijet niet das, dat hi *dier daet sculdech was*," Alex. VIII, 767; z. o. ibid. 517, Sp. III$^{3}_{-}$, 13, 1, Torec 685 — „In words *mode* nembermere te horne dese dachcortingen." Torec 2609; z. n. Nat. Bl. IV, 851, Troyen hs. 31765, Sp. III^{7}, 61, 49, enz. — „Mijn kint es numeer *sugens mat*," (var. *sat*) Disp. 173 — „Langhe ghenouch hebbic ghehadt die werelt al, ic ben*re sat*." Alex. X, 1379; z. o. Wap. M. I, 813,

II, 297, Disp. 280, Rijmb. 33797, 33819, enz. — „Maer teert, dat si sijn *versaet mijns bloets*, gevet hem dor mi, dattem leet van herten si." Sp. III^{8}, 3, 62;

„Die abdesse die hare kende *sculdich* wel *van sulker scende*," Sp. I^{7}, 60, 121, III^{4}, 30, 53, III^{8}, 90, 49, Alex. VIII, 383 — „Sidi *moede* nu *van slane?*" Alex. IX, 415; z. o. Rijmb. 15296, 30326, 34117, enz. — „Maer weeldich enter doget lat ende *van edelen wine mat* es morgens dijn beginnen," Disp. 283; z. o. Rijmb. 32080, 32628, Troyen hs. 39742, enz. — „Doch alse hi was *van dagen zwaer*, so quamen die Jueden te hem daer," Sp. I^{2}, 23, 11 — „So mochti mi *van minnen* maken *rike*." Torec 2703; z. v. Sp. I^{1}, 27, 43, I^{2}, 34, 15, I^{3}, 8, 15, enz. — „Maer hi was *van stride zat*." Rijmb. 29980; z. o. Sp. III^{3}, 34, 56.

Opm. Hierbij is nog te brengen de *genit. rei*, afhangende van interjecties (vgl. *Vgr.* § 259 *opm.*):

„*O wi*, lieve kindere, *des ancs!*" Sp. III^{8}, 80, 24 — „*Wapene van den honden*," Wap. M. I, 259 (varr. *over*).

De persoon staat steeds in den *datief*:

„*Wee u*," Rijmb. 25505 en 25529 — „*Wee den Grieccken*, die hem saghen!" Troyen hs. 10093 — „*Wee hem*" ibid. 11577 en 25393 — „*Wach u*," Rijmb. 25490, 25493, 25496, 25498, 25518, 25525 en 25529 — „*Miselven wach*." ibid. 33759.

§ 98. Naast den *genit.* is bij vele dezer verba de *accus.* (resp. *nomin.*) in gebruik gekomen (vgl. *Vgr.* § 275):

A. „Hoe qualicke *dat* den Griecken *behaghet*," Troyen hs. 11401; z. o. Merl. 1034 — „Die Aystolve souden *danken sine valscheit* ende *sire ontrouwen*." Sp. III^{8}, 69, 22 (*accus* en *genit.* naast elkaar) — „*Dit wonderde* Torec wat si meenden," Torec 2196; z. o. Sp. I^{2}, 1, 40, I^{5}, 26, 5, I^{6}, 24, 25, III^{5}, 44, 106, Rijmb. 29988, 33285, Nat. Bl. I, 441 en 444 — „In syn Romans so scryft Benoet een dinc *die* my *vernoit*," Troyen hs.

23555 — „Ende *claghet* den coninc *dien torment.*" Sp. I^{5}, 50, 37; z. n. ibid. I^{7}, 55, 44, III^{7}, 57, 80, Troyen hs. 4487, 5485, 11742, 12219, 13370, enz. — „*Dit* was te Rome sere *gheclaghet.*" Sp. I^{5}, 35, 56 — „Gode *beclagedi sine scout,*" Sp. III^{6}, 21, 14 — „Menghe maghet, wildyt bekynnen, is mit scoenre taelc ghehoent, *dat haer* die menghe *becroent.*" Troyen hs. 16254 (Epis. 4235) — „Den Hertoge *dat* zere *wanhagede,*" Merl. [vgl. Os. *karon* (= klagen) Hel. 2185, 2197, 4018, *kumian* (met dezelfde bet.) ibid. 2185, 3500, 4069, C. 5521, *uuopian* (met dez. bet.) Hel. 744, 1307, 3499, 5003].

B. „Ende vraegdem dan *wat* si *tiende* waren den man." Rijmb. 26244; z. o. Sp. I^{5}, 33, 34, Troyen hs. 39652 — „Men en hadde mi *de moort beteghen,*" Alex. VIII, 631.

C. „Met sekeren wille ende ghereet *beiden* si *ons Heren beheet.*" Sp. I^{6}, 29, 47; z. o. ibid. 55, 37, IV^{1}, 32, 65 — „Alse hi *sinen achtersten dach ontbeiden* dar in sinen ende sonder vaer ende met ghenende." Sp. I^{8}, 35, 12; z. o. ibid. 58, 4, Franc. 7691, Troyen hs. 24687, 39258, Merl. 67, 5662 [vgl. Os. *bidan* Hel. 197, 3612, 4827].

E. Voor den *accus.* bij *sterven* zie § 69 *A.*

F. „Ende want si *die lovie ontsaghen*, settem God in ghenen daghen den regenboge indie lucht," Sp. I^{1}, 14, 21 — „Ic bidde u door miere voorders ere, *die* wilen *ontsien waren* sere, entie Grieken dwonghen so, dat sijs alle waren onvro," Alex. VI, 915; z. v. Sp. III^{8}, 27, 71; 38, 27; 81, 49, IV^{1}, 5, 74; 41, 107; 59, 26, enz. — „Ende ic *ontsach mi groot verdriet*" Rijmb. 8886 — „Want een yghelic *ontsach hem scaden.*" Troyen hs. 31926 (Epis. 9297 *ontsach hem van scaden*) — „Elc man die wil *wachten sijn wijf!*" Nat. Bl. II, 1764; z. o. Rijmb. 34832 — „Ende sine jongers quamen

bi nachte, want si die *Jueden vruchten* onsachte, ende namen den lachame sijn ende voerdene in een scepelkijn," Sp. I^{8}, 6, 13 — „*Syn scilt was* so seer *ghevrucht*, doe sy hem saghen mit groten vlucht voeren sy op tfelt danen sy quamen," Troyen hs. 24456; z. o. ibid. 25384, 27453, 30375, Merl. 6904 [vgl. Os. *forhtean* (= vreezen) Hel. 1904, 1908, *forthon* (met dezelfde beteekenis) ibid. 3943].

Voorts constructies *met een praepositie:*

A. verhuegen up, in Franc. 3909;

hem verhuegen up, in Franc. 4995;

hem genoegen laten met, in Sp. III^{5}, 1, 18; 32, 5, III^{6}, 11, 75, Alex. X, 1299;

hem genoegen laten an, in Rijmb. 12443;

lachen om, in Sp. III^{6}, 31, 8, Merl. 8248;

verbliden om, in Sp. IV^{3}, 11, 78;

belgen om, in Sp. III^{6}, 33, 24, Rijmb. 10240, 10793, 18758, enz.;

hem belgen om, in Sp. I^{6}, 11, 16, I^{7}, 15, 36, III^{6}, 53, 15, enz.;

hem vererren om, in Rijmb. 15737;

rouwe hebben om, in Troyen hs. 40761;

clagen om, in Rijmb. 29212, Troyen hs. 6791;

clagen up, in Disp. 197;

clagen over, in Sp. I^{3}, 2, 8, I^{5}, 49, 7, I^{7}, 74, 50, III^{1}, 11, 30, enz.;

clage maken om, in Troyen hs. 4489;

droeven om, in Alex. I, 756, Troyen hs. 27755;

vro om, in Sp. I^{4}, 26, 63, I^{7}, 39, 12 en 13, III^{3}, 9, 42; 41, 99; enz.;

blide om, in Alex. II, 497;

blide up, ik Sp. I^{6}, 35, 17;

droeve om, in Sp. I^{7}, 97, 58, III^{3}, 18, 9; IV^{3}, 4, 56, Rijmb. 6117; enz.;

bedroeft om, in Troyen hs. 153;

erre om, in Sp. I^{4}, 47, 32, III^{1}, 10, 1, Torec 1074; enz.;

gram om, in Sp. I[5], 22, 2, III[6], 29, 35, enz.;
onvro om, in Sp. I[8], 23, 1, Troyen hs. 14108;
C. wachten om, in Sp. I[5], 74, 39, Nat. Bl. II, 1057, enz.;
wachten na, in Troyen hs. 18212, 28213;
beiden om, in Sp. I[7], 70, 5;
beiden naer, *na*, in Sp. I[7], 82, 54, Troyen hs. 6193, 37956, Franc. 1812, Merl. 9776;
beiden up, in Alex. IV, 1581;
ontbiden na, in Franc. 2634;
D. hem verwanen up, in Sp. I[3], 8, 19; 19, 56;
hem verheffen op, in Nat. Bl. III, 2887;
F. hem ontsien vor, in Troyen hs. 15839;
hem hoeden vor, in Heim. 646, Alex. II, 1271, Kerk Cl. 181, Troyen hs. 22981;
hem hoeden jegen, in Sp. III[8], 11, 14;
in hoede sijn vor, in Heim. 1692 (Cl. 1697 *jeghen*);
vaer hebben om, in Troyen hs. 31228;
vaer hebben vor, in Troyen hs. 36419;
hem wachten jegen, in Alex. X, 707, Nat. Bl. V, 525 (var. *vor*);
hoeden vor, in Troyen hs. 31706;
vrucht hebben vor, in Sp. I[3], 10, 24;
vervaert om, in Troyen hs. 10419, Franc. 9530.

Opm. „Soe stont up ende bespotte die Grieken, die sere *claegheden haren sieken*," Alex. II, 457, is eerder als foutief dan als bewijs voor den *datief* bij *clagen* te beschouwen; 't hs. heeft *eren seken*, lees: *hare sieken.*

§ 99. Een *genit.* van betrekking (vgl. *Vgr.* § 259 *f*) staat:

A. bij verba en adjectiva met een beteekenis „aan iets denken," „zich iets herinneren," als

denken, *beraden sijn* (= gedachtig zijn aan, *Mnl. Wb.* I, 908, 4), *omberaden sijn*, *peinsen*, *dunken*, *gedenken*,

hem gedenken, *hem bedenken*, (*in*) *inne werden*, *an inne werden;*

bedacht;

B. bij verba met een beteekenis „letten op," „acht slaan," „bewaken," „zorg betoonen voor," als

achten, *mecken*, *merken*, *gomen*, *begomen*, *goom nemen*, *ware nemen*, *hoede nemen*, *hoede hebben*, *plegen*, *plien*, *vanden* (= verplegen), *roeken*, *dunken* (= zich bekommeren), *sorge dragen*, *wachten;*

C. bij verba met een beteekenis „aan iets gelooven," als

geloven, *geloof hebben;*

D. bij verba met een beteekenis „vermoeden," „verwachten," als

wanen, *in wane sijn*, *gewanen*, *bewanen*, *hem bewanen*, *moeden*, *vermoeden*, *getrouwen;*

E. bij verba met een beteekenis „aan iets doen denken," als

in inne maken, *vermanen*, *vermoenen;*

F. bij verba met een beteekenis „tot een besluit komen," „een begin maken met," „zich moeite geven," „zich vermeten," als

overeendragen, *beraden sijn* (= voornemens zijn, tot iets besloten zijn), *beginnen*, *hem pineu*, *geleesten*, (*hem*) *bewinden*, *hem vermeten*, *hem onderwinden*, *hem onderdoen*, *hem geninden*, *genieden*, *hem getrouwen*, *bestaen;*

G. bij verba met een beteekenis „toestaan," „weigeren," als

dogen, *gedogen*, *gehingen*, *getemen*, *orloven*, *georloven*, *vertien*, *ontseggen;*

H. bij verba en adjectiva met een beteekenis „medelijden hebben," als

ontfarmen, *hem ontfarmen*, *ontbarmen*, *genade hebben*, *ontfarmechede hebben*, *afdinken* (= medelijden hebben), *sparen;*

ontfarmech, *genadech;*

I. bij verba met een beteekenis „(wan)hopen," „twijfelen," als

hopen, *wanhopen*, *hem troesten*, *twifelen;*

K. bij verba en adjectiva met een beteekenis „gewoon zijn," als

plegen, *plien;*

gewone, *ongewone;*

L. bij verba met een beteekenis „een bekentenis afleggen," als

lien, *belien*, *gelien*, *gien*, *begien;*

M. bij de adjectiva *vrec*, *milde.*

Voorbeelden bij *A.*:

„My heve*s* nu *ghedacht*, het is na den middernacht." Troyen hs. 1403 (Epis. 562) — „Die keyser es gebeet neder, die *deser woort was* saen *beraden*," Sp. III[8], 8, 76 — „Ende bat den Romeynen omme ghenaden, *dies* hi dicken *was omberaden*." Rijmb. 34201 — „Dat hij*s* en *peinsde* min no mere." Alex. X, 764 — „In desen tiden was Moyses, een wijs Jode, dien *dochte des* dat hi doolde in sine wet," Sp. IV[3], 27, 27; z. o. Rijmb. 20392 — „Wie so *des dages gedochte*, daer hi sinen ende up sochte," Sp. III[8], 3, 51; z. n. ibid. I[3], 2, 36; 16, 10, I[5], 8, 45, Rijmb. 4404, 5049, 6363, Alex. VII, 673, enz. — „Tsmarghins alsi ghinder tiden, ende tors ter plaetsen was ghestaen, *ghedochte hem der merien* saen," Rijmb. 17732; z. o. Troyen hs. 6496 — „Abraham *bedochte hem* tien stonden *Lots*, *sijns neven*," Rijmb. 1846; z. o. Sp. IV[1], 26, 76 — „Alswi volghen dien ghewinne en*tier rijcheit werden in inne*," Alex. VII, 669; z. v. Sp. III[2], 36, 98, III[6], 30, 2; 43, 70, enz. — „Dan synt dat ic *uwes wert inne*." Troyen hs. 4584 — „*Dies word*ic harde wel *an inne*," Claus. 394;

„Doe was een ridder daer *bedacht ere avonturen*, die hi vertelde van Alexandere daer upten velde," Alex. I, 1142; z. n. ibid. II, 824, III, 330, Merl. 1698;

„*Van di selven wes beraden*:" Rijmb. 33130 (Wees op uw eigen heil bedacht) — „Nu heb ic langhe *ghepeynst van desen* hoe dat ic u soud ghewynen," Troyen hs. 16432 — „Nu vare woch, *ghedinc van dien* dattu heves aneghesien," Sp. I^{7}, 82, 75; z. o. ibid. I^{8}, 46, 27, Merl. 4752 — „Oec *ghedenct* my *van eenre rivieren*, hiet Sparaos:" Troyen hs. 6438 — „Die Grieken *hem bedochten van allen steden*, groot ende clene;" Sp. I^{3}, 23, 2 [vgl. voor het Os. *huggian* (= denken aan) Hel. 2467, 3791, *gihuggian* (met dezelfde beteekenis) ibid. 4429, 4997, Hel. C. 5600, *thenkean* (met dez. bet.) ibid. 314].

Voorbeelden bij *B.:*

„Diese vierden oft riepen ane, ... of *der reliquien achten*, die onthervedi van haren goede," Sp. III^{8}, 81, 57; z. v. ibid. I^{1}, 29, 26, I^{2}, 45, 16, enz. — „Gene man, ... hilt geent beelde bedect onder dwater, *dies* niemen en *meet*." ibid. III^{8}, 60, 43 — „Wes seker des ende *merc des* wale ende gome, wi sullen toghen die twee bome," Alex. X, 560; z. o. Nat. Bl. II, 3799, III, 1955, Rijmb. 3668, 26092, Sp. IV^{2}, 22, 54, enz. — „*Sijns* eist recht dat ic hier *gome*." Nat. Bl. Prol. 46; z. o. Sp. I^{6}, 46, 12, Rijmb. 3460, enz. — „Teenen lijctekene dat hij*s begome*," Sp. III^{4}, 7, 29 — „Sijn volc *nam sijns* genen *goem*," Sp. IV^{2}, 61, 36; z. v. ibid. I^{2}, 50, 56, I^{7}, 98, 28, Alex. IX, 881, 918, Rijmb. 518, 2574, enz. — „Maer dicke ghevaltet dat suilc tumet, als hi *sijns selves* niet *neemt ware*," Nat. Bl. III, 2142; z. v. ibid. X, 403, Sp. I^{3}, 9, 73, I^{6}, 6, 6, I^{7}, 60, 100, Troyen hs. 8418, 19546, enz. — „Want onder des conincs vrient, die *sijns lijfs hoede namen*, waren ghebedt mede tsamen," Rijmb. 17788; z. n. ibid. 28200 — „Ende boot vele van groten goede den ghenen die *sijns hadden hoede*, up dat sine lieten gaen." Rijmb. 21740 — „Diegone, diet sagen ende daer waren ende *sijns plagen*,"

Franc. 9059; z. o. Rijmb. 3625, 10366, Sp. III[3], 23, 101; 25, 20; 28, 4; 39, 7, enz. — „Wie woude dan *myner beeste plien?*" Merl. 5865 — „Daer hem *sijns* in sinen rouwe *vandde* onse soete vrouwe," Sp. IV[2], 41, 41; z. o. ibid. 42, 75, Franc. 3891 — „Nu dincti mi die redene verkeren, want ghi *mijns* niet wilt *roeken.*" Sp. IV[2], 51, 42; z. v. ibid. I[4], 31, 26; 62, 6, enz. — „Sijn huus, sijn lant staet doervlogen ende verwoest, alsmen mach togen, ende u en *dunct* niet *siere scaden?*" Oversee 189 — „Grote *zorghe drouch*i tsamen *sire zielen* ende *sijns lechamen,*" Franc. 2319 — „Hout mi inder suverheden, ic sal wel *wachten* oec *dijns vreden.*" Sp. III[1], 33, 63; z. o. Kerk. Cl. 157.

„Ne *acht*i niet *van uwen wive* no *der gherre*, die u minnen? Rijmb. 33130; z. o. ibid. 32710 — „Syn maghe hadden ghebeden Dyomedes, ... dat hy *waer van hem name.*" Troyen hs. 33860 — „*Van anderen vrede* en *roecken* wy." ibid. 30466 [vgl. Os. *gomian* (= acht slaan op) Hel. 389, 4149, *faron* (= letten op) ibid. 1229, *huodian* (= zorgen voor) ibid. 5683, *uuardon* (met dezelfde beteekenis) ibid. 814, *sehan* (met dez. bet.) ibid. 741, 4766, *plegan* (= verantwoordelijk zijn voor) ibid. C. 5478, 5482, 5485, *romon* (= streven naar) Hel. 1688].

Voorbeelden bij *C:*

„Die jongelinge hout hi in desen die *gheloofden siere woort.*" Rijmb. 30074; z. n. Sp. I[1], 9, 21; 11, 2; 21, 70, I[3], 39, 20, I[8], 2, 38; 4, 105; 63, 46, enz. — „Datter die bome, *hebbets geloof*, nemmermeer en werpen loof." Sp. I[1], 30, 49;

„*Glooft* mi *van dien*, dat ic wonder ebbe gesien." Franc. 2653; z. n. Merl. 7307 [vgl. Os. *gilobian* Hel. 1526, *gitruon* ib. 285].

Voorbeelden bij *D:*

„Dies *waent*, hem wert swaer perdoen." Rijmb. 371; z. v. Sp. III[1], 25, 9 en 18 — „Ende es onversien up-

ghenomen, alse die *gheens strijts was in wane*," Sp. IV², 24, 34 — „Ende niemen en si so sot, dat hi iet *gewane das*, dat eenich voer dander was." ibid. I¹, 2, 10 — „Maer dat hi *bewaende das* om die mieracle die hi dede," Rijmb. 22916; z. o. Sp. III⁵, 33, 4 — „Hine *bewaendem* (var. *bewaende*) *ghere ghenaden*," Rijmb. 29165 — „Die zee haddi entie riviere entie berghe in alre maniere tallen ingangen so wel beset, dat hi *des zeghen moedde* te bet." Sp. III², 3, 49 — „Es hi ten berghe waerts getogen ..... al ombekent, ... want *sijns* niemene en *vermoede*." ibid. 68 — „Omdat hy was so wysen clerck, *ghetrouwe* ic hem *der waerheit* bet dan yemant van der heydensche wet" Troyen hs. 18611 [vgl. Os. *wanian* (= vermoeden) Hel. 1878].

Voorbeelden bij *E:*

„*Mac* mi *dies in inne*." Wap. M. I, 659 — „Die hem verboot ende wart gram, ende *vermaent* hem *der goeder nacht*." Sp. I⁷, 86, 14; z. o. ibid. I², 17, 84 — „Hoert, gi Heren, gi Baroene, *wes* die Kerke u *vermoene:*" Oversee 118 [vgl. Os. *gimanon* (= vermanen) Hel. 3188].

Voorbeelden bij *F:*

„Ende *droegen geens dinx over een*, alset hem ter noot wel sceen." Sp. I⁴, 9, 19; z. o. ibid. 56, 96, III⁶, 20, 31, III⁸, 72, 13 — „Si *sijn dies beraden:* geen wille andren versmaden." Disp. 571; z. o. Troyen hs. 5538, Sp. III⁶, 1, 104 — „Twaeren, hy moet *des racts beghynnen*," Troyen hs. 21503; z. n. Sp. I¹, 50, 40, I⁷, 65, 113, Rijmb. 80, 704, enz. — „Ende seiden hi *pijnde hem des* tfolc te houdene in die woestine," Rijmb. 5830; z. o. Troyen hs. 25849 — „Boeven vele viervoete beesten mach die bere meest *ridens geleesten*," Nat. Dl. II, 389 — „Ende laet den mannen *stryts bewinden*." Troyen hs. 38533 — „Si *bewonden hem der sacramente*, ende maectere af paerlemente, ende hildere af disputione." Sp. IV², 70, 57; z. v. ibid. I², 32,

44, I^{3}, 2, 10; 12, 38, I^{4}, 29, 23, enz. — „Nummer en syn sy soe riese dat sy *hem des stryts vermeten.*" Troyen hs. 19918; z. o. Alex. VII, 342, 1068, VIII, 566, 618, enz. — „Of ic *mi dies onderwinden* woude." Sp. I^{1}, Prol. 82; z. o. ibid. I^{7}, 83, 4, IV^{1}, 65, 16, Nat. Bl. II, 1380, enz. — „Int IXste jaer dat Leoen *hem des riken* wilde *onderdoen*," Sp. III^{5}, 34, 31 (zie de noot aldaar) — „Hi sal vinden die *jostirens hem* sal *geninden.*" Torec 3645; z. o. Alex. X, 1002, Troyen hs. 582, Merl. 3324 — „Hine dorste *des* niet *gnieden*, dat hi wedercomen ware," Sp. IV^{1}, 67, 54 — „Dat si *hem dies ghetrouwen*, dat si over der Dunouwen, die int lant van Hyster gheet, roven willen varen ghereet," Sp. I^{5}, 45, 21 — „Ende vraget, wies daer *bestaet*, dat hi sijn lant rovet nu." Torec 2135; z. o. Nat. Bl. I, 14 en 20, Troyen hs. 1277, 21057, enz.;

„Sy en *bewonden hem*, groot noch cleen, *van hantghesclach* noch *van ween;*" Troyen hs. 5381 [vgl. voor het Os. *biuuanian* (= zich vermeten) Hel. C. 4689, *bigehan* (met dezelfde beteekenis) Hel. 5192, *biginnan* Hel. C. 3478].

Voorbeelden bij *G:*

„So dats die coninc Karibrecht niet langer en wilde *dogen* recht," Sp. III^{6}, 42, 67 — „Ende oec en wils die vader niet *gedogen* dat hi daer wandele iet." Torec 1072; z. o. Sp. I^{2}, 42, 72, I^{7}, 101, 13, III^{8}, 51, 72, Rijmb. 17234, enz. — „Dese Jan die plach oec dies, alsemen hem zieke wilde bringen, dat hijs niet en wilde *gehingen;*" Sp. III^{2}, 24, 74; z. o. ibid. 32, 27, III^{6}, 16, 98; 21, 24; 27, 71 en 92, enz. — „Maer ic en can *des* niet *getemen.*" ibid. III^{2}, 22, 26 — „*Des orloofde* hi metten monde," Franc. 608; z. n. Troyen hs. 355 — „*Des gheorlovede* Roelant." Sp. IV^{1}, 22, 16; z. o. ibid. I^{6}, 54, 15 — „Joseph die ontfinc Marien, al wilde hijs teersten *vertyen*," ibid. I^{6}, 37, 1 — „Doet dat ghy

ghebiet. Ic en cans u *ontsegghen* niet," Troyen hs. 23675 [vgl. Os. *tugidon* (= toestaan) Hel. 2752, *aftihan* ibid. 3015, *uuernian* Hel. C. 3995, 5727, *faruuernian* Hel. 3502, *giuuernian* ibid. 4440 (alle vier = weigeren].

Voorbeelden bij *H:*

„Die *sijns vrients* niet en soude *ontfaermen*, of hi hem hoorde vore hem caermen, hi en betrouwet niemen wel." Alex. VI, 591; z. o. Sp. III^{7}, 61, 7, Nat. Bl. III, 2381, Troyen hs. 4520, enz. — „Ende badt harde sere te waren dat *hem tslants ontfarmede* bedi," Rijmb. 33090; z. o. ibid. 13178, 24071, 32019, enz. — „Goeden lieden began *des ontbarmen*," Merl. 3328 — „*Ghenade myns* ende neemt algader den scat," Troyen hs. 39073 — „*Hebbe mijns genaden.*" Sp. I^{8}, 4, 102; z. o. Rijmb. 32028, Torec 1574, Troyen hs. 4879, 14973, 15122, Merl. 7858, 9025 — „Tytus *hads ontfarmechede;*" Rijmb. 32508; z. o. ibid. 25441 — „Ende dedem ... afsniden alle sine lede: ... so dats elken man *afdochte*, diene anescouwen mochte." Sp. I^{4}, 36, 12; z. v. Rijmb. 14508, 32848, 32873, Nat. Bl. IV, 393 (var. *verdochte*), Troyen hs. 32353;

„Eist dat ghijt wilt geloven mi, ende elc *sijns ontfaermich* si," Franc. 4639; z. o. Sp. I^{7}, 89, 16 — „Bi aventuren God hi sal *dijns ghenadech* sijn voor waer." Rijmb. 16504; z. o. Sp. III^{5}, 26, 87, III^{6}, 26, 80, Troyen hs. 16330, Franc. 128;

„*Ontfaerme di van mi!*" Sp. I^{7}, 50, 52 —

„*Hebt genade van minen amise!*" Torec 444.

Voorbeelden bij *I*:

„Want die *ghere ghenaden* en *hoopt* hem en roect, wat dode hi beloopt." Alex. VII, 303; z. o. Nat. Bl. III, 2638, X, 288 — „Maer doch en *twijfelic* niet *der ghenaden* Gods te waren." Sp. IV^{2}, 49, 24; z. o. Rijmb. 9164, Nat. Bl. III, 263, VI, 342, XII, 7, Wap. M.

III, 305, V Vrouden 6, enz. — „Hy *troesten hem nyemants* dan *Hectors:*" Troyen hs. 18611;

„Een wijf..... was met aerbede beseten van kinde seven dage so hart, dat al haer lijf was werden zwart ende men niet *hoepte van hare.*" Franc. 9537 — „Men sal *vanden quaden* niet *wanhopen,*" Sp. III[5], 47, 13 — „Josephuse *twifelde van dien doene*" Rijmb. 29173; z. o. Troyen hs. 21383.

Voorbeelden bij *K*:

„Alse hi hem snachts te bedde maect, *plach* hi drie waerf ofte viere *upstaens,*" Sp. IV[1], 3, 65; z. n. ibid. 4, 28; 23, 110, enz. — „Men *pliet* hier *alsulker dinghe,*" Rijmb. 2509; z. n. ibid. 136, 3148, enz.

„Die rechter side die bewaert Nichanor, Permenions sone, die *alre eren* was *ghewone.*" Alex. II, 882; z. v. Rijmb. 6085, 29605, Alex. II, 941, III, 506, IV, 993, V, 306, enz. — „Oude lieden, jongelinghe, die *ongewone* waren *deser dinge.*" Sp. III[5], 38, 97; z. n. Oversee 218, Troyen hs. 32226, Sp. I[6], 52, 17 [vgl. Os. *giuuono* (= gewoon) Hel. 1641].

Voorbeelden bij *L*:

„Ende Jhesus, onser aller berader, quam sonder vader van Marien, *des gheloven* sullen wi *lijen.*" Rijmb. 4380; z. o. ibid. 1200, 4165, 6688, Sp. III[8], 13, 47; 14, 9; 82, 8, enz. — „Voor alle die lijf hebben ontfaen *belyet sijns*, hets wel ghedaen;" Rijmb. 15835; z. n. Sp. IV[2], 80, 67 — „*Deser woort* saltu *ghelijen,*" Rijmb. 14854; z. o. Merl. 1295 — „Es dese dinc waer, so *gies.*" Wap. M. I, 141; z. n. Sp. I[2], 8, 54, III[5], 38, 76, III[8], 57, 50 — „Dat hi *dies* soude *beghien,*" Sp. III[6], 16, 29.

Voorbeelden bij *M*:

„Nochtanne was hi sere *vrec sijns gelds*, al was hi somwile gec." Sp. I[7], 1, 35 — „*Siere slaghe* was hi *milde,*" Rijmb. 32986; z. o. Sp. I[5], 46, 42, Alex. IX, 694, Nat. Bl. III, 499, Torec 1174;

„Die staerc waren ende coene ende *milde van haren slagen* ende wel wapen conden draghen." Alex. I, 792; z. n. ibid. VI, 94, Troyen hs. 16988, 18202, 40639 [vgl. Os. *mildi* (= mild) Hel. 628, 1849, 2491, 4397].

Opm. Hierbij zijn nog te brengen de bekende uitdrukkingen: „Wat sal *mijns* gescien?" Sp. III[3], 34, 69; z. o. Rijmb. 7481, Troyen hs. 7398, 25167, enz. — „Wat sal *onser* ghescien?" Troyen hs. 19761; z. o. ibid. 32064, 9509, enz. Meer gebruikelijk is hier de constructie, waarbij de belanghebbende persoon door een nomen in *dativo* wordt genoemd of aangewezen, als:

„Wats *mi* gesciet?" Sp. IV[2], 49, 15, enz.

In „Ende hi en roect altoos niet, wat*tier sielen ghesciet.*" Alex. VIII, 683, is de casus niet te bepalen.

§ 100. Naast den *genit.* is dikwijls de *accus.* (resp. *nomin.*) in gebruik gekomen (vgl. *Vgr.* § 275):

A. „Bider smarte heeft soe *gedacht des groten Sinte Fransoisen macht;*" Franc. 10057 — „Buten sijn scone die wort, binnen die vos, die *peinset mort.*" ibid. I[8], 76, 63; z. n. ibid. III[4], 1, 18 — „U mach wel *gedinken dit.*" Torec 3178; z. o. Troyen hs. 6098, Merl. 2806, Franc. 1184, Sp. III[2], 25, 42; 42, 79;

Alleen c. *accus.* (niet met den *genit.*):

„Nu moetmen *dat gemoeden*: messe helpt niemen dan den goeden," Sp. III[7], 51, 57 [vgl. Os. *gihuggian* Hel. 1584, 2505, C. 2524, Hel. 3062, 3874, *githenkian* Hel. 724, *romon* ibid. 3904].

B. „Siet hier gherechter lieven cracht, die *dat sterven* niet en *acht*," Sp. I[3], 13, 71; z. o. ibid. 29, 35; 34, 9, I[4], 20, 24, enz. — „*Die doot* en moet niet sijn *gheacht*, elc moet sterven te synen daghe." Troyen hs. 11071 — „Al pijndi dat te verheelne met al *dat* hi *meet*, nochtan mocht niet sijn bedect," Franc. 7210 — „Elc goet mensce *merke* dan *dontfarmicheit* van desen man," Franc. 4357; z. v. ibid. 4249, Heim. 1502 (Cl.

1507 *ere saken*), Sp. III[4], 42, 84, IV[1], 16, 40; 20, 51, enz. — „In Cyrus tiden was coninc te Rome Tarquinius, alsic*t ghome*," Sp. I[3], 9, 35; z. o. Nat. Bl. III, 3408, VII, 535, enz. — „Soe sach upwaert ende *nam goem den boem geladen*." Sp. I[6], 47, 38 — „Daer hi *den doden riddere wachte* vor sine amie met crachte." Torec 3467; z. o. Sp. I[3], 14, 90; 53, 24, III[2], 27, 100, Rijmb. 513, 7290, enz.

Alleen c. *accus.* (niet met den *genit.*) vond ik:

achterwaren (= zorgen voor), *besien* (= letten op, zorgen voor):

„Hier sijn al de nonnen, sonder ene die sottelike gebaert, die *de kokene achterwaert*," Sp. III[3], 40, 86 — „*Sy waeren* wel *achterwaert* ende teghen hem en was ghespaert niet dat hem gehelpen conde," Troyen hs. 14745 — „*De voorste scare* woude hi *besien*." Alex. VIII, 1081 (zie de aant. pg. 486 van FRANCK's editie) [vgl. Os. *ahtogean* (= letten op) Hel. 1715, *aftaruuaron* Hel. M. 2322].

C. „In *gelove* niet *die dinghen*." Sp. III[2], 36, 38; z. o. Rijmb. 3758, Sp. I[7], 52, 13.

E. „*Wat* so du hem *makes inne*," Merl. 1515 — „Alse *die tribuut* hem *was vermaent*, ontseidine altemale daer." Sp. I[2], 46, 18; z. o. ibid. I[3], 3, 34.

F. „Aldus is *begonnen dat spel*." Troyen hs. 35428 (Epis. 10552) — „Hoe sullen wy *die dinc beghynnen?*" Troyen hs. 4244; z. v. ibid. 7411, 11851, 14953, 20189, 20964, 30679, enz. — „Wie sullen wy *dese dinc bewynden?*" Troyen hs. 5760 — „Ende wan desen selven Bohamont, die mede *dese vaert bestont*." Sp. IV[3], 8, 19; z. o. Nat. Bl. I, 56, Merl. 4766 — „Nu *is* alreyerst *bestaen dit doen*." Troyen hs. 9072; z. n. ibid. 1289, 10362. [vgl. Os. *biginnan* c. *accus.* Hel. 3461, 5239].

G. „Het stont hem so, hi moest*et doghen*," Alex. VIII, 316; z. n. Rijmb. 13928 — „Men sal *dat* niet *ge-*

dogen, dattene doncuusche stele" Franc. 2376; z. o. Sp. III[6], 38, 22, IV[1], 65, 48, IV[2], 88, 13, enz. — „Want hadt geweten de stat, soene hadde niet *gehinget dat.*" Sp. III[6], 51, 65 — „Here, mine staets u niet te werne, indien dat gij*t* wilt *getemen*," Torec 22 — „Karel *gheorlovede die sake*," Sp. IV[1], 20, 8; z. o. ibid. IV[3], 4, 74 — „Ende screef met an menech rike, dat si hem alle ghemeenlike souden wesen onderdaen; maer si *ontscident* also saen." Sp. I[3], 10, 11; z. o. ibid. III[4], 38, 67, III[6], 27, 51 — „Ende hiet dat men*t* niemen *beneme*, men liet hem cussen sine hant." ibid. I[4], 54, 6 (*benemen c. genit.* trof ik niet aan).

H. „Iemene *ontfaermde dat*," Sp. III[6], 31, 60 — „Als onsen Here begonste *ontfaermen Sennacheribs groote overdaet.*" Rijmb. 15212; z. o. Wap. M. I, 99, Sp. III[7], 25, 50; 59, 24; 61, 8, enz.

K. „Doe verkeerdi die costume, *die* sine voorders langhe *plaghen*" Alex. VI, 78; z. n. Sp. I[4], 5, 8; 32, 5, III[7], 2, 2, IV[1], 3, 67, enz.

L. „Du pleges des rude liede plien, die *tware* niet willen *lien.*" Wap. M. II, 262; z. o. Sp. I[7], 89, 30, III[8], 75, 16, Troyen hs. 35857 — „So ginc soe danne weenen sware voer onser Vrouwen ene stonde, ende *belijede* daer *die sonde:*" Sp. I[7], 89, 18 — „Die *sine sonden* hem *belyet* (var. *sijns sonden beliet*) ende danne ooc penitentie doet." ibid. 32350 — „Daer lieve es, moet men *trouwe gien*" Sp. III[8], 9, 32 — „Metten monde ende metter herte *beghie* ic, Here! *dine godhede.*" Sp. III[3], 13, 112; z. o. ibid. III[1], 35, 119.

Voorts constructies *met een praepositie:*

A. denken up, in Sp. III[1], 41, 32;

denken om, in Troyen hs. 987, 6086, Franc. 2712, 4334, Sp. I[4], 31, 8, IV[1], 7, 53, enz. „Ick en zal meer *denken op* iu dan *ombe* ieman die levet nu;" Merl. 6367);

pensen om, in Sp. I^{4}, 12, 25; 15, 30, I^{7}, 74, 102, I^{8}, 10, 25; 36, 100; 60, 59; 68, 64, enz.;

pensen te, in Franc. 1945;

gedenken om, in Sp. III^{1}, 39, 29 [vgl. Os. *huggian umbi* Hel. 3304, *sorgon umbi* Hel. 1684].

B. achten om, in Sp. I^{7}, 3, 14, I^{8}, 76, 42, IV^{2}, 52, 60, enz.;

achten up, in Sp. I^{2}, 8, 16; 39, 5, I^{3}, 42, 30, I^{8}, 56, 26; 73, 54, enz.;

mecken om, in Sp. I^{6}, 35, 22, III^{6}, 28, 46, IV^{3}, 14, 28, Franc. 657, Nat. Bl. IV, 420, enz.;

mecken up, in Franc. 5551, Rijmb. 29716, 31474, 31640, Nat. Bl. II, 3995, III, 2640, enz.;

merken op, in Merl. 2462;

goom nemen om, in Troyen hs. 4791, 18570, Rijmb. 24200, Nat. Bl. III, 1309, enz.;

goom nemen an, in Sp. I^{6}, 54, 36, III^{4}, 47, 119;

goom nemen te, in Sp. I^{8}, 1, 35, Rijmb. 18118;

ware nemen om, in Rijmb. 15716;

roeken om, in Troyen hs. 24639;

pinen om, in Troyen hs. 17482, 22887, 40660;

hem pinen om, in Troyen hs. 16304, 23342;

sorgen om, in Sp. III^{1}, 37, 46, Troyen hs. 40085 (*sorgen* heb ik evenmin met den *genit.* als met den *accus.* opgemerkt).

H. ontfarmech up, in Franc. 1368.

I. hopen up, in Troyen hs. 25380, Franc. 10414;

hopen om, in Sp. I^{7}, 40, 15, Alex. V, 414, IX, 79, 115 en 264, Heim. 1232;

hopen an, in Alex X, 1539, Wap. M. II, 269, Merl. 3648, Heim. 1943;

twifelen om, in Franc. 8340, Troyen hs. 39323;

twifelen aen, in Troyen hs. 37773.

K. gewone te, in Rijmb. 28300.

L. lien up, in Sp. I^{7}, 43, 4; 62, 61;

lien an, in Sp. III^{6}, 36, 29.

M. milde over, in Alex. I, 665 (vgl. Os. *mild mid* Hel. 3563).

Opm. Genadech staat c. *dativo* in:

„Wes *genadech* doch *dien goden* ende *dien kerken* van dier poort!" Alex. I, 1032 — „Dat *mi* Joseph *genadech* zy" Merl. 1138 — „Dat sy *my ghenadich* sy," Troyen hs. 17114 (Epis. 4917 *myns).*

§ 101. Een *genit.* van scheiding (vgl. *Vgr.* § 259 *g)* zien we:

A. bij verba met een beteekenis „vrij maken," „berooven," als

gelossen, *verlossen*, *roven*, *geroven*, *verdriven*, *verjagen*, *versteken*, *ontverren*, *verstoten*, *afdoen*, *afbringen*, *uten*, *genesen* (transitief), *gansen* (met dezelfde beteekenis), *quiten*, *ongewelt doen* (= berooven van), *hem ontsculdigen*, *hem claren*, *lossen*, *beroven*, *rumen*, *bannen*, *vrien*, *ontladen;*

B. bij verba met een beteekenis „vrij worden," „kwijt raken," als

verboren, *geliggen* (= bevallen), *liggen* (met dezelfde beteekenis), *genesen* (= te boven komen, bevallen), *uutgaen*, *afsceiden*, *afstaen*, *afcomen*, *afgaen*, *ontseggen* (= afstand doen van);

C. bij verba met een beteekenis „missen," „noodig hebben," als

missen, *ontberen*, *gebreken*, *ontbreken*, *derven*, *bederven*, *ave wesen*, *behoeven*, *noot hebben*, *noot sijn*, *te doen hebben*, *te doen sijn;*

D. bij verba met een beteekenis „nalaten," „opgeven," als

laten, *begeven*, *een blijf maken*, *respijt maken*, *afbreken*, *ontberen* (= nalaten), *hem onthouden*, *vermiden*, *achtertrecken*, *achterbliven*, *afgaen*, *swigen*, *miden*, *missen;*

E. bij verba met een beteekenis „vergeten," „verloochenen," „afzien van," als

vergeten, *ontsaken*, *versaken*, *versweren* (= afzweren), *loochenen*, *verloochenen*, *(hem)vertien;*

F. bij adjectiva met een beteekenis „vrij," „missende," als

vri, *quite*, *claer*, *los*, *reine*, *gesont*, *ombesmet*, *ledich*, *arm*, *sculdech* (= moetende verliezen), *onsculdech*, *weese*, *fijn*, *bloot*, *zuver*, *idel.*

Voorbeelden bij *A:*

„Want si *es geloesen* niet en can;" Nat. Bl. II, 3422; z. o. Sp. III⁶, 44, 50 — „Dan worden si *verlost sevels* claer." Sp. III², 24, 78 — „Te hant wardic *mijns geests gerovet*," Sp. IV¹, 60, 19; z. o. ibid. III⁶, 28, 18; 52, 25, III⁸, 58, 2; 77, 43, enz. — „Hens niemen diene *geroven* can *siere dogedachticheden.*" Wap. M. I, 554 — „Hieromme ben ic *slans verdreven*," Torec 1376; z. v. Sp. III⁶, 21, 55; 44, 38 en 105, III⁸, 42, 49; 76, 33, enz. — „Amillius ontsach hem das, dat Ylia kint mochte draghen, diene *slands* mochte *verjagen*," Sp. I², 37, 16; z. o. ibid. IV², 3, 85 — „Daer en was geen wederspreken, *sbisscopdoems* was hi *versteken*," Sp. III⁴, 49, 57 — „Thelamon was so verert, dat hy *syns sins* was *ontvert.*" Troyen hs. 33087 — „Dus hevet meneghe heere verloren lijf ende goet, ende sach testoren sijn rike, ende wart *slands verstoten* bi den rade van sinen ghenoten." Heim. 1578 — „Up dat ghi mi gheeft die macht, ic *doe* hem *tslijfs af*, sonder yser ende sonder staf." Rijmb. 17080 — „Ende hadde mettem enen grave, die hem *brochte des levens ave*," Sp. III², 19, 9; z. n. ibid. IV², 39, 64; 55, 55 — „Laet mi *mijns goets uten* mi," Rijmb. 22891; z. o. Merl. 4668 — „Daerwerd gaende, lesen wi van desen sijn si *alles evels ghenesen.*" Rijmb. 24811 — „Vro was al tfolc van den lande, dat si *ghequijt* waren *der scande* van eens quaets wijfs be-

dwange." Rijmb. 13651 — „Ende hi *doet* mi al *ongewilt mijns goets*," Torec 2123 — „Dies maket cort onse Here, dat*tem* niemen *ontsculdege der lere*." Sp. I[7], 9, 63; z. o. Alex. VIII, 546, Troyen hs. 8450;

„Tscipvolc gemene wasser bi *verlost* al rene vele daghe, dats wonder groot, *van der staerker bittre doot*." Franc. 3979; z. o. Sp. I[7], 86, 115, Merl. 9250 — „XIII blever doot tier stont, ende van den Joeden X ende zevene *gherooft van haren levene*." Rijmb. 28548; z. v. Troyen hs. 20377, 21798 — „Die vlien, sullen ewelike *verdreven* wesen *van den lande*," Alex. II, 808; z. n. Sp. IV[2], 82, 115 — „Pieter.... hadde eene swegher, die hi oec mede aldaer *ghenas van dien rede*," Sp. I[7], 10, 16 — „*Van geliken evele* na *ganste* hi ene vrouwe van Mursia," Franc. 9863 — „Des nachts quam dingel dare, die daer *quijtte vanden vare* Pietren," Sp. I[8], 9, 21; z. o. Merl. 4066 — „Dus *claerde* hi *hem van den moert*," Merl. 523 — „Dats Jhesus,... die *van vernoye* ons *lossen* sal met siere ghewelt," Rijmb. 1825; z. o. Merl. 6198 — „Saen die valsce paues Jan wart *berovet vanden live*," Sp. IV[2], 20, 42 — „Het was gheboden dat men *ruemden van den doden*." Troyen hs. 11708; z. o. ibid. 11789 — „Van Lacedemone was tien tiden een prince van Cerces ziden, *ghebannen van siere port*," Sp. I[3], 19, 23; z. o. ibid. I[7], 4, 10 — „Daer God mede wilde *vrien* die werelt al *van Lucifere*." Rijmb. 1184; z. o. ibid. 14109, Sp. I[3], 25, 14, I[7], 66, 177, enz. — „Ons versmort anders thelsce ijs, gine helpt ons *ontladen van onsen mesdaden*." Disp. 595 — [vgl. Os. *alosian* (= verlossen) Hel. C. 5433, *tomian* (= bevrijden) Hel. 1575, 2319, *antbindan* ibid. 2351, *alatan* ibid. 100, 1567, 1608, 1616, 5065, *atomian* ibid. 1717, C. 5569, *loson* ibid. 1718, *losian* ibid. 1442, *bilosian* ibid. 173, *sicoron* ibid. 891 (alle met de beteekenis bevrijden), *birobon* (= berooven) ibid. 2138, *bidelian* (met dezelfde bet.) ibid.

2140, *ahtian* (met dez. bet.) Hel. 704, 3845, C. 5328, *alarian* (= ledig maken) Hel. 2015, *atomian fan* Hel. 5732;

alosean fan ibid. 248, *ginerian fan* (= redden van) ibid. 2264].

Voorbeelden bij *B:*

„*Desere doot* hadsoe *verbuert*," Sp. III^{7}, 55, 46 (vgl. voor het gebruik van *doot Tschr. v. Lett.* 1, 159) — „Ende achten so cleene up sine gebode, dat si alle *verborden des*," Sp. I^{2}, 8, 16; z. o. Troyen hs. 22866, 33633 — „Hier binnen so quam die dach, dat soe *der droever dracht gelach;*" Sp. I^{7}, 66, 61 — „Wille hem Machabeus pinen ons te soekene over die flume, so sullen wij*s ghenesen* cume," Rijmb. 19200 — „So dat cume man mach wesen, die *des slages* mach *ghenesen.*" Nat. Bl. IV, 1063 — „Manna moestmen tilike lesen, want hem (*l.* hen, hs. B. D. en) mochte niet *ghenesen der zonnen*," Rijmb. 4363; z. o. Sp. I^{7}, 66, 224 — „Soe *genas der doder vrucht*" Franc. 9457; z. v. Rijmb. 2215, 9140, Sp. IV^{1}, 42, 60 — „Entie selve diere in saten, die *des heidijnscaps* niet *gingen uut*, dat si geven moesten tribuut." Sp. IV^{1}, 30, 8; z. o. ibid. III^{8}, 1, 78 — „Ende daer hi *sciet des lives ave*, seidi:" ibid. IV^{1}, 26, 87; z. n. Troyen hs. 18304 — „Doe hem hare cleeder dwaen ent*er wive* ooc *ave staen*," Rijmb. 4503; z. v. ibid. 9040, 18677, Wap. M. I, 46, Sp. I^{5}, 24, 12, I^{7}, 9, 48; 66, 22, enz. — „Salomon wrochte XX jaer, eer hi *sijns makens af quam.*" Rijmb. 11878; z. o. Sp. III^{5}, 46, 67, Troyen hs. 20721 — „Hi werpt wech scarpe ende staf; *des gelts gaet* hi algader *af;*" Franc. 1013; z. v. Sp. III^{6}, 8, 2; 17, 12, III^{8}, 35, 58; 92, 86, enz.;

„Daer stont oec, in welker wise Yeve *van Caym ghelach.*" Alex. IV, 441; z. v. ibid. I, 356, Sp. I^{7}, 99, 19, III^{1}, 19, 50 — „Ende hevet sinen wive geseghet,

die aldoe *van kinde leghet.*" Sp. I[3], 1, 39 — „Maer doe soe riep up Fransoysen name *genas* soe *van alre mesquame.*" Franc. 9513; z. o. Rijmb. 25988, Troyen hs. 1252, Sp. III[8], 40, 14, IV[2], 41, 45, Merl. 250, 6658, 9216, 9226, enz. — „Ende si oec daerna *genas van ere dochter*," Torec 139; z. n. Rijmb. 17217, Sp. I[2], 22, 20, I[7], 59, 42, enz. — „daer ons scade leghet is best *van den lyve ontseghet.*" Troyen hs. 12378.

Voorbeelden bij *C:*

„Hare gavelotten, ende quareele na hem vloghen, in meneghen deele, die alle gader *sijns misten*," (= niet troffen) Rijmb. 30873 — „DIngelsche Sassen, die wel wisten, waert dat si *des zegen misten*, dat si alle waren doot," Sp. III[5], 49, 45; z. n. Sp. IV[2], 23, 40, Troyen hs. 38877 — „Ende die van cleinen name waren, *diere* wildi al *ontbaren* ende hietse in Grieken bliven," Alex. I, 1055; z. v. Sp. I[4], 11, 27, I[7], 66, 44; 101, 42, Rijmb. 22887, enz. — „Omdat mi *ghebreect scats*," Nat. Bl. Prol. 150; z. o. Rijmb. 1807, 18985, Alex. VII, 744, IX, 1143, enz. — „Hine vermane hem voor al berounesse, ende bijchte spreken, of hi *tsevels* wille *ontbreken.*" Rijmb. 22956 — „Daer heeft mi mijn ledere gelaten alleene, want ic *sijns* daer *daerf.*" Sp. III[8], 40, 66; z. v. ibid. III[2], 42, 128, Alex. IV, 138 — „Niet lange daer na galt hi trecht, dat*ter menscheit bedaerf*, ende wart ziec ende staerf," Sp. III[8], 29, 14 — „Ic wille *dijns doens wesen ave.*" ibid. 72, 61 — „Want sy waren wel behoet *des* sy *behoefden* in beiden syden," Troyen hs. 16496; z. n. Sp. III[1], 43, 27 — „Hoe die mensche in alre stont sinen lachame sal houden ghesont, dat hi *gheens meesters en hebbe noot.*" Heim. 835; z. o. Sp. I[3], 54, 5, Alex. I, 666, Nat. Bl. II, 1365, Rijmb. 25378, Merl. 5904 — „So waren si alle III in dole ende behoorden tes duvels scole: dies *was der comst* ons Heren *noot.*" Rijmb. 22161; z. o. Sp. III[3], 40, 59, III[6], 43, 48, Troyen hs. 28301

— „Hy had enen helm opt thoeft ghebonden, *dies* hy nu ende te menghen stonden, leeft hy, *hebben* sal *te doen;*" Troyen hs. 16543; z. o. ibid. 7948, 16810, 32680, Merl. 6046 — „Daer *goeder lude was te doen:*" Troyen hs. 14613; z. n. ibid. 27767;

„Dat uwen kinden ende uwen maghen *ghebreken* en mach in ghenen daghen *van goude* ende *van anderen goede*," Troyen hs. 23651 — „Nu vaert met Goede, in *hebbe* ghene *noot van den paerde*." Sp. III[7], 21, 30 [vgl. Os. *tharbon* (= missen) Hel. 1329, *bithurbhan* (= noodig hebben) ibid. 1558, *brestan* (= ontbreken) ibid. 2012, *tholon* (= missen) ibid. 3551].

Voorbeelden bij *D:*

„Hine *liets* niet dordie minke," Sp. I[3], 18, 57; z. o. ibid. I[4], 7, 52, III[2], 2, 19; 38, 41, enz. — „Bedi, moet ic*s begeven*, helpt mi, Vrouwe, sonder sneven!" Claus. 311; z. o. Sp. I[4], 9, 8, III[3], 23, 23; 29, 84, Rijmb. 29286, Troyen hs. 55, Merl. 1511 — „Nu suldi horen hier ter stede van Assenech, Josephs wijf, *dies* die Byble *maect een blijf*." Sp. I[1], 46, 40 — „Daer naer vachtmen den VIIden strijt, daer Hector doot slouch te dier tijt drie der bester in ghenen strijt: *der namen mak*ic u *respijt;*" ibid. I[2], 17, 77 — „Vort salic u doen verstaen vanden bouken die hier na gaen cortelike waer af si spreken, eer ic *der pinen* wille *afbreken*." Sp. Dordinandse 1 — „Te hem seide hi, die hadde onrecht, dat hij*s ombore*, het ware onnere." Rijmb. 3606 — „Die trane liepen hem sciere over beide sine liere, hine mocht*s hem onthouden* niet." Alex. I, 501 — „Hi soude dor breken, sonder blijf, den muur ende al tfolc verslaen, no niet *vermiden*, sonder waen, *der onnosele* no *der quade:*" Rijmb. 30600; z. o. ibid. 6731, 9515, Sp. I[3], 10, 17, enz. — „Wie so hem oec *dies trake achter*, hi bleve altoos inden lachter;" Sp. I[1], 36, 17 — „Ende hadde hijt ontseit den heren, hi waer*s* wel *achterbleven:*"

(= had het niet gedaan). Sp. I^5, 23, 42 — „Want alle die gene, die hem bestaen, en haddens hem niet doen *ave gaen*." Torec 177 — „Maer *der coningen swighen* wi, want si alle hieten Kagami." Sp. III^1, 25, 61 — „Die scilde namen sy ende reden, daer sy luttel *yemants meden;*" Troyen hs. 19197; z. o. ibid. 12200; [vgl. Os. *lettian* (= nalaten) Hel. 3649, *mithan* (= vermijden) ibid. 1498, *bimithan* (met dezelfde beteekenis) ibid. 4936].

Voorbeelden bij *E:*

„Soe doet enen *rechts vergheten*," Alex. I, 581 — „Van datmen drinken mochte ende eten *dies* en was daer niet *vergeten*." Torec 1216; z. o. Sp. I^3, 9, 11; 40, 36, I^4, 22, 18; 34, 43, I^6, 23, 21, I^7, 10, 34; 101, 34, I^8, 73, 31 en 49, enz. — „Dat hi in der lester wraken *mijns* niet en moet *onsaken*," Claus. 23; z. v. Disp. 356, Franc. 8205, Sp. I^6, 17, 68 — „Hier bi hevet hi *haers versaect*," Sp. IV^1, 37, 20 — „Hebstu *dichtens verzworen?*" (var. *dat dichten*) Wap. M. II, 13 — „Sarra *loochenets* van vare;" Rijmb. 1799; z. n. Franc. 1101, Troyen hs. 26814, Sp. I^4, 26, 30, Merl. 10086, enz. — „Wiltu mi volgen an, so *verloochene dijns selves* dan" Franc. 463 — „Mettien die ridders kiesen deden enen keyser van Aermenien, hiet Mesentius, dies *vertien* daer naer moeste," Sp. III^8, 38, 112; z. o. Claus. 218, Sp. I^1, 49, 7 — „Dur mijn seggen, dur mijn kastien sone zuldijs *hu* niet *vertijen*," Rijmb. 94 [vgl. Os. *fargetan* (= vergeten) Hel. 241, 3603, *farlognian* (= verloochenen) ibid. 1971].

Voorbeelden bij *F:*

„Selden es hi *venijns vri*." Sp. III^8, 9, 58; z. o. Sp. I^7, 19, 56, III^3, 4, 28, Wap. M. III, 178, enz. — „Dat hi wese also vri ende *eighendomes quite* si," Alex. X, 1205; z. v. Sp. IV^1, 67, 87, IV^2, 35, 27; 43, 40; 59, 20, enz. — „Ic bem *der mesdaet* also *claer*, alse

mijn cleet es *vanden viere.*" Sp. III^{4}, 49, 52; z. o. Sp. I^{7}, 23, 3; 31, 88, enz. — „Het maect *dier serpente los* waer dat men die eerde hevet, die an dien eylande clevet." Alex. VII, 1760; z. n. Troyen hs. 517, 34374 — „Stant up ende wes *dijns evels rene.*" Sp. I^{7}, 41, 60 — „Hi wart *als evels ghesont;*" Rijmb. 23771 — „Die *alre mesdaet* es *onbesmet?*" Disp. 44 — „Altoos so plach Fransoys das dat hi *weldoens* niets *ledich* was;" Franc. 6852 — „Ende moeste in Judea keeren, *aerm als goeds* ende *alre eeren,*" Sp. I^{7}, 97, 63 — „Ons ende donse, clene ende groot, alle sijn wi *sculdich der doot.*" Sp. I^{6}, 33, 5 (vgl. *Tschr. v. Lett.* 1, 159) — „Maer die spaerware es van den seden *onsculdich deser edelheden,*" Nat. Bl. III, 2783; z. o. Rijmb. 15404, 26374, Sp. I^{7}, 28, 27; 60, 113, III^{3}, 21, 29, III^{8}, 16, 43; 72, 52, enz. — „Dus ward hi *weese siere kinder*" Rijmb. 21745;

„Ende waende te *vrier* sijn *van stride;*" Rijmb. 30356; z. o. Sp. IV^{1}, 30, 33 en 59, IV^{2}, 78, 60, Alex. III, 781, Disp. 416, enz. — „Die voren scinen als of si *quite* waren *van alre mesdaet,*" Nat. Bl. II, 540; z. v. ibid. 1265, 2487, III, 1452, Merl. 5150, Franc. 629, 1778, 4199, 9679, enz. — „Ende alsi sijn *van zonden claer,*" Sp. IV^{3}, 26, 30; z. o. ibid. III^{8}, 92, 20, IV^{1}, 48, 43, enz. — „Dien makedi *van den hoofde los.*" Alex. V, 62; z. o. ald. 80, Nat. Bl. II, 1169, Troyen hs. 25990, Franc. 10198 — „Want de zin *reine van sonden* die dor ginc in allen stonden die donkereit van der scrifturen," Franc. 5707; z. v. Sp. III^{4}, 2, 77, III^{7}, 43, 104, Rijmb. 7789, 24162, enz. — „Ende hi wort in corter stont *van allen wonden gesont.*" Franc. 9001; z. n. ald. 9458 — „Dat hi hem *onschuldich* kende *van so dorperliker scende,*" Sp. IV^{2}, 7, 31; z. o. Rijmb. 9941, 16854, Alex. VIII, 493, Merl. 315 — „Dit kynt blyft *van u wese.*" Troyen hs. 18720 — „Ende daer indie selve stede levedi XXXVIII jaer, *van zonden fijn*

ende *claer*," Sp. I^7, 31, 86 — „Mer *van wapenen* waeren sy *bloot*." Troyen hs. 25473; z. n. Sp. I^1, 43, 44, I^7, 50, 5 — „So sullen onse hande *zuver* wesen *van siere doot*," Rijmb. 2836 — „Ende XX, wiltmen weten, sijnre *ydel van alle man*." Sp. I^1, 30, 58 [vgl. voor het Os. *los* (= vrij van) Hel. 87, 734, *sikor* (met dezelfde bet.) ibid. 1720, C. 5477, *hluttar* (= met dez. bet.) Hel. 885, *tomig* (= ledig van) ibid. 2616, *sculdig* (*is ferahes*) ibid. 5319].

Opm. Hierbij behooren nog uitdrukkingen als:

„*Dies* es leden langhe stont." Sp. III^5, 51, 11 — „*Dies* es menech jaer." ibid. III^7, 16, 5 — „*Des* en is niet lanc." Troyen hs. 5596; z. v. Alex. I, 395, Troyen hs. 14296, 15265 (Epis. 3457), 16927, 37086, Merl. 8217, enz.

§ 102. Naast den *genit.* ontmoeten we dikwijls den *accus.* (resp. *nomin.*):

B. „*Wat* mach die sayere dan *verboren?*" Kerk. Cl. 10 — „Hi sal*t verburen*." Oversee 201 — „Dat zy *verboert* hadde *hoer lijf*." Merl. 3069; z. o. ibid. 3085 — „Ende soude *dat heidijnscap staen af* ende sine wapenen upgeven mede;" Sp. III^1, 20, 66.

C. „DIngelsche *die stede misten*," Sp. IV^2, 67, 40 — „Hi veltse alle met sire macht... eer hi *onbeert sine* (varr. *sire*) *vloghe*." Nat. Bl. III, 1249 — „Dattu vele dinghe begheers, *die* du dijns ondanx *ontbeers*." Alex. VIII, 898 — „*Dat* en stont hem niet t*ontberen*." Troyen hs. 17356 (Epis. 5161 „*Dies* en stont hem niet t'*ontberne*.") — „Daer na echt hem *coren ghebrac*." Rijmb. 3101; z. v. ibid. 6599, 28634, 28975, 34629, 34630, enz. — „Peleas deedt alsoe spysen, dat hem altoes, in gheenre wysen, en *ontbrac cleyn noch groot*." Troyen hs. 881 — „Dat het *water hadde noot*." Rijmb. 14306 — „Ende spraken om *dat* sy *hadden te doen*." Troyen hs. 15373 — „Dat men hem, doer ghene treke, *enich dinc* liet *heb-*

ben ghebreke." ibid. 13086 (bij welke uitdrukking ik den *genit.* niet heb aangetroffen).

D. „Nu *laten* wi *dese sake* dan!" Heim. 831; z. v. Sp. I³, 9, 12, I⁴, 7, 50, I⁷, 82, 55, enz. — „Dus hebben si *die wante begeven,*" Sp. IV¹, 8, 61; z. v. ibid. 11, 23; 18, 41; 26, 15; 63, 44, enz. — „Mettien *es die strijt begeven,*" Merl. 9988 — „Permenio die in ghenen tiden *die* van Percen ne woude *vermiden*, hi dorreet dat here met crachten." Alex. III, 111; z. n. ibid. VIII, 596, Troyen hs. 13607, Rijmb. 32106 [vgl. Os. *mithan* Hel. 1504, 1514, C. 3452].

E. „Dat hi doer hare *den rouwe* groot *vergat* van siere moeder doot." Rijmb. 2109 — „*Weldaet* waert niet *vergeten.*" Wap. M. I, 302 — „*Dat* van Segher *vergheten es.*" Troyen hs. 366; z. v. Sp. I⁷, 9, 44, I⁸, 2, 14; 51, 27, Rijmb. 3593, 16055, 16066, 31629, 32437, 33133, 34008, Troyen hs. 14871, 15862, 16346, 17725, 17881, 21217, enz. — „Sone saltu *vergheten niet siere bodscap* ende *sinen troost,*" Sp. IV¹, 49, 54 (beide constructies in één zin) — „Soon," sprac sy(n) moeder, „weet dat wel dat ghy *myns verghet* algader ende *den coninc uwen vader.*" Troyen hs. 18682 (Epis. 5835 *my*) — „*Verget dijns selven*, *verget die doot.*" Sp. I⁸, 76, 70 — „Want *dat drincken* ende *dat eten* ende *alre blijtscap* hebbick *vergeten.*" Merl. 8177 — „Ende ghinc ute, ende weende sere dat hi *loochende onsen Here.*" Rijmb. 26171 — „Al eist so, dat ic Gode weet vander maget Marien geboren, *die* ic *geloochent* hebbe te voren," Sp. III⁶, 36, 16 — „Daer ic in, als een valsch dief, *dijns loochende* ende ooc *dijn Kint;*" ibid. 56 [vgl. Os. *farlognian* Hel. c. 1971 (Hel. M. ibid. *genit.*)].

F. „Want die lieden ende die vite waren *al die werelt quite*" Sp. III⁴, 37, 51 — „Karel hietene comen vort up sente Salviuse sweren dare die waerheit *wat* hi *scul-*

dich ware," ibid. IV[1], 31, 80; z. o. Rijmb. 24110, Disp. 18, Troyen hs. 1, 16937, 20214, 21425, 22414, 23107, enz.

A. Verbonden met *uut* vinden we:

lossen, in Rijmb. 3266, 8986, 13161, enz.;

verlossen, in Franc. 9931, Sp. III[6], 5, 15, enz.;

verdriven, in Sp. I[3], 45, 5, I[5], 47, 9; 56, 7; 72, 26, enz.;

quiten, in Rijmb. 10931, 18202, enz.;

bannen, in Sp. I[3], 31, 14; 35, 11, enz.;

verscroven, in Sp. III[6], 2, 16.

§ 103. Een *genit.* van bezit (vgl. *Vgr.* § 259 *d*) staat:

A. bij verba en adjectiva met een beteekenis „in 't bezit (doen) komen, zijn van," „macht hebben over," „meester blijven, worden," „deel hebben aan," als

gewinnen, *macht hebben*, *genaken* (= verkrijgen), *helpen* (= doen verkrijgen), *gewouden* (= bereiken), *vulcomen* (met dezelfde beteekenis), *gewouden* (= macht hebben), *gewout hebben*, *gewelt hebben*, *te boven bliven*, *te boven worden*, *te boven comen*, *gemene worden* (= meester worden, deel hebben aan), *gemene sijn*;

geweldech, *meester*, *machtig*, *vol;*

B. bij verba en adjectiva met een beteekenis „begeeren," „vragen," als

begeren, *geren*, *gere hebben*, *vragen*, *bevragen*, *bidden*, *willen*, *hogen* (= verlangen);

gewillech, *onwillech;*

C. bij verba en adjectiva met een beteekenis „waarnemen," „vernemen," „weten," „te weten komen," „begrijpen," als

vernemen, *geware worden*, *geware sijn*, *horen*, *vroeden*, *gevroeden*, *bekinnen*, *bekynne worden*, *verstaen*, *ane comen*, *vroeder worden*, *geboren* (= ondervinden), *vinden*, *weten*, *conde hebben*, *gevoelen;*

vroet, *wijs*, *seker*, *gewes*, *geles* (= zeker), *cont*, *coene* (= zeker), *onvroet*, *dul;*

D. bij verba met een beteekenis „bekend doen zijn," „mededeelen," als

seggen, *vermanen* (= melding maken van), *gewagen*, *gewach doen*, *laten verstaen*, *bevroeden*, *vroet maken*, *cont maken*, *cont doen*, *berichten*, *seker maken*, *seker doen*.

Voorbeelden bij *A:*

„Mach ick*es ghewynnen* niet mit eren, ic en vraghe nummer na enich keren," Troyen hs. 1285 — „Ende of hij*s macht heeft*, doe wrake van aldus gedaenre sake," Sp. III[8], 93, 85; z. o. ibid. I[7], 91, 15, Troyen hs. 7262 — „So mach hi *groter ere genaken*." (var. *naken*) Nat. Bl. III, 1432 — „Nem den scat ende ghif den heren, die di *holpen selker eren*." Alex. I, 645 — „Also waendi noch *dies gewouden*, dat hi den sone ter cronen brachte." Sp. III[3], 49, 44 — „Visierde nauwe ende sochte, hoe soe *haers willen vulquame*," ibid. III[6], 44, 24; z. o. ibid. IV[1], 59, 52 — „Ulixes die liet*s ghewouden* der aventueren ende ghinc vlien." Troyen hs. 26099 — „Hi hiet dat men der aventuere *ghewouden* sien (l. liet) *alder vaert;*" ibid. 35704; z. o. ibid. 40194 — „I kint, duttu winnen soud, sal *hebben dijns goeds ghewoud*." Rijmb. 1715; z. o. Sp. III[3], 42, 4 — „Hy en *heft syns selfs* gheen *ghewelt*." Troyen hs. 21711; z. n. ibid. 21260 — „Waren si met haren roten *des orloghes te boven bleven*," Sp. III[5], 24, 86; z. o. ibid. III[4], 9, 27 — „So besetti sine vaert, daer hij*s* lettel *te boven waert*." Sp. IV[2], 41, 23; z. o. ibid. III[6], 19, 29 — „Sijn hoir en *quaems te boven* nie." Sp. IV[1], 46, 216; z. n. Troyen hs. 15810 — „Up enen paschavont dat si *der steden ghemeene worden* met haerre partien;" Sp. IV[1], 41, 86; z. n. ibid. 22, 77, IV[3], 8, 44, III[6], 30, 9, Rijmb. 10715, 27952, 32402 — „Ende *worden* met

hem *strijds ghemeene.*" Rijmb. 28948; z. v. Sp. I^{5}, 4, 34; 41, 53, III^{6}, 5, 8, Troyen hs. 40240 — „Ic wil dat ghys *syt gemeen.*" Troyen hs. 33700;

„Dat David weder sekerlike comen soude in sijn rike ende *gheweldech* worden *tslants:*" Rijmb. 10489; z. o. Sp. IV^{8}, 16, 17, Merl. 7088 — „Ende was *sijns vleesch meester* so wel," Sp. III^{3}, 38, 11; z. v. ibid. I^{3}, 54, 30, I^{8}, 58, 2, III^{8}, 31, 38, IV^{2}, 83, 4, Troyen hs. 24214, Merl. 5647 — „God es wel *machtech der zake* dat hi van desen stenen make die hier liggen, Abrahams kinder." Rijmb. 22023 — „Wilde mi uwe here sijn huus *vul gouds* geven met eren," ibid. 6052; z. v. Sp. I^{1}, 28, 55; 29, 43; 47, 18, Rijmb. 4769, 27745, 28784, 32468, 32659, 32791, enz.;

„Die *machtich* es *van vele saken*, sal sine zinne eerst suver maken," Sp. I^{3}, 29, 3; z. n. ibid. I^{8}, 31, 7 — „Dat oest ende van erderike, vul bomen van goeder maniere, *vul van elken crude* diere." Sp. I^{1}, 17, 20; z. v. ibid. I^{8}, 1, 28, III^{4}, 17, 56 en 59; 40, 35, enz. [vgl. Os. *giuualdan* (= macht hebben over) Hel. 344, 766, 4396, *uualdan* (met dezelfde beteekenis) ibid. 585;

ful (= vol) ibid. 2917].

Voorbeelden bij *B:*

„Die jeghen hem *strijts begheerde*," Alex. IX, 899; z. v. Sp. I^{3}, 9, 8, III^{6}, 56, 34, Nat. Bl. III, 161, Wap. M. II, 99, Troyen hs. 955, 5435, 8428, enz. — „Die Troyene *gheerden der vesten.*" Troyen hs. 10920; z. o. Sp. I^{1}, 47, 30 — „Sy scloeghent tvolc, *des hadden* sy *gheere;*" Troyen hs. 7526; z. o. ibid. 236, 9322, Claus. 221 — „*Vraghets* voort diet van mi hebben ghehoort." Rijmb. 21639; z. n. Troyen hs. 15092, Sp. III^{6}, 54, 27, III^{7}, 27, 31, IV^{1}, 39, 15, Merl. 6411 — „Moyes die *bevragets* Gode." Rijmb. 5747; z. o. ibid. 6756 — „Wiset mi daer, *des biddic* u sere." Torec 464; z. o. ibid. 656, 2035, 2659, Alex. I, 65, 1267,

enz. — „Ende seide dat hij*s* niet en *woude*," Sp. III^{6}, 3, 69; z. n. Rijmb. 20540 — „Hem begonste *hucgen das*, te hoorne enich soete luut," Franc. 2702;

„Want sij*s* beede *gewillech* waren." Sp. III^{6}, 8, 13 — „Ombe dat hy *des onwillech* was;" Merl. 2070;

[vgl. Os. *geron* (= begeeren) Hel. 1687, *girnian* (met dez. beteekenis) ibid. 1481, *thiggian* (= verzoeken) ibid. 1224, 3535, *biddian* (met dezelfde beteekenis) ibid. 1566, 1790, 2756, 2772, 4037, 5540, *fragon* (= vragen) ibid. 228, 2417, *fergon* (met dez. bet.) ibid. 2757;

uuillig (= begeerig) Hel. 3399].

Voorbeelden bij *C:*

„Doe die liede die daer zaten te Josepes tafelen .... *vernamen der groter soetecheit*," Merl. 1017 — „Ende waren in Ethiopen comen eer men*s* twint hadde *vernomen*," Rijmb. 3571 — „Doen Torec *dages geware werd*, stont hi op" Torec 497 — „Doe Jhesus *gheware ward haers gheloven* (var. *haer ghelove*) seide hi tien stonden:" Rijmb. 22948; z. v. Sp. I^{2}, 42, 10, I^{7}, 66, 74; 74, 14; 95, 52, enz. — „Oec *waeren* sy *gheware das*, dat volc vloe aen dander syde ende was verwonnen ten stryde." Troyen hs. 10426 — „Hi dedene in sijn bisdoem houden hem alle die *sijns horen* wouden." Sp. III^{8}, 73, 45; z. o. ibid. IV^{3}, 4, 62, Troyen hs. 5787, 15074 — „Ende sal van Torecke scriven vort, *des* gi noch niet en hebt *gehort*." Torec 754 en 2244 — „Die vische, die niet en *vroeden des*, ende niet en pensen omme dien, comen daer si die moedelinghe sien." ibid. V, 912 — „Ende die noch leven syn al so goet als ghy syt of ghy*s* *ghevroet*." Troyen hs. 26926 — „Maer nu en condij*s* niet *bekinnen*, welc venijn hadde binnen of welke waren gesont;" Sp. III^{4}, 32, 11 — „Sy *wert der mane* saen *bekynne*." Troyen hs. 1401 — „De corbisscop en *verstonts* niet," Sp. III^{4}, 39, 39 — „Bi dien herde *quam* hij*s* *ane*, dattet was siere dochter sone," Sp. I^{3}, 2,

16 — „*Wart* hijs *vroeder*, dat hi was al sonder oren:" ibid. 14, 56 — „Wie so *sire gramscap geburt*," Sp. I^3, 6, 39 (zie *Mnl. Wb.* II, 989, *aanm.* 1) — „Ende alse hi quam gevaren dare, ende hi *des anders* niet en *vant*," Sp. III^8, 76, 10 — „Dat hijs selve niet en *wiste*," Rijmb. 1946; z. n. Sp. I^1, 14, 20, I^3, 7, 18, I^6, 24, 38, Rijmb. 2502, enz. — „Die *sijns* ne *hadden* ghene *conde*," (= hem niet kenden) Sp. IV^2, 25, 47 — „Teersten dats (var. dat) *ghevoelde* dat dier, so sanc et te gronde neder." Nat. Bl. V, 234; z. n. ibid. 1003, Troyen hs. 10955;

„Die *onser crancheit* al was *vroet*," Sp. III^7, 15, 49; z. v. Rijmb. 7091, 9738, 25948, 30584, 31835, 33687, enz. — „Ic ware mi *des* liever *wijs*, dan te vaerne int paradijs." Alex. I, 1315; z. n. Nat. Bl. VIII, 63, X, 112, Sp. IV^1, 13, 67; 28, 3, IV^2, 21, 22, enz. — „Dit dede God dor hem openbare, dat hi *tsceghes seker* ware." Rijmb. 7521; z. v. Troyen hs. 16159, 16171, 21049, 21251, 24598, 31277, 33014, 34033, enz. — „*Des* sijt *ghewes*," Alex. VII, 396; z. v. ibid. 878, 994, 1122, Sp. I^1, 22, 8; 24, 8; 25, 26, enz. — „*Dies* es mine herte wel *geles*," (var. *gewes*) Wap. M. II, 258 — „Want mi es *cont ere saken*," Sp. III^7, 46, 15; z. o. Rijmb. 11038 — „Nu zie ende wes *des coene*, dune sulter in comen niet." Sp. I^2, 8, 64 — „Hi, die shelichs geests was vul, ne was *des visioens* niet *dul*," Franc. 1329;

„Alse die gheene diene hinghen *vernamen van sulken dinghen*," Sp. I^7, 87, 15; z. n. Rijmb. 9340 — „Dat sijn lieden, seggen clerke, die eerst *wisten van zijdwerke*." Sp. I^4, 44, 13;

„Ende waert ter curen *vroet van sterren* ende *van naturen*, *wijs van woorden* ende *van wetten*," Heim. 1632; z. n. Sp. I^8, 19, 36, III^7, 43, 72, III^8, 69, 82, Rijmb. 3588, 6924, 22871, 25398, 25409, 29188 en Sp. I^3, 33, 12, Rijmb. 3561 — „*Seker* sijt *van deser sake*:"

Torec 2420; z. n. Sp. I[8], 22, 37 en 41, Troyen hs. 4223, 21294, enz. — „Maer hets menech *van stride onvroet*," Rijmb. 29597 [vgl. Os. *giuuaro uuerthan* (= gewaar worden) Hel. 849, C. 5427, *gifolian* (= vernemen) Hel. 3645, *horian* (= hooren) ibid. C. 3955;

uuis (= bekend met) Hel. 272].

Voorbeelden bij *D:*

„*Dies segghen* die wise meesters al bloet, ende dit es wonder alte groet." Nat. Bl. XII, 143; z. o. Sp. I[7], 89, 13 — „Ende si in hare ghebede dicken *vermanen haers heeren*." Heim. 442 — „Nu willen wi *der Hongeren gewaghen*, dies wi te voren niet en plaghen," Sp. IV[2], 2, 33; z. v. ibid. I[1], 30, 51; 36, 1; 42, 55, I[2], 39, 49 en 55, enz. — „Ic hebbe u wel den slach vergouden, *dies* gi mi *daet gewach*." Torec 1570; z. n. Sp. IV[2], 81, 2, Rijmb. 2459, Alex. VIII, 304, Troyen hs. 19573 — „Eens nachts es hi te scepe gegaen, ende *liets* siere moeder niet *verstaen*," Sp. III[3], 18, 43 — „Dien die oghen trode bevaet, ... doe *des* ic hier *bevroede:*" Nat. Bl. X, 146; z. o. Rijmb. 17534 — „Nu *mac* mi *dijns gheloven vroet*," Heim. 1956; z. o. Sp. III[6], 47, 22, III[7], 42, 17 — „Nu sal ic u *condt maken des*, hoedaenwys dat Achilles int lant van Messe was ghewyst," Troyen hs. 8021; z. o. ibid. 71, Rijmb. 5542, 22522 — „Ten is gheen man die u *cond dade des vernoys*" Troyen hs. 19043 — „Ic sal*s* dy wel *berichten*." ibid. 26564 — „Dares *maeckt* ons *seker das*, dat hy van ridderscap was die bloeme," Troyen hs. 6930; z. n. aldaar 7063, Torec 3480 — „Hoert *wies* ic u *seker doe:*" Troyen hs. 22826;

„Sine dorren *van hem* niet *ghewaghen*." Alex. VIII, 388; z. n. Rijmb. 981, Nat. Bl. Prol. 133.

§ 104. Naast den *genit.* vindt men den *accus.* (resp. *nomin.*)*:*

A. „Enen berch, die al *vul* lach *vierine wagene* ende *paerde*," Franc. 1698.

B. „Dattu *ander goet* niet en *begers.*" Sp. I^{3}, 29, 16; z. v. ibid. 14, 89, III^{6}, 19, 26; 35, 72, III^{8}, 42, 5, Rijmb. 12754, 29238, 30097, 31071, 32053, enz. — „Ic en *gheer gheen sake* also seer als van hem die wrake!" Troyen hs. 15669 (Epis. 3869 *beghere*) — „Twine *vraegs*tu *iet* an mi," Rijmb. 9694 — „Dalida die *bevraegde dat* Samsone;" ibid. 8170; z. o. Franc. 7712 — „Doe *bat* hi *genade* herde saen." Torec 713; z. v. ibid. 1482, Sp. IV^{2}, 12, 99; 77, 49; 80, 63, Alex. I, 939, V, 889, enz. — „Ic *wille ander dinc en gene*," Sp. III^{3}, 34, 73.

C. „Alse die abt *dat* hevet *vernomen*, es hi ten coninc gevaren" Sp. III^{6}, 13, 22; z. v. ibid. 20, 61; 33, 36; 35, 30; 41, 51; 54, 76; 56, 70, III^{7}, 8, 58; 10, 51; 13, 19; 53, 47, enz. — „Als*t* Clotaris *wart geware*, wart hire omme in groten vare," Sp. III^{6}, 21, 9; z. o. ibid. III^{1}, 9, 13, IV^{2}, 65, 73, IV^{3}, 10, 72, Troyen hs. 4857, 5303, 33687, Rijmb. 6522 — „Alse wij*t horen*," Sp. I^{1}, 10, 48; z. v. ibid. 15, 11 en 43, Torec 1250, enz. — „*Die rike es* nu wel *gehort:*" Torec 2496 — „Dat te Tyren ... eerst *griexe letteren* waren *ghehoort;*" Alex. III, 683 — „Condi *dat* niet *ghevroeden*," Rijmb. 32302 — „Die *dware bekinde*," Kerk. Cl. 229; z. o. Rijmb. 20425 — „Daer was geboren, alsic*t versta*, Sente Martijn," Sp. I^{1}, 24, 40; z. v. ibid. 26, 16, I^{2}, 2, 23, Torec 926, 1152, 1627, 2634, enz.— „Sone *ghevolen*si *quaet no goet*," Nat. Bl. XII, 851; z. o. ibid. VII, 909 — „Eens int jaer, *dat*s men *vroet*, noet hi" Nat. Bl. III, 1786 — „*Dat* wees hy *seker* wel te voren," ibid. 1979 [vgl. Os. *horian* Hel. 1106, 1232, 1236, 1725, 2579].

D. „*Dat* ic, leyder! niet dar *ghewaghen.*" (varr. *dies*) Nat. Bl. II, 1900; z. o. Troyen hs. 23015 — „Ghy weet wel, wildy*t bevroeden*, dat ic myn lant moet nauwe hoeden." Troyen hs. 36780 — „Thobias *maecte*

dit den vader *cont*" Rijmb. 15498; z. o. ibid. 18242, 18260, 23522 var., 24095 — „*Wort* di te so meniger stont *Gods sacrement gemacct cont;*" Franc. 7057; z. o. ibid. 8047 — „Die*t* Vespasiaen *cont dede*," Rijmb. 30419 — „Dus scrivet ons Segebrecht van Gembloys, die*t* ons *berecht*" Sp. III[8], 39, 7.

Voorts constructies *met een praepositie:*

A. gewout hebben an, in Rijmb. 357 [vgl. Os. *giwald hebbian obar* Hel. 2970];

B. gere hebben te, in Troyen hs. 8723;

vragen om, in Sp. III[7], 24, 17, Rijmb. 30058, Alex. VI, 711, VIII, 324, Troyen hs. 13794, 19333, 37888, enz. [vgl. Os. *fragon umbi* Hel. c. 5964];

bidden om, in Rijmb. 12560, 17497, 18312, 22741, 27721, 29249, 31076, 32283, 32756, 34201, Alex. IV, 172, Claus. 466, Torec 2991, Troyen hs. 6501, 34934 (Epis. 10050 „*bat* hy *den vrede*"), Franc. 2673, enz.;

bidden up, in „Dus helpt die rose aller wiven den ghenen die hare *baden om hulpe* ende *up genaden*." Sp. III[8], 60, 58;

langen na, in Alex. II, 851, Sp. I[8], 67, 59, enz.;

(ver)langen om, in Troyen hs. 20136, 21102, 34918 (Epis. 10033 *na*), Heim. 1036 (niet *c. genit.* en *accus.)*

horen na, in Troyen hs. 7931, 23475;

C. vroet aen, in Troyen hs. 3112;

vroet te, in Troyen hs. 39622;

wys in, in Troyen hs. 6965;

D. gewagen om, in Sp. I[7], 62, 58.

§ 105. Een *genit.* partitivus staat:

A. bij verba en adjectiva met een beteekenis „gebruik maken van," „smaken," als

gebruken, *genieten*, *nutten*, *eten*, *ombiten*, *drinken; gebrukech;*

B. bij verba met een beteekenis „(mis)gunnen," „geven," als

onnen, *jonnen*, *gonnen*, *wanconnen*, *gonstich sijn*, *geven*.

Voorbeelden bij *A:*

„Daer hi *Gods* vriliker mochte *gebruken*" Franc. 6868; z. o. Sp. I[8], 25, 25, III[3], 31, 32; 41, 40, Rijmb. 29291, Nat. Bl. III, 1462, Merl. 5260, enz. — „Dus moeste hi *der doot ghenieten*." Alex. III, 228; z. v. Sp. III[4], 23, 48; 25, 66, III[8], 26, 12; 39, 16, IV[1], 65, 46; 67, 30, Rijmb. 14494, enz. — „Ende wilde hi *dies nutten* te maten," Heim. 883 — „*Etet der spisen*, die hi *at*," Disp. 176; z. o. Rijmb. 768, 25872, Franc. 4343 — „Ende nemmermeer ne *ombitets* dijn mont." Rijmb. 13441 — „Dat David dat water nam, ende hij*s* niene *dranc* min no mere," Rijmb. 10766; z. n. ibid. 4278, Sp. IV[1], 68, 47;

„Ende daerna voertaen zoude hy *zyns* vry *gebrukech* wesen." Merl. 2788;

„Omdat si *van der vrucht* daer *aten*." Rijmb. 782; z. o. Franc. 4352 [vgl. voor het Os. *brukan* (= gebruiken) Hel. 3011, 3030, *niotan* (= genieten) ibid. 1319, 2356, *anbitan* (= gebruiken) ibid. 126, 1054, *drinkan* (= drinken) ibid. 1965, Hel. M. 3913].

Voorbeelden bij *B:*

„Dien God *sulker eren onde*," Sp. III[7], 19, 63; z. o. Sp. I[3], 29, 39, III[2], 42, 29, III[7], 19, 63, Rijmb. 13776, Merl. 8659, Alex. I, 26, II, 953, III, 1287, IV, 1362, enz.. — „Nu latewijs hem ghebruken dan, ende danken hem dat hi ons *jan sire ghichte*, die hi ons ghevet," Nat. Bl. IX, 27; z. n. ibid. III, 1393, Sp. III[1], 45, 25, III[2], 16, 53; 27, 84, III[6], 6, 44; 24, 74, IV[1], 20, 26, IV[2], 7, 66, IV[3], 9, 43; 12, 24; 17, 90; 34, 35, enz. — „Want die nature vant in rade, dat sij*s* haer *gonste* allene," Claus. 327; z. o. Merl. 1535, Troyen hs. 10, 6521, 15154, 15575, 20271, enz. — „Bartaengen was meest sijn algader, sonder dats hem

afgewonnen dIngelsche, dien sijs noch *wanconnen.*" Sp. III[8], 34, 50; z. o. Merl. 8664 — „Ghevet nu ter tyt denghenen dien ghys *gonstich syt*," Troyen hs. 20253 — „Si soudse doot slaen, hen ware dat soe *der spise* hem *gave.*" Rijmb. 33408 (varr. *(de)spise)*; z. o. Sp. III[6], 10, 122, III[7], 15, 15 [vgl. Os. *giunnan* (= gunnen) Hel. C. 2556, *afunnan* (= misgunnen) Hel. 1043, *geban* (= geven) ibid. 4609].

§ 106. Naast den *genit.* vindt men, ten deele zelfs als regel, den *accus.* (resp. *nomin.*):

A. „Daer hi in den wilden struken *sine contemplacie* wilde *gebruken.*" Franc. 3933; z. o. Rijmb. 32297 — „Sulke minres *genieten* (var. *gheeft men) den ban*," Wap. M. II, 192 — „Dese Ambrosis maecte werke vele, *die* de heileghe kerke noch heden dages mach *genieten.*" Sp. III[3], 11, 80; z. o. ibid. IV[1], 3, 28; 36, 82 — „Als hi *de medicine* te hant, die ons here zelve vant, *genut* adde," Franc. 1893; z. o. ibid. 5335, Heim. 950, 968 — „Want sine beghert *ghene dinghe* me *tetene* dan van verdronkenen man." Nat. Bl. III, 2632; z. o. ibid. 656, 1718, 2284, IV, 98, 723, 816, enz. — „Ende sy *drincken die ghesoutten see.*" Troyen hs. 28452; z. o. ibid. 26871, Nat. Bl. VII, 875 [vgl. Os. *anbitan* Hel. 4620, *drincan* Hel. C. 3913, Hel. 4765].

B. „Merct *wat* God desen voghel *jan.*" Nat. Bl. III, 538; z. o. Wap. M. II, 200 — „*Ghef* hem *dijn broot* emmermere," Rijmb. 11022 — „*Die* som den mensche *sijn gegeven*," Sp. I[1], 8, 5; z. v. ibid. 9, 18; 16, 59; 35, 30, enz. [vgl. Os. *geban* Hel. 1996, 2775, 4641, enz.].

STELLINGEN.

I.

KLUGE's verklaring van den dat. plur. der germ. consonantstammen (PAUL's *Grdr.* I, 387) is niet aannemelijk.

II.

De frankisch-alem. vormen *ferro*, *nerren* kunnen niet door assimilatie uit *r* + spirantische *j* zijn ontstaan, gelijk BRAUNE, *Ahd. Gr.*[2] § 118, a. 3 aanneemt; de beiersche *ferio*, *nerian* zijn op te vatten als een schrijfwijze voor *feri-jo*, *neri-jan*.

III.

Het nhd. *Reiter* moet worden opgevat als de voortzetting van mhd. *rîter (rîtaere)*, niet, zooals PAUL, *Principien*[2] p. 202 wil, als jongere vorming naar het ww. *reiten*.

IV.

De conjectuur van SIEBS (Zfdph. 28, 141) op vs. 180 van de oudsaksische *Genesis* is te verwerpen.

V.

Meier Helmbrecht (ed. KEINZ) vs. 1067 lees met J. GRIMM, *Kl. Schriften*, III, 335:

ein fuhspelz so guoter.

VI.

Ten onrechte neemt DR. STOETT ellips aan in de citaten, in § 456 der *Bekn. Mnl. Syntaxis* vermeld.

VII.

De volkomen („tonlange") uitspraak der vocaal in vormen als *namic*, *lagic*, *magic*, *benic*, enz. is niet bewezen.

VIII.

Terecht maakt Prof. VAN HELTEN in de *Kleine Nederlandsche Spraakkunst* geen melding van de onderscheiding in concrete en abstracte substantieven.

IX.

De bij BREDEROO I, 342 en II, 346 voorkomende vormen *jouffer*, *jouffrou* zijn niet als volksetymologieën op te vatten.

X.

„Zijn schaapjes op het droge hebben" is verbasterd uit „zijn scheepjes op het droge hebben".

XI.

Ferguut 47 lees:

Ic wille ghi *uwen* wille doet,
Sprac der Gawein, het dunct mi goet,

XII.

Ibid. 285 lees:

Van hem*e* willic *u iet* vertrecken.

XIII.

Ibid. 2070 lees:

Hine weet welc es, so dach, so nacht,
Ofte avont *ofte* dagerake.

XIV.

Fl. en Bl. (ed. MOLTZER) 607 lees:

Ende met hem *nemen* ende voeren
Te cope die scone Blancefloere.

XV.

Ibid. 793 lees:

Die ic hebbe *verloren.*

XVI.

Esmor. 782 lees:

Soe haddic u, *sone,* uutvercoren
Dat icken maecte tuwer eren,

XVII.

Torec (ed. TE WINKEL) 2525 lees:

Vrecheit ne rest hem nembermere,

XVIII.

Sp. III[5], 55, 53 lees:

Meer hijs verdoemt,

